

Fra verden til Norge til Plata

*En sosiologisk studie av innvandrere i Oslos
synlige rusmiljø*

Thomas Anton Sandøy

Masteroppgave i sosiologi
Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

15. oktober 2012

Fra verden til Norge til Plata

- en sosiologisk studie av innvandrere i Oslos synlige rusmiljø

Masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo

Thomas Anton Sandøy, 15. oktober 2012

© Thomas Anton Sandøy

2012

Fra verden til Norge til Plata - En sosiologisk studie av innvandrere i Oslos synlige rusmiljø

Thomas Anton Sandøy

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: CopyCat avd. Sentrum

Sammendrag

Såkalte innvandrergrupper har blitt koblet til narkotikaomsetningen i Norge siden 70-tallet. Brukermiljøene har på sin side hovedsakelig bestått av etnisk norske. Innvandrere spiller fortsatt en rolle på tilbydersiden, men befinner seg i dag i økende grad på mottakersiden av narkotikatransaksjoner. Siden slutten av 90-tallet har andelen innvandrere i Oslos synlige rusmiljø økt drastisk. Få studier er blitt gjort av det som må sies å være en av de mest marginale gruppene i det norske samfunn. Denne oppgaven studerer og diskuterer hvordan innvandrere i Oslos synlige rusmiljø selv forstår situasjonen de befinner seg i. Datamaterialet bygger på tretten intervjuer med innvandrere fra det såkalte Plata-miljøet, samt observasjonsdata fra perioden august til november 2011. Felles for de intervjuede er at de ankom Norge utenfra, bruker/brukte tunge rusmidler og er/var en del av det synlige rusmiljøet i Oslo. Analysen omhandler disse fellestrekkene.

Første analysekapittel diskuterer informantenes forståelse av egen innvandrerstatus. Samtlige fremstiller opphavet, i form av røtter, tradisjon og kultur, som grunnleggende for eget liv. De er dypest sett utlendinger. Dette gjør identifiseringen med det norske samfunn og "norskhet" ambivalent. De fleste uttrykker glede over å befinne seg i Norge, men forteller samtidig om manglende eiendomsforhold til landet. Til tross for at informantene behersker språket, antatt norske væremåter og sosial omgang med nordmenn, kan de aldri bli fullt ut norske. Hudfarge sementerer i flere tilfeller denne annerledesheten. Den etniske identiteten fremstilles som et trekk ved individet, men kan ikke forstås uavhengig av møtet med det norske samfunn. Etnisitet oppstår i møter mellom grupper som opplever seg som forskjellige. Informantenes status som utlendinger er et resultat av intern identifisering med opphavet og ekstern kategorisering i Norge. De både gjør og blir gjort til utenforstående.

Andre analysekapittel tar for seg informantenes forståelse av, og forklaringer på, rusmiddelmisbruket i Norge. Flertallet av forklaringene er migrasjonsspesifikke, i den forstand at de bygger på erfaringer forut for, under eller etter utreise fra opphavslandet. Noen forklaringer er av allmenn karakter. Med dette mener jeg at forklaringene ikke bygger på migrasjonserfaringer, men faktorer som gjør seg gjeldende på tvers av etniske skillelinjer. Det viktigste skillet går derimot ikke mellom migrasjonsspesifikke og allmenne forklaringer, men mellom individ- og strukturorienterte forklaringer. Rusmiddelmisbruket skyldes, ifølge informantene, eksterne forhold. Disse forholdene tar derimot bolig i enkeltindivider på måter som individualiserer narkotikaproblemet.

Tredje analysekapittel omhandler informantenes forståelse av det synlige rusmiljøet i Oslo. I tråd med studier av rusmiddelmissbrukere med majoritetsbakgrunn forteller innvandrerne om et usolidarisk, fragmentert miljø. Rusmidlene organiserer, hierarkiserer og korrupperer samhandlingen. På den annen side bidrar rusmidlene til nedtoning av symbolske grenser. I kraft av delte skjebner – avhengighet og sosial nød – fremstår rusmiljøet som en inkluderende smeltedigel. Rusmiljøet er med andre ord både asosialt og sosialt. Det sosiale potensialet veier tungt for isolerte innvandrere som opplever seg som fremmede i det norske samfunn. Informantene fremstiller seg langt på vei som "typiske" deltakere i rusmiljøet, i kontrast til "eksotiske" bilder av ressurssterke pushere og farlige gangstere.

Avslutningsvis i oppgaven viser jeg hvordan fortellingene om innvandrerstatus, rusmiddelmissbruk og rusmiljøet er forankret både på individ- og kollektivnivå. Informantene lokaliserer den etniske identiteten på innsiden av enkeltpersoner, samtidig som den knytter an til opphavet og det norske. På samme måte forstås rusmiddelmissbruket som personlig og samfunnsskapt. Eksterne faktorer flytter inn i enkeltpersoner. Deltakelsen i rusmiljøet forsterker grensene rundt personen, samtidig som det plasserer informantene i en smeltedigel av opplevd likhet. Forholdet mellom individ og samfunn – person og kollektiv – blir sentralt for å forstå informantenes fortellinger om innvandring til Oslos synlige rusmiljø.

Forord

Det føles unektelig godt å skrive dette forordet. En periode i livet er over og jeg skylder mange en stor takk. Den største takken tilfaller dere jeg traff i rusmiljøet. Takk for aksept, tid og velvilje. En særlig takk rettes til dere som delte livshistorier med meg. Jeg håper denne teksten yter de viktige fortellingene rettferdighet. I tillegg håper jeg livet – Norge og rusmiljøet – behandler dere bra. En rekke personer i tiltaksapparatet for rusmiddelmisbrukere fortjener også en stor takk. Uten dere hadde jeg ikke kommet i kontakt med såpass mange av dem jeg var på utkikk etter. Takk til Thov, Anders, Lars, Elise og Torgeir.

Jeg skylder min hovedveileder Mette Irmgard Snertingdal en mangesidig takk. For det første, takk for at du huket meg inn på SIRUS. For det andre, takk for din unike evne til å løfte eget og andres blikk på verden, datamateriale og analyse. For det tredje, takk for din urokkelige tro på dette prosjektet.

En stor takk rettes også til min biveileder Sveinung Sandberg. Dine tilbakemeldinger og oppmuntringer har betydd mye. Du responderer i tillegg beundringsverdig raskt på eposter. Hjertelig takk for at du tok deg tid.

Takk til Willy Pedersen og marginaliseringsgruppen på Blindern for uvurderlig drahjelp og nødvendig korreks. En spesiell takk til deg Morten for at du delte tanker og lyttet til muntlige fremlegg og jammer.

Takk til de ansatte ved SIRUS. Dette året hadde ikke blitt det samme uten dere og instituttet dere driver. Takk for åpne kontordører, etterlengtede lunsjpauser og interessante samtaler. Ellen J. Amundsen fortjener en særskilt takk. Jeg ville ikke vært foruten dine innspill, gjennomlesninger og skråblikk. Ser frem til videre samarbeid! Takk til 3B, 5, 6B og 6 for inkluderende kontorfellesskap, Astrid Skatvedt for at du videresendte forespørselen min, bibliotekarene for usedvanlig hjelpelighet, Kristin Buvik og Bergljot Baklien for avbrekk i alkoholforskningens navn, Rikke Tokle og Ola Røed Bilgrei for at dere påtok dere rollen som stand-in medstudenter.

Takk til Bjørn Lois Hjertnes ved Kirkens Bymisjon og Warsame Ali ved NAKMI for inspirerende samtaler om innvandring og rus.

Sist, men ikke minst, takk kjære, vakre Lindsay Claire. You keep me sane.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Innvandring til Norge	2
1.2	Innvandring og rusmiddelbruk	3
1.3	Innvandring til rusmiljøer	5
1.4	Problemstilling	7
1.5	Oppgavens struktur	9
2	Metode	11
2.1	Introduksjon	11
2.2	Rekruttering	13
2.3	Førsteinntrykk	14
2.4	Kriterier	14
2.5	Intervjuene	16
2.6	Resiprositet	17
2.7	Øvrige etiske betraktninger	18
2.8	Analyse	19
3	Teoretiske perspektiver	21
3.1	Introduksjon	21
3.2	Store fortellinger om selvet	21
3.3	Marginalisering	23
3.4	Etnisitet	24
3.5	Stigma	26
3.6	Selvopprettholdelse	27
3.6.1	Nøytralisering	28
3.6.2	Egenforklaringer	29
3.6.3	Symbolsk grensedragning	31
4	Utlending	35
4.1	Introduksjon	35
4.2	Opphavet	37
4.3	Ambivalent tilhørighet	39

4.4	Norskhet.....	42
4.5	Oppsummering	48
5	Rusmisbruker	51
5.1	Introduksjon.....	51
5.2	Migrasjonsspesifikke forklaringer	53
5.2.1	Barnesoldaten	53
5.2.2	Smertestillende	55
5.2.3	Den ufrivillige reisen.....	56
5.2.4	Overgangssmerter.....	58
5.2.5	Isolasjon	59
5.2.6	Predisponert.....	60
5.2.7	Innlosjering på hospits	64
5.2.8	"Better work, better life"	66
5.3	Allmenne forklaringer	69
5.3.1	Avhengighet	69
5.3.2	Stadieforløpet	71
5.3.3	Nytelse.....	73
5.3.4	Rekreasjon.....	75
5.3.5	Den kaotiske forklaringen	76
5.4	Oppsummering	78
6	Rusvenn.....	83
6.1	Introduksjon.....	83
6.2	Fellesskapet	85
6.3	Arenaene	89
6.4	Sosiale typer	90
6.4.1	Narkoman	91
6.4.2	Pusher	97
6.4.3	Utlending.....	101
6.5	Smeltedigel	103
6.6	Nye fiendebilder	105
6.7	Oppsummering	106
7	Avslutning	109
7.1	Personen.....	109

7.2	Kollektivet	110
7.3	Refleksjoner	111
	Litteraturliste.....	115
	Vedlegg 1: Intervjuguide	123
	Vedlegg 2: Orienteringsskriv	125
	Vedlegg 3: Samtykkeerklæring.....	126

1 Innledning

”They were of various nationalities and physical types, but they all looked alike somehow. They all looked like junk” (Burroughs 2003:25).

Området på sjøsiden av Oslo Sentralbanestasjon, bedre kjent som Plata, var folketomt¹. Miljøet befant seg som antatt to kvartaler opp Karl Johan, der Oslos stolte gågate krysser Skippergata. Sistnevnte gate er ikke like stolt. Den har lenge vært beryktet for skyggeaktiviteter. I natt var det ekstra folksomt her. Et sted mellom 30 og 40 personer – prostituerte, langere og rusmiddelmisbrukere – fylte passasjen. Vi betraktet ansamlingen fra avstand. Frelsesarméens nattpatrulje tilbød ”suppe, såpe og frelse” til gatefolket, mens jeg var på utkikk etter innvandrere i rusmiljøet. Det så ut til å være en velegnet kveld for begge parter. En mann av utenlandsk opprinnelse henvendte seg med spørsmål om vi ”*trengte noe*”. Avkreftelsen vekket undring og mistillit hos tilbyderer. Jeg henviste til Frelsesarméens emblem, for derigjennom å stadfeste gode intensjoner. Taktikken lyktes ikke. Han anklaget oss for å være sivilpoliti og responderte med sinne. Et kjent ansikt i miljøet kom oss til unnsetning: ”*I know them*”. Kunne dette misforstås? Vondt ble til verre da det virkelige politiet ankom minuttet etter misforståelsen. De huket tak i den aggressive mannen og trakk ham resolutt inn i politibilen. Vår rolle som uskyldige sosialarbeidere, eller nysgjerrige forskere, ble ytterligere svekket. Vi forlot åstedet med en ekkel følelse av å ha blitt misforstått. Utenfor Oslo Sentralbanestasjon ble vi stoppet av to unge menn med innvandrerbakgrunn. Spørsmålet ”*unnskyld, kan jeg spørre(...)*” ble avblåst med ”*sorry, vi er på jobb*”. De to kunne vært hvem som helst. Tid, sted og i verste fall hudfarge forledet oss til å anta narkotikaomsetning. Den ene mannen responderte hissig: ”*kan jeg ikke stille et spørsmål bare fordi dere er på jobb?*”. Forutinntatt klassifisering faller sjelden i god jord.

Miljøet som møtte meg i Skippergata kan best beskrives som tilsynelatende homogent, men grunnleggende heterogent. Personer av begge kjønn og alle aldre presset seg sammen i passasjen. Brorparten av de fremmøtte var etnisk norske, men innslaget av ”diverse nasjonaliteter” var betydelig (Burroughs 2003:25). Mannen som vendte seg mot oss, samt

¹ Feltnotater den 06.10.11 sammen med Frelsesarméens nattpatrulje

personen som kom oss til unnsetning, var innvandrere. De to skilte seg på ingen måte ut i mengden. Det synlige rusmiljøet, som lenge ble betraktet som et blendahvitt, "norsk" miljø, har gjennomgått synlige omveltninger siden slutten av 90-tallet (Hjertnes 2005:7). Innvandrere utgjør ikke lenger en kuriositet, men en voksende minoritet, eller endog majoritet. Aftenposten² beskriver utviklingen under overskriften "Unge innvandrere i flertall på Plata", mens Dagbladet³ følger opp med "Innvandrerne rykker inn i rusmiljøet". Utviklingen, som beskrives som drastisk, er denne oppgavens problemområde. Hvorfor ble vi så møtt med mistanke og skepsis denne natten? Hendelsen må ses i sammenheng med politiets innsats⁴ for å splitte det beryktede omsetningsstedet for narkotika i Oslo sentrum. Politiets tilstedeværelse var pressende i perioden overnevnte situasjon fant sted. Mistanken var med andre ord berettiget, om enn malplassert; noe politiets plutselige ankomst illustrerer. Rusmiljøet i Oslo, som er det fysiske og kulturelle utgangspunktet for denne oppgaven, ønskes splittet og stengt. Det kan være mange gode grunner bak en slik intensjon. Et viktig argument vil være å begrense rekruttering av ungdom (Olsen og Skretting 2006:62). Et annet argument, som verken er viktig, edelt eller legitimt i det norske ordskiftet, er ønsket om et "rent" sentrum for næringsdrivende, turister, deg og meg. Dette siste blir gjerne trukket frem i den offentlige debatten om politiets innsats. En kommentar i Aftenposten⁵ setter fingeren på det trykkende punktet: "Politiet renoverer Oslo". Uavhengig av argumentasjon; det åpne rusmiljøet er et uønsket innslag ved Norges mest trafikkerte knutepunkt. De "nyankomne" innvandrerne har blitt en del av et anerkjent sosialt problem. Hva så med de to guttene utenfor Sentralbanestasjonen? Den upassende, førrefleksive reaksjonen sier noe om hvilken status innvandrer gutter besitter i gatemiljøene. Koblingen mellom innvandrerbakgrunn og narkotikaomsetning – hudfarge og pushing – er en veletablert "sannhet" (Moshuus 2005:138-139). Denne teksten handler derimot ikke om narkohaien, eller den rusfrie narkolangeren, men om rusmiddelmisbrukere med innvandrerbakgrunn.

1.1 Innvandring til Norge

Det er kanskje ikke så rart at innvandrere utgjør en stadig større andel av det synlige rusmiljøet i Oslo. Med akselererende innvandringsrater øker innvandrerne deltakelse i de

² Aftenposten Aften 19.06.08 (side 6)

³ Dagbladet 04.08.08 (side 16)

⁴ Den såkalte "Plata-aksjonen" ble iverksatt 27. juni 2011. En lignende "aksjon" ble gjennomført i 2004.

⁵ Aftenposten Morgen 01.07.12 (del 2, side 2)

fleste deler av samfunnskroppen. Fra slutten av 90-tallet og frem til i dag har andelen innvandrere over 15 år fordoblet seg (Skarðhamar m.fl. 2011:15). De synlige omveltningene i rusmiljøet knyttes til nettopp denne perioden. Nå er derimot ikke innvandring til Norge et nytt fenomen. Brochmann og Kjeldstadli (2008:56-57) retter blikket så langt tilbake som til middelalderen. Import av slaver, presteskap og håndverkere, samt tilstrømning av adelsfolk og hanseater, spilte en nøkkelrolle i den norske nasjonsbyggingen. Dette er underkommuniserte sider ved norsk innvandringshistorie. Blikket rettes sjelden mot middelalderen, eller for den saks skyld forut for 2. verdenskrig. Den moderne innvandringshistorien skrives fra slutten av 60-tallet til dags dato. I dette tidsrommet har innvandringen til Norge overgått utvandringen i omfang (Skarðhamar m.fl. 2011:14). De første arbeidsinnvandrerne kom fra land som Pakistan, Tyrkia og Marokko. Disse gruppene var, i motsetning til tidligere innvandrergrupper, synlige minoriteter. I etterkant av innvandringsstoppen på 70-tallet fulgte ulike grupper av flyktninger. De første kom fra land som Vietnam, Chile og Sri Lanka på 80-tallet. I de senere år har flyktninger fra land som Somalia, Irak og Afghanistan gjort sin entré. Alle disse gruppene representerer synlige endringer i det "norske" gatebildet. Med innvandring er det gjerne disse gruppene, eller de synlige endringene, det refereres til. Endringene i rusmiljøet tilskrives nettopp det synlige, ikke-vestlige innslaget (Hjertnes 2005:5). De nyankomne rusmiddelmissbrukerne representerer noe presumptivt nytt og annerledes. Koblingen mellom innvandring og rusmiddelmissbruk er derimot ikke ny.

1.2 Innvandring og rusmiddelbruk

På begynnelsen av 1900-tallet ble det fra ulikt hold ytret ønske om innvandringsstopp (Brochmann og Kjeldstadli 2008:105). Det var ikke snakk om allmenn nekt, men en selektiv stengsel. Gode arbeidere skulle ikke nektes adgang, mens de uverdige – alkoholikere og kriminelle – ble foreslått utestengt. Forslaget rettet seg i praksis mot svensker fra lavere klasser. Denne gruppen hadde rykte på seg for å være forbrytersk og drikkfeldig.

Mens bildet av den kriminelle innvandrer har stått sterkt lenge, er forestillinger om innvandrer som drikkfeldig blitt underkjent. Spørreundersøkelser viser at ungdom med innvandrerbakgrunn drikker langt mindre enn etnisk norsk ungdom (Øia 2003:154, Øia 2005:63, Amundsen 2005:21, Vedøy og Amundsen 2008:33). Denne tendensen gjør seg gjeldende både i og utenfor storbyen (Ihlebak og Amundsen 2007:42). I disse undersøkelsene

skilles det mellom innvandrere med europeisk bakgrunn og innvandrere med asiatisk eller afrikansk bakgrunn. Det er sistnevnte gruppe, bestående av såkalte ikke-vestlige innvandrere, som skiller seg klart mest fra det norske drikkemønsteret. Mange av disse kommer fra land hvor Islam er den dominerende religionen. En nærliggende forklaring på forskjeller i alkoholbruk mellom etnisk norske og innvandrere fra Afrika/Asia er muslimers restriktive syn på alkohol (Vedøy og Amundsen 2008:24). I forlengelsen kan man spørre om det i disse gruppene kompenseres med rusmidler som ikke går på akkord med religiøse oppfatninger. Hasj trekkes gjerne frem som et "rent" alternativ til den "urene" alkoholen. I en oversikt fra befolkningsundersøkelser⁶ fremgår det at voksne med bakgrunn fra Asia og Afrika røyker hasj i mindre grad enn personer som er født i Norge eller Europa (Vedøy og Amundsen 2008:31). Blant ungdom er resultatene noe mer tvetydige. Den generelle tendensen på tvers av varierende funn tilsier derimot at gutter fra Norge og Europa bruker hasj i større utstrekning enn ungdom med asiatisk eller afrikansk bakgrunn (Vedøy og Amundsen 2008:43). Dette må sies å være godt nytt for en ellers så utsatt del av befolkningen. Ikke-vestlige innvandrere anklages for så mangt, men kan ikke beskyldes for overstadig alkohol- eller hasjbruk. Schultz (2007:41-43) peker på en annen side av saken. Rusmiddelbruk, og da især alkoholbruk, utgjør terskler i det norske samfunn. Eskalerende alkoholbruk i ungdomstiden bidrar til "utakt" mellom innvandrerungdom og etnisk norske. Avhold kan i sin ytterste konsekvens sementere et allerede eksisterende utenforskap i det norske ungdomsmiljøet. Et motsetningsfylt møte med rusmidler bidrar til det Schultz (2007:39) kaller minoritetsstress. Sosial eksklusjon og stressbelastninger kan fungere som risikofaktorer for utvikling av problematisk, illegalt rusmiddelbruk.

Dersom enkelte rusmidler – alkohol og hasj – anses som en "gateway" for andre og tyngre stoffer, er ikke-vestlige innvandrere tilsynelatende beskyttet mot problematisk narkotikabruk (Kandel 2002:3). Schultz (2007:40) peker derimot på avholdets bakside. Opplevelser av utakt og annerledeshet kan få konsekvenser som peker i motsatt retning. Hjertnes (2005:20) beskriver hvordan tre sprøytebrukere med ikke-vestlig bakgrunn erfarer manglende tilknytning og kulturell "hjemløshet" som belastende. I samspill med manglende omsorg i hjemmet trekkes "utakten" frem som en potensiell forklaring på rusproblemer. Noe av det samme diskuteres i en fersk rapport fra Velferdsetaten (Freng og Lund 2012). Asylsøkere befinner seg i en særegen ventefase kjennetegnet av manglende tilhørighet. I samspill med traumatiske erfaringer fra hjemlandet kan tilværelsen som asylsøker,

⁶ Syv undersøkelser utført av SIRUS eller Statens helseundersøkelser i perioden 2000-2007

karakterisert av langvarig ventetid, usikker saksbehandling og lediggang, resultere i rusmiddelmisbruk etter ankomst (Freng og Lund 2012:51). Innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn er både beskyttet mot og utsatt for tungt rusmiddelbruk, alt etter hvilket perspektiv man anlegger. Øia (2003:162-164) undersøker sammenhengen mellom etniske grupper og bruk av andre narkotiske stoffer enn hasj og marihuana⁷. Blant innvandrergrupper med bakgrunn fra verden utenom Pakistan er forekomsten av det han kaller høybrukere og risikobrukere sammenlignbart med det som er tilfelle for etnisk norske gutter. Disse innvandrergruppene havner lett i skyggen av gjennomsnittets lave forbruk. Forskningsresultater som tilsier at innvandrere bruker mindre rusmidler enn etnisk norske både opplyser og tilslører (Moshuus 2005:19). Brorparten av innvandrerne, som i de overnevnte undersøkelsene oppgir begrenset inntak eller avhold, overskygger en voksende gruppe problembrukere med ikke-vestlig bakgrunn. Disse står i fare for å ende opp i synlige rusmiljøer. Et viktig tilleggspoeng er at befolkningsundersøkelser i liten grad fanger opp marginaliserte grupper (Vedøy og Amundsen 2008:45). For å skaffe informasjon om tungt rusmiddelbruk blant innvandrere må man gjerne bevege seg inn i det synlige rusmiljøet på "utkikk etter de få" (Moshuus 2005:20).

1.3 Innvandring til rusmiljøer

Moshuus' (2005:12) feltarbeid blant innvandrere i Oslos "heroinverdener" er et pionerarbeid. Datainnsamlingen fant sted så tidlig som i 1999. Det var som sagt i denne perioden omveltningene i rusmiljøet ble identifisert og problematisert for alvor. Over en periode på et halvt år fulgte Moshuus miljøet på og rundt et "shooting gallery" kalt "Olagate". Forskeren ble i første omgang fortalt at stedet var uegnet for studiet av "utlendinger". Det fantes formodentlig ingen slike der; dette til tross for at forskeren ankom stedet sammen med en som ble karakterisert som utlending (Moshuus 2005:15). Dette tolkes som utslag av den usynliggjøring deltakere med etnisk minoritetsbakgrunn utsettes for i miljøet. Moshuus' (2005:16) studie handler om de forestillinger heroinmiljøet innkapsler deltakere med innvandrerbakgrunn i, samt de tilpasninger, eller selv, innvandrerne utvikler i kjølvannet av usynliggjøringen. Gangsteren, som helterolle og kulturell innovasjon, blir en alternativ posisjon for utlendingen, som i tilfellet med Olagate anses som "outsider" eller "outcast" (Moshuus 2005:156). Utenforskapet må ses i sammenheng med tidspunktet for

⁷ Basert på Ungdomsundersøkelsen i Oslo 1996

datainnsamlingen. I 1999 var innvandrere i et betydelig mindretall i rusmiljøet. I løpet av det påfølgende tiåret har det norske stempelet som heftet ved miljøet blitt svekket på måter som trolig åpner "insiderstatusen" for innvandrere (Sandberg og Pedersen 2005:80). Moshuus (2005:277) påpeker denne utviklingen selv. Rusmiljøet beveger seg i retning av et multietnisk miljø. Miljøet som møtte meg i Skippergata i 2011 er en manifestasjon av denne utviklingen.

I samarbeid med Uteseksjonen og Dugstad har Kuovame (2005:21) gjennomført en studie av det han kaller "byvankende, marginalisert etnisk minoritetsungdom". Informantene oppholdt seg i miljøet rundt Eika ved Akerselva. Dette miljøet, som tidligere rommet sniffere, består i dag i hovedsak av unge minoritetsgutter og eldre, etnisk norske rusavhengige (Kuovame 2005:41). Det trekkes gjerne et skille mellom Eika-miljøet og Plata-miljøet, hvor førstnevnte karakteriseres som et "mildere" miljø, kjennetegnet av salg og bruk av hasj. Minoritetsungdommens økende tilstedeværelse i Eika-miljøet analyseres som et utfall av marginaliseringsprosesser, samt ungdommenes ønske om å skape mening i tilværelsen gjennom deltakelse i det som gjerne kalles gatekulturen (Kuovame 2005:98). Året etter kom Sandberg og Pedersens (2006) "Gatekapital". Problemområdet er til dels det samme. I perioden fra sommeren 2005 til våren 2006 ble det samlet inn observasjons- og intervjudata blant personer som frekventerte gangveiene og parkene langs Akerselva. Felles for disse var at de solgte eller hadde solgt hasj i området (Sandberg og Pedersen 2006:20-21). Gatemiljøet bestod i hovedsak av unge menn med afrikansk bakgrunn. De var tilsynelatende like, men representerte tre forskjellige veier inn i den lokale narkotikaøkonomien (Sandberg og Pedersen 2009:15-21). Den yngste gruppen, bestående av eventyrlystne minoritetsgutter av andre generasjon, søkte spenning, vennskap, bekreftelse og autoritet gjennom iscenesettelser av konfronterende gatemaskuliniteter. For gruppen av eldre pushere med fortid fra kriminelle nettverk fungerte narkotikaomsetningen ved Akerselva som en slags siste utvei i møte med gjeld og eskalerende rusmiddelbruk. Den siste gruppen, bestående av flyktninger fra Somalia, hadde de reneste økonomiske motivene for deltakelse i den illegale narkotikaøkonomien. Også denne studien vektlegger marginaliseringsprosesser i kombinasjon med meningssøken, vennskap og spenning. Refleksjonene samles under parolebegrepet gatekapital (Sandberg og Pedersen 2009:42-44). Gatekapital, i form av kroppsliggjorte disposisjoner, reflekterer og muliggjør deltakelse i gatekulturen, men vanskeliggjør samtidig deltakelse i den legale økonomien. Studiene av miljøet ved Akerselva utgjør interessante sammenligningsgrunnlag for denne studien. Jeg rekrutterte informanter fra et antatt "tyngre" miljø, hvor den såkalte gatekulturen synes underordnet ruskulturen. Til tross for at bruk og salg av rusmidler som

oftest går hånd i hånd, kan man trolig forvente andre historier fra personer som primært kjennetegnes av bruk.

1.4 Problemstilling

Uteseksjonens årlige tellinger av innvandrere i Oslos synlige rusmiljø har lenge pekt oppover. Fra 2002 til 2007 steg andelen unge med innvandrerbakgrunn fra 20 til 49 prosent⁸. Disse tallene er grove anslag. Det er ikke enkelt å telle innvandrere i rusmiljøet. Rusmiljøet i Oslo er ikke ett miljø, noe skillet mellom Plata og Akerselva illustrerer. Tellingen fra 2012 vitner om nedgang i andelen synlige minoriteter i de såkalte sentrumsområdene, men en stabil overrepresentasjon i miljøer i sentrum øst⁹. Hva deltakelse i disse miljøene innebærer er ikke gitt (Kuovame 2005:103). Tilstedeværelse er ikke synonymt med narkotikabruk og vice versa. Innvandrernes overrepresentasjon må i tillegg ses i forhold til øyet som ser og registrerer. Grenseoppgangen mellom reelle sosiale problemer og moralsk panikk er tvetydig (Prieur 2004:80). I tilfellet med synlige minoriteter er dette særlig fremtredende. Med alt dette i mente synes påstander om innvandrernes "inntog" i rusmiljøet like fullt rimelige. Karim, som selv er en del av dette inntoget, setter ord på utviklingen:

Så det er veldig mye prat da, om de rusmisbrukera, utlendinger som blir rusmisbrukere. Før var det sånn at dem gjemte seg da. Jeg kjenner folk som begynte med sprøyter på den tiden, som lever i dag, og den tiden, de fortalte meg, de måtte gjemme seg. Det var skam. Så, det har endra seg jævla mye og, du ser jo, nå har dem flere utlendinger enn det er nordmenn.

Som ansatt i Frelsesarméens rusomsorg fulgte jeg denne "spektakulære" utviklingen tett. Hjelpeapparatet og brukergruppen forsynte meg med innspill og statusrapporter. Med jevne mellomrom overhørte jeg kommentarer av typen "det er jo bare utlendinger her!". Kommentarene både provoserte og engasjerte. Hvorfor er det slik? Skyldes det større åpenhet rundt innvandreres rusmiddelbruk eller nyrekruttering? Begge deler er trolig tilfelle. Skyldes det sosial eksklusjon eller god integrasjon i et "dårlig" miljø? Begge deler er trolig tilfelle.

⁸ Gjengitt i Aftenposten Aften den 19.06.08 (side 6)

⁹ Personlig kommunikasjon med Uteseksjonen

Nysgjerrigheten rundt disse spørsmålene ble forløst av en forespørsel fra Statens Institutt for Rusmiddelforskning (SIRUS). Jeg ble oppfordret til å gjennomføre en kvalitativ studie om ikke-vestlige innvandrere i det synlige rusmiljøet i Oslo. Studien skulle handle om livsløp og bruk av tunge rusmidler¹⁰. I dette tilfellet innbefatter livsløp migrasjon. Tunge rusmidler er synonymt med heroin, amfetamin og kokain. Informantene skulle med andre ord ha det til felles at de ankom Norge utenfra, bruker/brukke heroin, amfetamin og/eller kokain og er/var en del av det synlige rusmiljøet i Oslo. Jeg oppsøkte rusmiljøet med følgende problemstilling for hånden:

Hvordan forstår innvandrere i Oslos synlige rusmiljø situasjonen de befinner seg i?

- 1) Som innvandrere
- 2) Som rusmiddelmissbrukere
- 3) Som deltakere i rusmiljøet

I dette tilfellet er behovet for sosiologisk selvrefleksivitet særlig trykkende (Sayad 2004:2). Under hvilke forhold blir innvandrerens et verdig studieobjekt? Følger bølger av migrasjonsforskning bølger av innvandring og (den politiske) bekymringen som hefter ved ”innvandererproblemet”? I likhet med Prieur (2004:10) er jeg redd jeg skriver meg ”inn i den store fortellingen om statens bekymring for innvandrerne”. På den annen side er kunnskap om sårbare populasjoner viktig. Kamal setter tonen:

Det er et helt nytt miljø som har begynt med narkotika, en helt ny narkotikamisbrukerverden i Norge. Den gamle rusmisbrukerverden i Norge, den er ferdig. Den er ferdig. Det er en helt ny. De der SIRUS, eller de folka som du jobber for, jeg vet ikke om de vet det, de professorene eller noe sånn, men det er en helt ny rusmisbrukerverden i Norge, så lykke til.

¹⁰ Se vedlegg 2

1.5 Oppgavens struktur

Neste kapittel tar for seg ulike sider ved datainnsamlingen. Det besvarer hvordan jeg skaffet til veie datamaterialet, hvem jeg så etter i rusmiljøet og hvilke utfordringer som møtte meg på veien. Kapitlet avsluttes med en kort redegjørelse av hvordan jeg har forholdt meg til og analysert datamaterialet. Dette peker frem mot neste kapittel som omhandler det teoretiske rammeverket datamaterialet forstås på bakgrunn av. Kulturelle forståelser av selvet diskuteres opp mot marginaliserings- og etnisitetsbegrepet, før stigmatologi baner vei for refleksjoner rundt ulike former for selvoppretholdelse. Egenforklaringer, nøytraliseringsteknikker og symbolsk grensedragning spiller en viktig rolle deltakere i et synlig rusmiljø. Resten av oppgaven vies til dataanalyse. I tråd med problemstillingen deles denne i tre. Første analysekapittel tar for seg informantenes forståelse av egen innvandrersstatus. Her spiller konseptet om etniske identiteter og forestillinger om norskhet en nøkkelrolle. Andre kapittel handler om informantenes forståelse av, og forklaringer på, det tunge rusmiddelbruket. Det besvarer hvorfor informantene, ifølge dem selv, bruker narkotika, og hvordan disse forklaringene kan forstås. Tredje og siste analysekapittel handler om informantenes forståelse av det som gjerne fremstilles som et belastet, stigmabelagt (rus)miljø.

2 Metode

"We do not realize that there are sides to be taken and that we are taking one of them"

(Becker 1967:243)

2.1 Introduksjon

Jeg traff Hussein regelmessig over en periode på tre uker. Den unge mannen oppholdt seg i miljøet på og rundt et av byens hospitser – et miljø som skulle vise seg å være en velegnet rekrutteringsarena til dette prosjektet. Vårt første møte var av det tilfeldige slaget. Jeg ventet, som så mange ganger, på et intervjusubjekt som aldri dukket opp, og var i ferd med å gå da Hussein trappet opp. Han viste umiddelbar interesse for prosjektet, eller i hvert fall interesse for å slå av en prat¹¹. Jeg avslo forespørselen om betaling, men tilbød ham et par kinobilletter i bytte mot et intervju. Han påpekte at penger ville være det beste *"i dette miljøet"*. Selvfølgelig ville penger fungere best. Kinobilletter er en håpløs ting å tilby beboere på hospits. Dette var andre, og siste gangen jeg fisket etter potensielle informanter med gavekort fra Oslo Kino. Hussein inviterte meg etter hvert opp på hospitsrommet sitt. Han presenterte meg som journalist for en sosialarbeider, hvorpå jeg så meg nødt til å klargjøre mitt ærend. Sosialarbeideren lot meg passere. Husseins rom var lite og overfylt. Det lå klær i hauger over hele gulvet. Verten satte seg på sengen, slo på et tv-spill og inviterte til samtale. Praten ble raskt avbrutt av informantens ønske om å *"justere"*¹². Han ba meg *"føle meg som hjemme"* og overrakte spillkontrollen. Jeg spilte litt, men slet med å konsentrere meg om den virtuelle krigføringen. Jeg var alene og malplassert. En ung mann banket på døren. Jeg svarte, som sant var, at jeg var på besøk, men ikke visste hvor rommets (l)eier hadde tatt veien. Femten minutter etter returnerte Hussein med en kompis. Intervjuet virket å være utenfor rekkevidde. Hussein hadde ikke fått *"friskemeldingen"* sin. Han hadde tidligere presisert at dop, som var *"det eneste virkelig gale valget"* han hadde tatt, fungerte som medisin. Hussein ble ikke stein eller høy, men *"frisk"*. Av dette forstod jeg at han ikke var frisk nok for et intervju. Det kom i tillegg flere folk på besøk. Noe var på gang og jeg var et fremmedelement og en forstyrrelse. Vi ble enige om å treffes dagen etter i stedet. Da skulle vi ha en *"good time"* med prat og tv-

¹¹ Feltnotater den 18.08.11

¹² Referanse til brukerdose. Hussein ville "justere" balansen i kroppen med amfetamin.

spill. Jeg takket for meg og ble geleidet ut av hospitset. Møtet dagen etter uteble. Da jeg henvendte meg til hospitset med ønske om å treffe Hussein ble jeg nektet adgang. Det viste seg at besøk på rommene var forbudt, og at det som hadde skjedd dagen før var en uheldig glipp. Jeg måtte belage meg på å treffe Hussein utenfor hospitsets fire vegger. Disse møtene forekom mot formodning hyppig. Vi møttes på kafé, i butikken, på gaten og i parken. Samtlige møter lignet til forveksling det første. Hussein fortalte villig vekk om løst og fast, men virket ikke interessert i en formell intervjusamtale. Pratene våre omhandlet alt fra mobiltelefoner og mat, til sprøytebruk og politi. Han introduserte meg for kompiser i miljøet. Flere av dem henvendte seg til Hussein med forespørsel om *"pepper"*¹³. Han var tilsynelatende et knutepunkt. Når jeg var sammen med Hussein hendte det jeg fikk tilsvarende spørsmål selv. Intervjuet uteble og jeg var intet mer enn en bekjent i miljøet. Hvert møte endte med nye avtaler og løfter om et kommende intervju: *"da kan vi planlegge intervjuet"*. Det etterlengtede intervjuet fant aldri sted.

Hussein var den jeg traff flest ganger under datainnsamlingen. Den unge mannen var interessert i uformelle samtaler, men unngikk det semistrukturerte intervjuet. Historien illustrerer en rekke metodiske poenger. For det første synliggjøres den flytende overgangen mellom intervju- og observasjonsdata. Jeg oppsøkte rusmiljøet med intervjuer for øyet, men endte i tillegg opp med observasjonsdata, samt informanter som ikke gjennomførte intervjuopplegget. Hospitsets restriksjoner, samt Husseins evne til å introdusere meg for andre i miljøet, illustrerer et annet poeng. Tilgang til feltet beror på tillatelser, mellommenn og portvakter (Gobo 2008:120-122). For det tredje synliggjøres et generelt trekk ved rekrutteringsprosessen. Hussein dukket tilfeldigvis opp mens jeg ventet på en annen. Rekrutteringen til dette studiet var kriteriebasert, men kanskje først og fremst tilgjengelighetsbasert (Roulston 2010:81). Husseins forventninger til uformell samhandling illustrerer et fjerde poeng. Jeg ble ikke nødvendigvis oppfattet som forsker, men som en person det gikk an å snakke med. I beste fall ble jeg oppfattet som sosialarbeider eller rusmiddelmisbruker, mens jeg i verste fall, slik eksempelet fra forrige kapittel viser, ble oppfattet som sivilpoliti eller et fremmedelement. Husseins forespørsel om belønning illustrerer et siste poeng. Mellommenneskelige møter bygger på gjensidighetsprinsipper. Informantene gav av sin tid og historie. Forskerens tilnærming til denne utvekslingen reiser etiske, så vel som praktiske, spørsmål. Disse poengene utgjør strukturen i dette kapitlet.

¹³ Amfetamin

2.2 Rekruttering

Jeg forventet en relativt grei datainnsamlingsprosess, hvor personer, som jeg antok var vant til henvendelser fra det offentlige Norge, ville gjennomføre intervjuer på sparket. I ettertid virker dette som en naiv antagelse. Fra begynnelsen av august til slutten av november 2011 oppsøkte jeg rusmiljøet - diverse gatehjørner, parker, lavterskeltilbud, tiltak og hospitser – i overkant av 50 ganger. Jeg tilbrakte alt fra én til syv timer i miljøet hver gang. 17 av henvendelsene resulterte i intervjuer. Gobos (2008:118) påstand om at tilgang til feltet utgjør den vanskeligste fasen i etnografiske studier virker rimelig. Han trekker riktignok et skille mellom etnografiske undersøkelser og intervjuundersøkelser. Intervjuer krever mindre tid, samarbeid og aksept av respondentene enn langvarige etnografiske studier. I mitt tilfelle er dette skillet uklart. Informanter ble rekruttert fra det som gjerne oppfattes som et flyktig og utilgjengelig miljø. Problemstillinger knyttet til opprettholdelse av tilgang var derfor pressende.

Det overnevnte hospitsets restriksjoner utgjorde en fysisk barriere (Gobo 2008:120). Moshuus (2005:13) møtte den samme utfordringen i sitt feltarbeid blant innvandrere i rusmiljøet. De fleste hospitsene i Oslo er regulerte. Kravet om formelle tillatelser fungerer som en terskel for forskeren som ønsker spontan tilgang, uten for sterke koblinger til apparatet som kontrollerer beboerne. Takket være ansatte, som mente det jeg holdt på med var viktig, fikk jeg i to av tre tilfeller bevege meg fritt inne på hospitsene. I ett tilfelle fikk jeg endog tilgang til nøkler. Koblingen mellom meg som forsker og apparatet som driver hospitsene var i disse tilfellene sterk. Jeg ble trolig oppfattet som ansatt, men fikk til gjengjeld tilgang til beboernes rom og fellesarealer. Eventuelle rollekonflikter opplevdes som en liten pris å betale. Utfordringer knyttet til den fysiske tilgangen til hospitser, lavterskeltilbud og behandlingstiltak var, takket være velvillige ansatte, overkommelige. De ansatte fungerte som portvakter, men først og fremst som portåpnere (Silverman 2005:255). Tidligere kollegaer i Frelsesarméens rusomsorg inkluderte meg i den oppsøkende tjenesten på kvelds- og nattestid. Tilknytningen til dem fungerte som et alibi for å oppsøke frekventerte steder i Oslo sentrum på velegnede tidspunkter. Det første intervjuet jeg gjennomførte var et direkte resultat av kontakten jeg fikk med en engasjert sosialarbeider på et hospits, og ikke orienteringsskrivet jeg delte ut, prosjektets relevans eller belønningen informanten mottok. Han lot seg intervjuer av *"respekt for henne"*. Sentrale aktører i rusmiljøet, det være seg sosialarbeidere eller deltakere som Hussein, introduserte meg for potensielle informanter, og bidro derigjennom til lavere, fysiske terskler. Tilgang til feltet er derimot ikke primært et spørsmål om kryssing av formelle, fysiske grenser. Den sosiale tilgangen er langt mer prekær (Gobo 2008:122).

Tilgang til informantenes oppmerksomhet, tid og livshistorier beror på hvordan samfunnsforskeren ikler seg forskerrollen. Det overnevnte eksemplet viser at dette er en ambivalent prosess. Moshuus (2005:14) beskriver vanskene som hefter ved feltarbeid på åpne omsetningssteder som Plata. Den kontinuerlige flyten av mennesker, samt tettheten av rusmidler, transaksjoner og hemmelighold, vanskeliggjør etablering av kontakt. På gaten blir forskeren lett en forstyrrelse (Agar 1977:152).

2.3 Førsteintrykk

I en studie av narkomiljøet drøfter Smith-Solbakken og Tungland (1997:25) forskerrollen under overskriften ”ikke terapeut, ikke etterforsker, men forsker”. Utsagnet synes treffende for relasjonelt arbeid i rusmiljøet – et miljø det finnes mer eller mindre gode grunner for å oppsøke. Terapeuten og etterforskeren oppsøker miljøet med rette, mens forskeren må fremforhandle egen posisjon kontinuerlig. I eksempelet fra forrige kapittel ble jeg oppfattet som etterforsker, til tross for at jeg oppsøkte miljøet sammen med en sosialarbeider. På lavterskeltilbudene ble jeg som oftest behandlet som ansatt, med alt det medfører av forventninger. Vitenskapelig nysgjerrighet er ikke nødvendigvis en tilstrekkelig grunn for tilstedeværelse. Jeg forklarte, så langt det lot seg gjøre, mitt anliggende, men opplevde vedvarende rollekonflikter. Forskerens identitet tilskrives utenfra i et skiftende landskap av oppfatninger (Gobo 2008:122). Jeg ble i liten grad ansett for å være terapeut eller etterforsker. I mitt tilfelle syntes et tredje alternativ mer treffende. Jeg tillater meg her en generalisering. Som spinkel, ung mann med langt hår ble jeg oftere koblet til rusfellesskapet, enn til hjelpeapparatet eller politistanden. I kontekster hvor jeg ikke kjente noen ble jeg som oftest tilbudt rusmidler, for så å måtte forklare hva jeg gjorde der. Forklaringen var som oftest tilstrekkelig for å etablere kontakt på delte premisser.

2.4 Kriterier

Hvem så jeg etter i rusmiljøet? Jeg reagerte instinktivt hver gang jeg kom i kontakt med personer med ”mørkere” hud. Dette er en ambivalent tilnærming, så vel praktisk som etisk. Gullestad (2002:89) hevder at termen innvandrere har blitt et synonym for synlig forskjellig. Rogstad (2000:26) peker på tilsvarende sammenfall mellom innvandreren som sosial type og

mørk hud. Rekrutteringen til dette studiet, så vel som Rusmiddeletatens¹⁴ tellinger av innvandrere i rusmiljøet, har hudfarge som sitt problematiske utgangspunkt (Hjertnes 2005:7). Ifølge Skarðhamar m.fl. (2011:9) er ikke innvandrere personer med mørk hud, men "(...) personer som er født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre og som på et tidspunkt har innvandret til Norge". Disse kalles gjerne innvandrere av første generasjon. Samtlige av informantene tilfredsstiller dette kriteriet. De ankom Norge, på et eller annet tidspunkt i livet, utenfra. Utover det havner de intervjuede i kategorien innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn. Kategorien består av personer som er født i Øst-Europa, Asia (inkl. Tyrkia), Afrika og Sør- og Mellom-Amerika (inkl. Mexico) (Berg og Audestad 2006:10). Av de intervjuede kom ti stykker fra tre forskjellige land i Afrika, to fra Midtøsten og én fra Øst-Europa. Datamaterialet består altså utelukkende av førstegenerasjons innvandrere fra ikke-vestlige land. Denne setningen er en performativ (Gullestad 2002:43). Den deler befolkningen i Norge i ulike grupper, samt verden i to (vesten og resten). Veldefinerte statistiske kategorier, av den typen SSB er avhengig av, både reflekterer og skaper sosiale grenser. Det at vi omtaler grupper i befolkningen som innvandrere av annen generasjon, heller enn nordmenn av første generasjon, illustrerer poenget. Innvandrerbegrepet er ikke et nøytralt verktøy, men et virkningsfullt, politisk grep. Foreløpig nøyer jeg meg med denne presiseringen¹⁵.

Når det gjelder det andre kriteriet, problematisk narkotikabruk, er situasjonen tilsvarende ambivalent. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA 2011:31) definerer problematisk narkotikabruk som "injecting use of drugs *or* prolonged/regular use of opiates, cocaine and/or amphetamines". Den offisielle definisjonen, som innbefatter alle former for injisering, samt langvarig eller regelmessig bruk av opiat (opium, heroin, metadon etc.), kokain og/eller amfetaminer, fanger alle informantene i datamaterialet. Av de intervjuede oppgav ni heroin som det foretrukne rusmidlet, mens fire oppgav amfetamin og/eller kokain. Mengde og inntaksmåte varierte selvsagt. Stoffene ble inntatt gjennom røyking, sniffing, spising eller injisering, men kvalifiserer uansett til merkelappen problembruk. Så langt er alt greit. Nå er det derimot ikke slik at definisjonen av problembruk er entydig. Det foregår en omfattende diskusjon i EMCDDA spesielt og rusmiddelforskningsfeltet generelt om hvilke kriterier som bør ligge til grunn¹⁶. Nåværende definisjon sier ingenting om bruksmønster, kontekst for bruk, fysiske, psykiske og sosiale

¹⁴ Nåværende Velferdsetaten

¹⁵ For diskusjon av kategorien innvandrere, se Gullestad (2002:42-45)

¹⁶ Personlig kommunikasjon med Ellen J. Amundsen ved SIRUS

skadevirkninger. Definisjonen plasserer rockelegenden Keith Richards¹⁷ og mine informanter i samme bås. I selvbiografien ”Life” forteller Richards (2010:406) om livet som en av verdens største rockestjerner og tilstanden som heroinavhengig: “I’d wake up in the morning, and the first thing is go to the bathroom to have a shot”. Den fremgangsrike stjernen starter dagen med en heroininjeksjon, på samme måte som flere av dem jeg snakket med. Forskjellene er like fullt betydelige. Der Richards setter skuddet på eget bad, setter flere av informantene skudd på gaten. Gaten er forbeholdt underprivilegerte (Thorsen 2004:35). Rockestjernen er omringet av et apparat som vil ham vel, samt penger til å kjøpe det han trenger. De fleste jeg traff solgte rusmidler for å finansiere eget bruk. Det synes opplagt at problematisk narkotikabruk må kontekstualiseres. Jeg rekrutterte informanter fra det synlige rusmiljøet i Oslo sentrum. Koblingen til problembruk gir seg mer eller mindre selv.

2.5 Intervjuene

Jeg har hittil nevnt flere personer jeg møtte i rusmiljøet, men ikke intervjuet. Disse informerte studiet, derav navnet informanter. Denne oppgaven handler derimot i hovedsak om de intervjuede. Jeg gjennomførte i alt 17 intervjuer. To intervjuer er utelatt fordi de intervjuede faller utenfor kriteriene over. I tillegg måtte to intervjuer avbrytes på grunn av misforståelser, språkvansker og uttalt frustrasjon over forskerens spørsmål. Disse er utelatt av etiske hensyn. De resterende 13 spiller en avgjørende rolle for analysen. Samtlige av de intervjuede er menn i alderen 30 til 55 år. Det første intervjuet fant sted ved et travelt veikryss, hvor forbipasserende gjorde arbeidsforholdene vanskelige. Deretter fant jeg egnede steder, skjermet for innsyn og fremmede ører. De fleste intervjuene fant sted på hospitser, institusjoner eller ulike lavterskeltilbud for rusmiddelmissbrukere. Intervjuene varte fra rundt en halvtime til i underkant av to timer og ble tatt opp på diktafon.

Ved prosjektstart utviklet jeg en intervjuguide¹⁸. Denne lå fremme ved enkelte anledninger, men spilte en marginal rolle. Et fåtall hovedspørsmål fungerte som igangsettere for samtalen. Disse var ment til å oppmuntre informantene til å fortelle om erfaringer, snarere enn å gjengi satte svar (Rubin og Rubin 2005:135). Hovedspørsmålene tok for seg opphavsland, møtet med det norske samfunn, rusmiddelbruk og deltakelse i rusmiljøet. I fortsettelsen benyttet jeg meg av oppfølgingsspørsmål. Disse var delvis forberedt, og fungerte som pekepinner for samtalsens videre gang. Store deler av intervjuene kunne derimot ikke

¹⁷ Gitarist i The Rolling Stones

¹⁸ Se vedlegg 1

planlegges, men fulgte av informantenes kommentarer (Rubin og Rubin 2005:136). Jeg bad om utdypninger og presiseringer med fraser som ”kan du fortelle meg mer om det?”. På den måten fikk intervjuene en logisk flyt, lik den man forsøker å opprettholde i en hvilken som helst samtale. Av den grunn ble heller ingen intervjuer like. Denne eksplorerende fremgangsmåten følger av den åpne problemstillingen. I fraværet av lukkede forskningsspørsmål er semistrukturerte intervjuer fordelaktige (Copes m.fl. 2008:258). Jeg forholdt meg til løse antagelser og vidtfavnende tema, men lot de intervjuede drive samtalen. Ved å la de intervjuede legge premissene for samtalen gav jeg med Agars (1977:146-147) ord slipp på noe av den vitenskapelige kontrollen. Dette resulterte i data på siden av det forventede.

2.6 Resiprositet

Crow (2008:739) oppfordrer forskeren til å reflektere over hva som mottas og gis i møte med informanter. Han behandler det som et spørsmål om resiprositet. Informantene gav av sin tid og historie. Dette er uvurderlige bidrag. Hva fikk de så igjen for deltakelsen i studiet? Som forsker tilbød jeg informantene en anledning til å sette ord på og gi mening til erfaringer og følelser innenfor rammene av en sammenhengende livshistorie, samt løfter om at refleksjonene ville bli nedskrevet og lest (Carter m.fl. 2008:1265). Utover det mottok de to pakker sigaretter som kompensasjon for tidsbruk og velvillighet. Gaven representerer et spedit forsøk på å gjenopprette noe av balansen i utvekslingen (Crow 2008:740). Jeg gikk som sagt bort fra tilbudet om kinobilletter, da dette opplevdes som upassende. Den eneste som mottok kinobilletter brøt ut i latter og fastslo at han *"kunne gi dem bort"*. Resiprositet handler derimot om mer enn kompensasjon i form av penger, kinobilletter eller røyk. Forventninger om gjensidighet kom blant annet til uttrykk i forespørsler om praktisk bistand. Hvordan bør forskeren forholde seg til spørsmål om videre hjelp, etter å ha lyttet til historier om nederlag, avhengighet og desperasjon? Jeg ble ved flere anledninger spurt om å ringe behandlingsapparatet eller hospitser på vegne av informantene. Slike forespørsler er relativt greie å imøtekomme. Ved én anledning ble jeg bedt om å kjøre en person hjem i bytte mot et intervju. Takket være Frelsesarméens nattpatrulje lot også dette seg gjøre. I det påfølgende intervjuet ble tjenesten nevnt som en av grunnene til at han stilte opp. Resiprositet legger føringer for sosial samhandling. Forskningssituasjonen er ikke unndratt konvensjonell sosial dynamikk.

2.7 Øvrige etiske betraktninger

I forkant av datainnsamlingen søkte jeg Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) om tillatelse til å forske på innvandrere i det synlige rusmiljøet i Oslo. Jeg ble i særlig grad minnet på kravene om fritt, informert samtykke og konfidensialitet, og hvordan disse forskningsetiske retningslinjene¹⁹ spiller en særskilt rolle for studier av sårbare populasjoner. Jeg utarbeidet et orienteringsskriv om prosjektet, samt en skriftlig samtykkeerklæring²⁰. Orienteringsskrivet ble distribuert til ulike lavterskeltilbud i sentrum. Det fungerte som en åpen invitasjon, eller som reklame, for prosjektet. Utover dette forble dokumentene en uutnyttet ressurs. Det frie, informerte samtykket tok uten unntak form som en muntlig affære. Jeg presenterte prosjektet, hensikter og konfidensialitetshensyn i uformelle samtaler, da dette syntes langt mer hensiktsmessig enn henvisninger til et dokument. Samtykkeerklæringen ble ikke underskrevet av noen. I et miljø hvor illegale handlinger og hemmelighold dominerer, fungerer bekreftelser, i form av anerkjennende ord, bedre enn underskrifter. I rusmiljøet blir samtykket, slik jeg ser det, primært et spørsmål om kontakt og gjensidig forståelse mellom forsker og informant. Etter denne standarden bygger alle data på et fritt, informert samtykke. Det umiddelbare samtykket er derimot ikke uttømmende, men må bekreftes og holdes i hevd gjennom hele forskningsprosessen (Silverman 2005:258). To intervjuer ble som sagt avbrutt på grunn av misforståelser og språkvansker. I disse tilfellene betraktet jeg det umiddelbare samtykket som brutt og datamaterialet som ubrukelig. Konfidensialitetshensyn var det trykkende punktet i de muntlige presentasjonene av prosjektet. Jeg forsikret potensielle informanter om anonymisering og grovkategorisering av data. Hussein heter med andre ord ikke Hussein. Jeg kan strekke meg til å avsløre at han er født i et land i Afrika. Tatt i betraktning det synlige rusmiljøets begrensede størrelse, samt aktivitetene som bedrives der, utgjør denne tilnærmingen til data en viktig sikkerhetsanordning.

Hvordan oppleves det å delta i kvalitative undersøkelser? Denne problemstillingen, som er av emosjonell art, havner lett i skyggen av formelle, etiske retningslinjer om samtykke, frivillighet og konfidensialitet (Carter m.fl. 2008:1274). Sårbare informanter i stigmatiserte miljøer kan oppleve deltakelsen som smertefull. Dette var trolig tilfelle for flere av dem jeg møtte. Intervjusamtalene utartet seg sjelden som enkle gjengivelser av levd liv, men kunne, slik én av de intervjuede påpekte, fortone seg som en tung "*gjenopplevelse*". Dette la begrensninger på meg som forsker. Tilbakeholdenhet og reservasjoner ble nødvendig.

¹⁹ (1)URL

²⁰ Se vedlegg 2 og 3

Det eksplorerende forskningsopplegget, hvor informantene ble gitt rom til å utforme samhandling, samtaler og intervjuer, bidro i denne sammenhengen positivt. Jeg var ikke ute etter den detaljerte sannheten om vanskelige livssituasjoner, men informantenes selektive beskrivelser av det samme.

2.8 Analyse

Positivister vektlegger gode intervjueregenskaper, rette spørsmål og følelsesnøytralitet. Dette resulterer i rene intervjuer, som igjen gir valide refleksjoner av den sosiale virkeligheten (Miller og Glassner 2004:125). Objektiv erkjennelse avhenger derimot av et fordomsfritt utgangspunkt (Vetlesen og Stänicke 1999:48). Filosofisk hermeneutikk hevder at dette fordomsfrie nullpunkt er et ikke-eksisterende ståsted (Freeman 2008:386). Forståelseshorisonten følger ethvert menneske inn i enhver erkjennelsessituasjon. I mitt tilfelle handler forforståelsen primært om tidligere erfaring fra rusomsorgen, samt teoretiske perspektiver. Jeg oppsøkte et felt jeg kjenner relativt godt fra før, og som jeg har en rekke tanker og synspunkter om. Nærheten til feltet har trolig styrt blikket mitt bort fra det jeg tar for gitt (Berg 2003:12). I fortsettelsen har teoretiske perspektiver styrt blikket i retning av det jeg finner interessant. Jeg analyserer datamaterialet gjennom tre bestemte teoretiske briller. For å forstå informantenes status som innvandrere anlegger jeg en relasjonell forståelse av etnisitet (Barth 1969, Jenkins 1997, Berry 2001). Rusmiddelmisbruket analyseres primært innenfor et narrativt rammeverk (Sykes og Matza 1957, Polkinghorne 1988, Driscoll 2000, Frønes 2001), mens deltakelsen i rusmiljøet analyseres i lys av subkulturteori, og da især konseptet om symbolsk grensedragning (Lamont og Molnár 2002, Lamont 2002). Felles for disse teoriene er at de kan karakteriseres som sosial konstruktivistiske.

Jeg transkriberte samtlige intervjuer selv. Denne prosessen gav meg anledning til å gjenoppleve intervjuseansene og identifisere relevant tematikk. Veien fra intervjusnakk, via båndopptaker og transkripsjon, til sitater og analyse er oppstykket. Det første jeg gjorde var å organisere fortellingene i kronologiske hendelsesforløp. I forlengelsen identifiserte jeg vendepunkter informantenes livssituasjon kunne forstås på bakgrunn av. Dette ble gjort for å gripe den epistemologiske dimensjonen ved intervjudata (Carter m.fl. 2008:1271). Hendelser gjengis ikke enkelt, men organiseres og innprentes med mening. Deretter delte jeg datamaterialet i tre. Jeg satt igjen med tekst vedrørende de intervjuedes status som innvandrere, rusmiddelmisbrukere og deltakere i rusmiljøet. Disse delene er på ingen måte

atskilte, men flyter over i hverandre. De intervjuede formidler ikke tre sosiale statuser, men enhetlige selv. Dette er den ontologiske dimensjonen ved intervjudata (Carter m.fl. 2008:1271). Fortidens, nåtidens og fremtidens selv (re)konstrueres i informantenes fortellinger.

Sitatene i analysen er, så langt det har latt seg gjøre, uendret. I noen tilfeller har jeg gitt dem en språkvask. Dette innebærer omstrukturering av ordstilling, fjerning av fyllord som "likksom" og "skjønner du", samt noe grammatisk grunnarbeid. Jeg er trygg på at innholdet i det som ble sagt ikke lider under min redigering. Det har vært viktig for meg å la informantene beskrive livssituasjonene fra eget ståsted. Heri ligger det en dekoloniserende ambisjon (Roulston 2010:68). Informantene, som befinner seg i en underordnet posisjon, gis anledning til å fortelle sin versjon av hendelsesforløpet. Ifølge Becker (1967:241) vil en slik tilnærming kunne vekke mistanke om partiskhet. Han skriver følgende om sosiologens virke: "We usually take the side of the underdog; we are for Negroes and against Fascists" (Becker 1967:244). Er dette partiskhet eller lojalitet? Studier av sosiale problemer inngår uten unntak i moralske spill. Sosiologisk forskning vil alltid ta det ene eller andre partiet. Mine informanter er med Beckers (1967:242) ord underordnede i kredibilitetshierarkiet. På rusfeltet vil politiet, rettssystemet, behandlingsapparatet og frivillige organisasjoner fungere som overordnede. Mitt håp er at de underordnedes stemmer får tilstrekkelig plass i denne teksten. Jeg betrakter dette som et lojalitetsspørsmål, snarere enn et spørsmål om forutinntatthet. Utfordringen lyder som følger. Etter å ha inntatt et perspektiv må samfunnsforskeren sørge for at forskningen imøtekommer grunnleggende, vitenskapelige standarder (Becker 1967:246). Dette kapitlet synliggjør forhåpentligvis den "metodologiske bevisstheten" som ligger til grunn for analysen (Silverman 2005:209). Målet har vært å gi leseren innblikk i prosedyrer for datainnsamling og dataanalyse, for derigjennom å styrke studiens kvalitet. I validitetsøyemed har samtlige intervjuer blitt inkludert i analysen²¹. Ved å analysere alt intervjusnakk – selv det avvikende og fragmenterte – unngår jeg det Silverman (2005:211) kaller "anekdotisme". I relabilitetsøyemed spiller de ordrette gjengivelsene av informantenes uttalelser en viktig rolle (Silverman 2005:221). Den dekoloniserende ambisjonen, som fordrer tilstrekkelig rom for informantenes egne stemmer, kan slik sett styrke studiens kvalitet.

²¹ Fire intervjuer ble som sagt utelatt av hensyn til kriterier og samtykke

3 Teoretiske perspektiver

*Skal jeg la noen ta valg for meg, eller eier jeg mitt liv? Hvor mye er det jeg eier av mitt liv?
Om jeg sitter i fengsel, eller om jeg bruker rus, hvor mye eier jeg av mitt liv? Jeg må eie i
hvert fall over 50 prosent (Kamal)*

3.1 Introduksjon

Hvordan mister man halvparten, for ikke å si hele seg selv? Når noen eller noe undertrykker og fortrenger forestillingen om en selv som fritt, uavhengig subjekt? Fengsel innkapsler individet, mens rusen drukner det. Ifølge Room (2005:323) kan rusmidler prege individet på grensen til besettelse. Overnevnte Kamal karakteriserer seg som *"veldig avhengig"*. Rusmiddelbruket blir et alfa og omega – et hellig objekt. Kroppen, med det tilhørende selv, reduseres til et medium for rusopplevelsen. Denne formen for selvutslettelse er en gjenganger i historier om rusmisbrukertilværelsen. Rusmiddelmisbrukere reduseres til avhengige kropper (Bourgois og Schonberg 2009:79). Dette kapitlet handler om selvforståelse og selvopprettholdelse i møte med selvutslettende rusmiddelmisbruk og stigma. Jeg vil i første omgang redegjøre for prosesser som muliggjør forestillinger om et uavhengig selv. Derne vil jeg beskrive to fenomener som vanskelig kan forstås på bakgrunn av individet alene. Marginalisering og etnisitet presenteres som grunnleggende relasjonelle fenomener. Etter en redegjørelse av stigmabegrepet vender jeg meg mot ulike former for selvopprettholdelse. Forklaringer, nøytraliseringsteknikker og symbolsk grensdragning spiller en viktig rolle for rusmiddelmisbrukere i et synlig rusmiljø.

3.2 Store fortellinger om selvet

I "Selvmordet" behandler Durkheim (2001) den personlige tragedie som et sosialt fenomen. Den individuelle, selvutslettende handling, tidligere forbeholdt psykologien, løftes med det over i sosiologien. Selvmordshyppigheten er relativt stabil over tid i de enkelte europeiske land, samtidig som det foreligger forskjeller på tvers av landegrenser (Durkheim 2001:28-30). Dette tolker Durkheim (2001:33) som "den kollektive selvmordstendensen som fins i hvert enkelt samfunn". Når Durkheim (2001:49) avdekker høyere selvmordshyppighet blant

protestanter enn blant katolikker, lokaliseres årsakene i de respektive systemenes religiøse praksisformer. Der katolikker er overgitt religiøse ledes tolkninger, tilgivelse og tro, er protestanter i større grad overgitt til seg selv. Reformasjonen frigjorde protestanten fra den katolske kirkes dogmatiske jerngrep, men henviste ham samtidig til det private lønnkammer. Bibelen ble oversatt til hans språk, tolkningene og troen lagt på hans skuldre. Ifølge Durkheim (2001:50) har denne "religiøse individualisme" en bakside. Frigjøringen kan i sin ytterste konsekvens koste protestanten livet. Fraværet av et integrert fellesskap, representert ved katolikkenes presteskap, skriftemål og kollektive ritualer, øker risikoen for det Durkheim (2001:96) kaller egoistiske selvmord. Det kan være smertefullt å stå alene innfor Gud og verden. Dersom man godtar Durkheims typifiserte fremstilling fremstår reformasjonen som en systematisert individueringssprosess.

Individuering kan betraktes som individualiseringens andre side (Heggen og Øia 2005:16). Når kollektiver havner i skyggen av det individuelle selvet, slik eksempelet med reformasjonen illustrerer, har vi med en individueringssprosess å gjøre. Som et resultat av slike prosesser rettes sosial kontroll, hjelpetiltak, krav og mulighetsbetingelser inn mot enkeltindivider, istedenfor kollektivene de tilhører (Heggen og Øia 2005:16). Frelse, ansvar og skyld blir enkeltindividets, og ikke kollektivets, anliggende. Foucaults (2000:326) forfatterskap dreier seg i stor utstrekning om slike individueringssprosesser. Han beskriver hvordan mennesket blir gjort til subjekt gjennom ulike former for objektivisering. Det moderne fengselsvesen retter seg mot den individuelle sjel (Foucault 1977:20). I den velkjente karakteristikken av Bentham's Panopticon beskrives fengselssystemets "individualiserende iakttagelse, karakterisering og klassifisering (...)" (Foucault 1977:182). Praksisen er individualiserende i betydning atskillende. Fanger løsriver seg fra "de andre" i en strafferettslig individueringssprosess.

Ifølge Driscoll (2000:12-14) har narkotikaproblemet gjennomgått en tilsvarende individueringssprosess. Den moralske fordømmelsen av narkotikabruk ble på 1800-tallet erstattet av vitenskapelige forklaringer som vektla personlighet og biologi over sosiale faktorer. Narkotikaproblemet ble lokalisert på innsiden av utsatte individer, heller enn i det omkringliggende samfunnet. Som et resultat av dette ble hjelpetiltak, i form av medisiner, rettet inn mot enkeltindivider. Driscoll (2000:12) knytter denne dreiningen til fremveksten av sykdomsteorier, eller det som i rusmiddelforskningen kalles sykdomsmodeller. I tilfellet med narkotikabruk er det derimot ikke bare snakk om en kroppslig sykdom, men en viljesykdom. Rusmiddelmissbrukeren er med andre ord ansvarlig for egen sykdom. Det er mange

likhetstrekk mellom fremveksten av en moderne narkotikadiskurs, slik denne beskrives av Driscoll, og de overnevnte individueringsprosessene. Narkotikabruk blir, i likhet med protestantens frelse, individets anliggende. Tiltak rettes inn mot narkotikabrukeren, heller enn mot kollektivene de tilhører. Som i Foucaults (1977:20) beskrivelser av det moderne fengselsvesen lokaliseres problemet, og derav forbedringspotensialet, i individets indre. Som et resultat løsrives den narkomane fra de "andre". Denne utviklingen muliggjør forestillinger om rusmiddelmisbruk som et grunnleggende individuelt problem. Informantene kan altså, i tråd med dominerende fortellinger, lokalisere årsakene til eget rusmiddelmisbruk på innsiden av seg selv. Narkotikaproblemet kan på motsatt side betraktes som sosialt frembragt. Der de overnevnte sykdomsteoriene underkommuniserer sosiale faktorer, har marginaliseringsteorier beveget seg i motsatt retning. Det som i utgangspunktet ble beskrevet som en personlig tilstand, blir i økende grad forstått som en sosial prosess.

3.3 Marginalisering

Marginalitet er ifølge Plummer (1983:88) et relativt lett identifiserbart fenomen. I så tilfelle, hvilke fellestrekk kjennetegner marginaliserte? Begrepet sosial marginalisering er ifølge Larsen og Mortensen (2009:9) en relativt ny betegnelse på et gammelt fenomen. Den marginale ble tidligere betraktet som essensielt dysfunksjonell. Tilstanden ble betraktet langs moralske linjer, som et resultat av en frivillig oppsøkt, ødeleggende livsstil. En slik tilnærming gjør marginaliserte til uverdige trengende (Larsen og Mortensen 2009:7). Med termer som marginaliseringsprosesser og sosial eksklusjon dreies derimot blikket fra individ til samfunn. Marginalitet blir i større grad betraktet som et produkt av samfunnets evne til å støte ut (Larsen og Mortensen 2009:10). Youngs (2002:457) konseptualisering av sosial eksklusjon ligger tett på denne forståelsen. Han knytter tesen om det selvekskluderte individ til etterkrigstiden. Den moderne forståelsen av sosial eksklusjon avviser forestillingen om det isolerte problemindivid som første bevegelse. Som det fremgår av begrepet er eksklusjon et sosialt produkt, det være seg utilsiktet eller tilsiktet fra storsamfunnets side (Young 2002:458). Denne dreiningen, som representerer det motsatte av en individueringsprosess, tar opp i seg problemstillinger knyttet til aktør og struktur. Det er ikke snakk om enten eller. Både individuell motivasjon, strukturelle begrensninger og/eller diskriminering spiller en rolle i marginaliseringsprosesser. Spørsmålet dreier seg snarere om hvilket perspektiv som har forkjørsrett. I etterkrigstiden ble rusmiddelmisbrukeren i hovedsak beskrevet som en

sosialpsykologisk fiasko (Agar 1977:144-145). I løpet av 60-tallet ble dette bildet utfordret av nye perspektiver. Becker (1963) skriver seg, på sin måte, inn i dette nyanseringsprosjektet. Med boken "Outsiders" introduserer han en grunnleggende relasjonell forståelse av avvik. Denne dreiningen utfordret essensialismetenkning. Individet er ikke marginalt og avvikende i sin natur, men utdefineres av noen i forhold til noe (Becker 1963:9). Alt etter hvilket perspektiv som legges til grunn kan informantene altså forstås (og forstå seg selv) som patologiske, selvekskluderte eller marginaliserte og utdefinerte av noen i forhold til noe.

3.4 Etnisitet

Ifølge Stonequist (1937:2-3) lever den marginale person mellom to samfunn. I denne mellomposisjonen, hvor tilhørighet splittes mellom kulturer, opplever den marginale motstridende forventninger. Personen trekkes begge veier, men forblir et sted imellom. Utenforskapet er med andre ord dobbeltsidig. Dette bildet kommer til sin banale rett i møte med innvandrere, illustrert med uttrykk som "dobbel tap" og "verken norsk eller utenlandsk" (Larsen 1992:132, Hjertnes 2005:16). Innvandrere trækker det tvetydige landskapet mellom utreise og ankomst. Marginalitet er derimot bare ett av flere mulige utfall for innvandrerens. Ifølge Berry (2001:618-619) baner møtet mellom det han kaller kulturelle grupper vei for fire interkulturelle strategier. For det første kan innvandrere opprettholde egen opphavskultur, men samtidig pleie jevnlig kontakt med andre grupper. Denne strategien omtales som integrasjon. Satt på spissen har denne strategien mellomposisjonen som sitt ideal. Den postulerer et balansert liv mellom kulturer, hvor verken minoritets- eller majoritetskultur oppofres på tilpasningens alter. For det andre kan innvandrere forkaste sin kulturelle arv til fordel for interaksjon med andre grupper. Denne strategien er kjent som assimilering. Her avvises mellomposisjonen til fordel for interaksjon med det nye, dominerende samfunnet. Den tredje strategien omtaler Berry som separasjon. Denne strategien står i et direkte motsetningsforhold til assimilering, idet opphavskulturen vedlikeholdes på bekostning av samhandling med andre grupper. Den fjerde og siste "strategien" kalles marginalisering. Her forvitrer både opphavskultur og interaksjon med andre grupper på en måte som vanskeliggjør bruk av strategibegrepet. Det er snarere slik at innvandrerens etterlates i et mellomliggende vakuum av brutt tilhørighet, gjennom ulike former for tvang og ekskludering (Berry 2001:619). Dette siste poenget gjelder alle de nevnte strategiene. Minoritetsbefolkningens holdninger til opphav og de dominerende grupper velges alltid innenfor konteksten av et

storsamfunn. Berry (2001:620) viser hvordan innvandrernes strategier betinges av og samsvarer med fire strategier i majoritetsbefolkningen. Integrasjonsstrategien svarer til storsamfunnets tilslutning til multikulturalisme, mens assimileringstrategien svarer til storsamfunnets forestilling om smeltedigelen. Når separasjonsstrategien initieres av den dominerende gruppen kalles det for segregering, mens påtvunget marginalisering kalles eksklusjon.

Det er noe stilisert over Berrys firedeling av minoritets- og majoritetsstrategier. Poenget for denne diskusjonen er at det ligger mer eller mindre valgte strategier til grunn for posisjoneringen av innvandreren, både fra innvandreren og majoritetens side. Informantenes status som nyankomme²² fordrer stillingtagen til begrepene innvandrer og norsk, oss og dem. Berrys argument bygger på en forståelse av det moderne samfunn som kulturelt differensiert (Mortensen 2009:23). I fraværet av felles verdigrunnlag utdifferensieres forskjellige kulturelle fellesskap – oss og dem. Dette er brodden i den såkalte innvandringsproblematikken. Det norske "oss" settes opp mot det ikke-norske "dem". Innbakt i denne spenningen ligger bestemte forestillinger om norskhet. I den grad det særnorske fremstilles som en klart definert, stabil størrelse, opprettholdes et tilsvarende avgrenset og stabilt utenforskap (Mortensen 2009:24). Konseptet om kulturkamper bygger på forestillingen om klart adskilte, og i så måte essensielle kulturgrupper. Det at to kulturgrupper kontrasteres, slik Berrys akkulturasjonsmodell tenderer mot, overdriver likheten innad i de to enhetene. Barth (1969:9) avviser forestillingen om etnisitet som enhetlige kulturgrupper, til fordel for en relasjonell forståelse. Følelser av tilhørighet, og derigjennom etnisk identitet, oppstår i møter med, og kontrast til, andre etniske grupper. Etnisitet blir til i møter mellom mennesker eller grupper som opplever seg som forskjellige. En isolert folkegruppe er derfor like lite etnisk som en ensom havarist er marginalisert. Både etnisitet og marginalisering er grunnleggende relasjonelle fenomener. Etnisitet oppstår når grupper, som anser seg som kulturelt forskjellige fra hverandre, møtes (Eriksen 2002:12). Det er med andre ord ikke snakk om objektive kulturforskjeller, men de forskjellene aktørene selv vektlegger (Barth 1969:14-15). Etnisitet blir slik sett et resultat av intern identifisering og ekstern kategorisering (Jenkins 1997:166). Dette siste er et viktig poeng. Et ensidig fokus på strategier underminerer kraften i påtvungne etniske klassifikasjoner (Eriksen 2002:124). Etniske identiteter kan ikke velges fritt, men svarer som sagt til "strategier" i majoritetsbefolkningen (Berry 2001:620). Grupper som bærer "annerledeshet" på utsiden risikerer å bli plassert i statiske, etniske kategorier av

²² Med forbehold om at "ny" er et relativ begrep

majoritetsbefolkningen, mens "usynlige" innvandrere i mindre grad påtvinges etniske identiteter. Etnisitet er ikke noe man er, men noe man gjør eller blir gjort til. Stigma er på sin side utelukkende påtvunget.

3.5 Stigma

Det er klare paralleller mellom marginaliseringsbegrepet og stigmabegrepet. Begge betegner en form for utenforskap eller eksklusjon. Goffman (1963:11) sporer stigmabegrepet tilbake til antikkens Hellas. Begrepet viser til merker som ble brent eller skåret inn i huden på uvanlige, umoralske eller kriminelle individer. Den stigmatiserte bar sine skjulte feil og underliggende nederlag som synlige advarsler på kroppen. I dag rettes stigmabegrepet direkte mot den underliggende vanæren, snarere enn mot kroppslige manifestasjoner av den. Enkle førsteinntrykk istandsetter oss til å kategorisere den fremmede som sosial type med bestemte karaktertrekk (Goffman 1963:12). Dette er en form for impulsiv, praktisk reduksjonisme. Dersom den fremmede, i kraft av en eller annen negativ attributt, skiller seg fra mengden, kanaliseres reduksjonismen i denne retningen. Dette er stigmatisering. Hva kjennetegner så den stigmatiserte hos Goffman? For det første, og til dels i tråd med begrepets opprinnelige betydning, refereres det til kroppslige deformasjoner (Goffman 1963:14). Den fysisk deformerte skiller seg opplagt ut fra mengden. For det andre knyttes stigma til skjeve karakterer, eksemplifisert med trekk som manglende viljestyrke, unaturlige lidenskaper og uærlighet. Disse karaktertrekkene, som er utenfor den umiddelbare synsrand, manifesteres blant annet gjennom psykiske lidelser, ulike former for avhengighet og arbeidsledighet. Den tredje og siste formen for stigma knyttes til rase, nasjon og religion. Mens de to første formene for stigma langt på vei synes universelle, fremstår den siste formen som betinget og minoritetsspesifikk. Med dette i mente kan det slås fast at de tre formene stadfester en form for annerledeshet. Bæreren av stigma posisjoneres i forhold til og utenfor kategorien "de normale" (Goffman 1963:15).

Wacquant (2008:181) anvender Goffmans stigmabegrep i sin komparative analyse av den nye fattigdommen i den parisiske arbeiderklasseperiferien ("Red Belt") og hypergettoen ("Black Belt") i USA. Det sentrale skillet mellom "Red Belt" og "Black Belt" er stigmaets opphav (Wacquant 2008:181-182). For innbyggerne i den franske arbeiderklasseperiferien er stigmaet territorielt, mens det for beboerne i de amerikanske gettoene er uløselig knyttet til "rase". Førstnevnte gruppe kan dekke over sitt territoriale utspring og oppholde seg fritt andre

steder. Beboerne i "Black Belt" er på sin side gjenkjennelige bærere av stigma (Wacquant 2008:182). Dette er et godt eksempel på hvordan ulike former for stigma kommer til uttrykk. Den franske arbeiderklasseperiferien rammes først og fremst av Goffmans andre form for stigma. Negative karaktertrekk knyttes i denne sammenhengen til et belastet territorium. Beboerne i de (afro)amerikanske gettoene rammes på sin side av Goffmans andre og tredje form for stigma. Rase, her forstått som hudfarge, konvergerer med det territoriale karakterstigmaet. På sett og vis fungerer "feil" hudfarge i denne konteksten som en form for kroppslig deformasjon.

Som eksempelet fra gettoen i USA viser, kan de ulike formene for stigma konvergere. Hvordan arter dette seg for rusmiddelmisbrukere med innvandrerbakgrunn? De to siste formene for stigma synes umiddelbart relevante. Rusmiddelmisbruk knyttes gjerne til bestemte personlighetstyper. Goffmans (1963:14) skjeve karakterer viser sitt sanne ansikt gjennom blant annet rusavhengighet. Det minoritetsspesifikke stigmaet rammer naturlig nok innvandreren, som er i en form for mindretall. Hva så med det første, kroppslig funderte stigmaet? Tungt rusmiddelbruk kan selvsagt skjules. På den annen side vokser denne oppgaven proporsjonalt med økende rusmiddelbruk. Karikerte fremstillinger av den "slitne" rusmisbrukeren spiller gjerne på kroppslige avvik som "knekk i knærne" og sløret blikk. Rusmiddelmisbrukeren er med andre ord ikke nødvendigvis unndratt Goffmans første stigmaform heller. Rusmiddelmisbrukere med innvandrerbakgrunn risikerer med andre ord stigmatisering fra tre hold. Heri ligger det en parallell til Vigils (2003:230) multipl marginalitet. I tilfeller av flerdimensjonalt stigma, eller multipl marginalitet, er selvet utsatt. Med Wacquants (2008:173) ord er det en situasjon som avkrever kompetent stigmahåndtering.

3.6 Selvopprettholdelse

Goffman (1963, 1959) postulerer bestemte strategier som er tilgjengelige for den stigmatiserte spesielt og den sosiale aktør generelt. Den personlige identiteten fremstilles som et prosjekt, underlagt stadige revisjoner og forhandlinger. Her er vi på sporet av kjernen i Goffmans forfatterskap – sosial informasjon. Aktører avgir informasjon i interaksjon. Denne informasjonsutvekslingen kan være av tilsiktet og utilsiktet art. Den sosiale aktøren bestreber seg derimot på å holde dialogen med verden på et bevisst plan, illustrert med termer som inntrykksskontroll og iscenesettelse av selvet (Goffman 1963:113). Disse teknikkene spiller en

sentral rolle for konvensjonell samhandling, så også for interaksjon med en forsker. Dersom stigma rammer fra flere hold, som i tilfellet med mine informanter, er kravene for inntryksskontroll pressende. Goffmans begrepsapparat setter datamaterialet i et bestemt lys. Det istandsetter meg til å betrakte informantenes språk som selvoppretholdende praksis. I møte med selvutslettende rusmiddelbruk, essensielle kategorier og pressende stigma må selvet aktivt holdes i hevd. Heri fremstår forklaringen som avgjørende sosial informasjon.

I diskusjonen av marginaliseringsbegrepet viste jeg til to forskjellige forklaringsmodeller. Marginalisering kan forstås som henholdsvis et individuelt eller strukturelt problem. Disse ytterpunktene går igjen i hvordan mennesker redegjør for feil og mangler i livet. Det skilles mellom eksterne/miljømessige og interne/individuelle forklaringer (Lamont og Molnár 2002:170). I sosialpsykologien kalles hverdagslige forklaringer for attribusjon (Davies 1992:1). Hendelser, det være seg utdanningsvalg eller narkotikabruk, tilskrives et opphav. Årsaken til tungt rusmiddelbruk kan lokaliseres i eller utenfor individet. Det kan tilskrives biologi, psyke eller sosiale omstendigheter (Sandberg og Pedersen 2005:63). Skillet mellom interne og eksterne forklaringer er derimot ikke entydig. Ytre faktorer, i form av marginalisering og stigmatisering, kan ta bolig i mennesket. Negative eksterne prosesser tar form som interne, psykologiske problemer. Herunder vil jeg skildre en kriminologisk konseptualisering av hverdagslige forklaringer kalt nøytraliserings teknikker. Disse inngår, som forklaringer flest, i det kommunikative spillet om selvforståelse.

3.6.1 Nøytralisering

Begrepet nøytraliserings teknikker stammer fra Sykes og Matzas (2006) klassiske artikkel med samme navn. Artikkelen ble skrevet i opposisjon til den tidlige Chicago-skolen, og da især Sutherlands teori om differensiell assosiasjon og Cohens redegjørelse av kriminogene ungdomsgjenger. De to sistnevnte lokaliserte kriminalitet i adskilte enklaver, hvor avvikende normer og atferd ble lært og videreført. Sutherlands innflytelsesrike liste over den differensielle assosiasjonens bestanddeler er karakteristisk for denne tilnærmingen (Lilly m.fl. 2007:43). Kriminell atferd læres i kommunikativt samspill med nære fellesskap. Dersom lovbruddet overgår lovlydighet som gunst, avføder fellesskapet kriminelle personer. Dette gjaldt Cohens subkulturer, og vil også kunne gjelde rusmiljøet i Oslo. De involverte lærte teknikker, samt motiver, holdninger og rasjonaliseringer som istandsatte dem til å begå kriminalitet. Ifølge Sykes og Matza (2006:233) konstruerer disse teoriene et for skarpt skille mellom lovbyteren og den lovlydige. Deres påstand er at rasjonaliseringene som istandsetter

personer til fortsatt kriminell atferd, stammer fra det konvensjonelle samfunn. Det faktum at lovbruddet i det hele tatt må nøytraliseres avkrefter ytterligere det skarpe skillet mellom kriminelle enklaver og samfunnet for øvrig. Rusmiljøet i Oslo er ifølge denne teorien ingen atskilt narkotikaverden, men en del av den norske samfunnskroppen. Forklaringene som florerer i rusmiljøet kan ikke analyseres uavhengig av konvensjonelle forklaringer, men henter inspirasjon fra legitime atferdsforklaringer.

Sykes og Matza (2006:234-236) skisserer fem sentrale nøytraliseringsteknikker. Lovbryteren kan benekte ansvar for egen handling, bestride skaden den påfører, fornekte offerets eksistens, fordømme fordømmeren eller appellere til høyere lojaliteter eller makter. Derigjennom rasjonaliseres lovbruddet med bakgrunn i legitime forklaringer. Den første nøytraliseringsteknikken blir av mange fremstilt som den grunnleggende (Maruna og Copes 2005:231). Denne representerer en dreining fra individuelle til strukturelle eller biologiske forklaringer. Individet er ikke kriminelt av egen frie vilje, men begrenset eller disponert. Illegalt rusmiddelmisbruk kan således attribueres bort fra enkeltindividets motiver (Davies 1992:160). Rusmiddelmisbrukeren kan benekte egenansvar, fordømme dem som kontrollerer/sanksjonerer bruken og så videre. Denne dreiningen fremstår som effektiv sosial informasjon. Begivenheter rammes inn på måter som underbygger og uttrykker personlighet og identitet (Maruna og Copes 2005:222). Selvet begrenses, samtidig som det frigjøres.

3.6.2 Egenforklaringer

Rusmideletaten publiserte i 2004 intervjuundersøkelsen ”Vi er ikke dumme, det er ikke derfor vi ruser oss”, hvor 15 tidligere rusmiddelmisbrukere forteller om veien ut av misbrukertilværelsen. Flere av de intervjuede snakker om å finne tilbake til seg selv – til det vanlige livet som tross alt er tilgjengelig for alle (Stuen m. fl. 2004:11). Tittelen tar et oppgjør med karikerte fremstillinger av den dumme, ressurssvake rusmisbrukeren, samtidig som den peker på et sentralt premiss ved suksesshistoriene i artikkelen. Det konvensjonelle livet er innen rekkevidde for den rusavhengige, som på tross av dominerende forestillinger, er et normalt individ med typiske aspirasjoner. Artikkelen har med andre ord en avmystifiserende ambisjon (Stuen m.fl. 2004:4). I forlengelsen kan man stille følgende motspørsmål: hvorfor misbruker normale, refleksive personer rusmidler? Artikkelen besvarer ikke dette spørsmålet, utover å fastslå at ”veien dit (vanlig liv) virker som den er like individuell som veien inn i misbrukerlivet” (Stuen m.fl. 2004:4). Spørsmålet blir likefullt stående. Artikkelen avmystifiserer veier ut av rusmisbruk, men fordrer i tillegg avmystifisering av veier inn.

Dersom det ikke skyldes patologisk dumskap, hva skyldes det da? I fraværet av dumme årsaker må det finnes noen gode. Ifølge artikkelforfatterne er veiene inn og ut av tungt rusmiddelbruk først og fremst individuelle. Hva ligger i et slikt utsagn? Det advares mot å trekke slutninger om enkeltindivider på bakgrunn av generelle tendenser – bakenforliggende variable, risikofaktorer og sårbarhetstrekk. Et enkeltindivids handlinger er innleiret i en myriade av mer eller mindre kjente påvirkninger og kan derfor ikke årsaksforklares. Foreldres narkotikabruk, familiekonflikter, tidlig rusdebut, lav selvkontroll og psykososialt stress er veletablerte predikatorer for narkotikabruk, men ikke determinanter (Wills m.fl. 2005:186). På individnivå vil den statistiske variansen være uendelig. Derfor beskrives veier inn i rusmiddelmisbruk som høyst individuelle. Det vil alltid finnes unntak fra regelen. På den annen side eksisterer regler for en grunn. Dersom man måler forekomsten av narkotikabruk på aggregert nivå vil bestemte trekk ved narkotikabrukeren gå igjen. Fellestrekk av denne typen kalles gjerne risikofaktorer. På bakgrunn av en rekke longitudinelle studier av narkotikabruk lister Wills m.fl. (2005:186) opp flere av disse. Det skilles mellom familiære, individuelle og miljømessige risikofaktorer, eksemplifisert med henholdsvis svak tilknytning til foreldre, risikosøken og høy tilgjengelighet av narkotika i nærmiljøet. På aggregert nivå øker sannsynligheten for narkotikabruk i takt med risikofaktorene. Problemet oppstår når det trekkes slutninger fra dette målenivået til individnivå. I metodelitteraturen kalles det en aggregativ, eller økologisk, feilslutning (Hellevik 2002:427-429). Konklusjonen blir ikke nødvendigvis feil, men treffes på feil grunnlag. En narkotikabruker kjennetegnes gjerne av flere av de nevnte risikofaktorene, men ikke nødvendigvis. På samme måte vil en flyktning med traumatiske erfaringer være sårbar langs flere dimensjoner, uten at det med sikkerhet fører til antisosial atferd, kriminalitet og tungt rusmiddelbruk. Faren med å rendyrke en individorientert tilnærming til rusmiddelmisbruk, slik utsagnet fra Rusmiddeletatens rapport tenderer mot, er at sårbarhetstrekk ved grupper – rusmiljøet eller flyktninger – havner i skyggen av det uavhengige individet.

Informantenes egenforklaringer befinner seg på tre nivåer. Forklaringene kan for det første leses som aktørenes representasjoner av hendelsesforløp. De intervjuede, som er fortellere i historien om seg selv, setter begivenheter inn i menings- og årsakssammenhenger. Denne aktiviteten spiller en sentral rolle for de intervjuedes selvoppretholdelse (Frønes 2001:113). På dette lesenivået kommer nøytraliseringsteori til sin rett (Sykes og Matza 2006). Ifølge Polkinghorne (1988:21) blir handlinger forståelige i den grad de integreres i et meningsfullt plot. En effektiv forklaring innbefatter organisering av hendelser i en narrativ,

kausal struktur, der handlinger vokser ut av hendelser i fortid. ”Jeg ruser meg fordi jeg hadde en vanskelig barndom” er innledningen på en velkjent, narrativ forklaring av denne typen. Nå er det derimot ikke slik at egenforklaringer fremsettes i et kulturelt vakuum. De kan derfor også, og for det andre, ses i sammenheng med kulturens dominerende fortellinger om rusmiddelmisbruk. Ifølge Driscoll (2000:5) eksisterer det klare rammer for hva som er "fornuftig" og "sant" når det gjelder narkotikabruk. Noen historier er legitime, mens andre dysses ned. Som vist over anser Driscoll (2000:9,12) historier om avhengighet og individuell sykdom som spesielt legitime i den moderne fortellingen om rusmiddelmisbruk. Sist, men ikke minst, kan de samme egenforklaringene leses som beskrivelser av sårbarhetstrekk og risikofaktorer hos en gruppe innvandrer menn. Narkotikaepidemien, forstått som utbredelsen av narkotikabruk i samfunnet til enhver tid, rammer ikke blindt. Innvandrere har muligens flere og bedre grunner for å ruse seg enn majoritetsbefolkningen? Mye av forskningen på migrasjon og rusmiddelbruk omhandler nettopp slike grunner. Alkohol- og narkotikabruk forstås i lys av belastninger før, under og etter utvandring (Room 2004:323-324). Schultz (2007:39) fanger en rekke trekk ved innvanderens livssituasjon under samlebetegnelsen minoritetsstress. Denne tilstanden er en risikofaktor i seg selv. Kuovame (2005:52) beskriver minoritetsungdommens deltakelse i rusmiljøet ved Akerselva i marginaliseringstermer. Det samme går igjen i Sandberg og Pedersens (2009:54) studie av cannabisdealere. Historier om diskriminering og problemer på arbeids-, utdannings-, og boligmarkedet, manglende hjelp fra det offentlige og økonomisk deprivasjon – det forfatterne kaller offernarrativer – er åpenbart viktige i seg selv. Egenforklaringer på tungt rusmiddelbruk kan ha sosial eksklusjon som sitt vektige utgangspunkt (Young 2002:458).

3.6.3 Symbolsk grensedragning

Etnisitet beror som tidligere vist på egen identifisering og andres kategorisering (Jenkins 1997:166). Begge disse prosessene avhenger på sin side av symbolsk grensedragning. Lamont og Molnár (2002:168) skiller mellom symbolske og sosiale grenser. Symbolske grenser er de tenkte skillelinjer aktører benytter seg av i kategoriseringsprosesser. Ved å innordne verden i typer skaper mennesket orden på det intersubjektive plan. Gjennom symbolsk grensedragning oppstår følelser av likhet og forskjell, tilhørighet og distanse. Sosiale grenser er derimot uttrykk for objektive forskjeller mellom atskilte grupper. Dersom én gruppe har tilgang til alle ressurser i et samfunn, mens en annen ekskluderes, eksisterer det et sosialt skille mellom de to. Apartheid var sosiale grenser satt i system. Allmenne rettigheter var forbeholdt den hvite

eller europeiske gruppen, mens de øvrige "rasekategoriene" ble holdt utenfor sentrale sektorer i det Sørafrikanske samfunn. Tenkte forskjeller mellom "rasekategorier" muliggjorde derimot det sosiale skillet. Dette er et allment prinsipp. Symbolske grenser fungerer som sosiale grenser i den grad de har tilstrekkelig oppslutning (Lamont og Molnár 2002:169). Til tross for at symbolske grenser kun eksisterer på det (inter)subjektive plan bør de betraktes som høyst reelle. Gjennom symbolsk grensedragning kjemper aktører om retten til å (re)definere verden etter eget forgodtbefinnende. Konfrontert med ytre kategorisering – en variant av Bourdieus (1995:56) strukturelle tildeling av posisjoner – vil selvinitiert identifisering og kontrastering være en nærliggende motstrategi. For det første kan man motsette seg den ytre kategoriseringen. Innvandrere står fritt til å avvise tilhørighet til den (essensielle) grupperingen og identifisere seg med andre eller noe annet. Status om innvandrere kan forskyves, slik Berrys (2001:618-619) overnevnte identifikasjonsstrategier illustrerer. For det andre kan det essensielle deessensialiseres. Dette innebærer intern grensedragning og nyansering. Kategorien narkoman er sosialt frembrakt, og kan derfor fylles med nytt innhold og treffsikre grenser. En rusmiddelmissbruker er ikke nødvendigvis narkoman, på samme måte som en innvandrere ikke nødvendigvis er utlending.

Kultursosiologien fokuserer gjerne på hva det symbolske grensearbeidet innebærer for ulike grupper (Lamont og Molnár 2002:171). På hvilket grunnlag og med hvilke utfall trekkes grensene? Subkulturforskning, her representert ved den sene Birmingham-skolen, tilbyr en rekke perspektiver på symbolsk grensedragning og kontrastering. I en analyse av subkulturelle konflikter i England på 1960-tallet omtaler Cohen (1997:95) subkulturelle uttrykk som en imaginær løsning på reelle, classespesifikke problemer. Stiluttrykkene virket distingverende og kontrasterende, men alltid på det symbolske plan. Hebdige (1997:140) går dypere inn i tegnenes semiotikk og beskriver hvordan de ulike subkulturene i etterkrigstidens England spilte på sin annerledeshet. Med sin inkonsistente, uoversiktlige stil trakk punkerne opp grenser mellom seg selv og resten. Thornton (1995:99) beskriver de lokale, atskilte og distingverte enklavene i den globale klubbkulturen. Hva hindrer disse grupperingene fra å drukne i et vagt, kommersielt hav av stiluttrykk? Thornton vektlegger deltakernes evne til å aktivt kategorisere og utdefinere andre grupper som ikke-autentiske eller "mainstream". Poenget hos disse teoretikerne er at identitet beror på identifisering med og mot forskjellige grupperinger. Sagt på en annen måte handler mye av subkulturteorien om avgrensning av inn- og utgrupper. Innvandrere og rusmiddelmissbrukere kan, i likhet med den britiske punkeren, motsette seg kategorisering ved å trekke opp sine egne grenser. Disse grensene kan trekkes

innad i og på tvers av samfunn, og er formet av konteksten det symbolske grensearbeidet finner sted innenfor (Lamont og Molnár 2002:171). Innad i det norske samfunn trekkes det grenser mellom etniske "samfunn". I tråd med Barth (1969:14) er det slik etniske identiteter oppstår. I et presumptivt homogent rusmiljø spiller treffsikre, symbolske grenser en sentral rolle for opprettholdelsen av distinkte selv. Man kan bruke narkotika, men distansere seg fra narkomane, selge rusmidler, men distansere seg fra pushere. Intern grensedragning oppstykker og kompliserer bildet av det enhetlige miljø. Når de intervjuede i Andersons (1999:35) studie kategoriserer familier i Philadelphias fattige nabolag som henholdsvis anstendige eller gatefamilier, kompliseres bildet av den enhetlige, afroamerikanske gettoen. Symbolske grenser konstituerer egen identitet i kontrast til andres. De anstendige er gatefolkets verdige motpart (Lamont 2002:98). Symbolske grenser trekkes sjelden mellom likeverdige parter, men inngår i vertikale, statushierarkiske systemer. Symbolske grenser demaskerer sosiale typer, noe som gjør dem til effektive ressurser i kampen om status (Anderson 1999:35).

4 Utlending

"Jeg er nesten aldri hjemme, og på den måten er det her jeg bor" (Espedal 2006:36).

4.1 Introduksjon

Etter en lang natt i Oslos gater kom vi over tre kjenninger ved det stengte Regjeringskvartalet²³. De satt henslengt på en trapp. Det sedvanlige tilbudet om boller og kaffe falt i god jord. To av dem – en mann og en ung kvinne – var av norsk opphav. Jeg kjente dem igjen fra rusmiljøet rundt Oslo S. Tredjemann var av utenlandsk opphav og het Karim. Jeg hadde truffet ham tidligere, men ikke i forbindelse med forskningsprosjektet. Med dette i tankene satte jeg meg ved siden av ham på trappen. Det noe uventede temaet for kvelden var raseforskjeller. Karim innledet en vennskapelig krangel med den unge kvinnen. Han var selverklært "*rasist*", eller i hvert fall "*rasebevisst*". Meningsmotstanderen var på sin side "*raseubevisst*". Karim stod på sitt og pekte på motsetninger mellom egen gruppe og andre innvandrergupper i Norge. Det var noe pussig ved denne situasjonen. Innvandreren Karim småkranglet med en etnisk-norsk kvinne om betydningen av rase. Det var et tilfelle av minoritet mot majoritet. Det syntes å stå mer på spill for Karim enn for majoritetskvinnen. Hun lo seg gjennom hele diskusjonen. Senere i samtalen kom det frem at den andre mannen, som hittil hadde holdt seg utenfor diskusjonen, kjente Karim fra gammelt av. Som barn hadde denne mannen, ifølge Karim, vært én av dem som mobbet den nyankomne "*utlendingen*" på skolen. I retrospektiv kunne de le av dette. Der og da, på en trapp i Oslo sentrum en natt i september, ble raseforskjeller og rasisme tema for en gemyttlig diskusjon. Førsteintrykket tilsa like fullt at Karim hadde en veldefinert etnisk identitet.

Jenkins (1997:166) forstår fremveksten av etniske identiteter som en dialektisk prosess. Etnisitet beror på intern identifisering og ekstern kategorisering. Historien over synliggjør dette poenget. Karims etniske identitet kommer til uttrykk i egen "*rasebevissthet*" og andres rasisme. Han både gjør og blir gjort til "*utlending*". Dette fanger kapitlets hovedtematik på en god måte. Det handler om informantenes identifikasjon med opphavsland og ankomstland, samt ekstern kategorisering i Norge. Er informantene

²³ Feltobservasjoner den 28.09.11 sammen med Frelsesarméens nattpatrulje.

innvandrere, norske, begge deler eller ingen av delene? Dette blir et spørsmål om egenidentifikasjon og påtvungne klassifikasjoner. Ifølge Barth (1969:14-15) dreier ikke etnisitet seg om objektive forskjeller mellom grupper, slik Karim antyder, men opplevde forskjeller. Etnisitet produseres og reproduseres i sosial interaksjon mellom grupper som opplever seg som annerledes (Jenkins 1997:40). I Karims univers er forskjeller mellom det han kaller "*raser*" sosialt relevante. Heri ligger den unge mannens veletablerte etniske identitet.

Ifølge Wills m.fl. (2005:186) er etniske identiteter en potensiell beskyttelsesfaktor mot narkotikabruk. Dette er i seg selv en meningsløs påstand. For det første er majoritetsbefolkningen like "etnisk" som minoritetsgrupper, selv om merkelappen kleber ved innvandrere i større grad enn majoriteten (Eriksen 2002:4). En hvilken som helst etnisk identitet beskytter ikke mot narkotikabruk, men tilhørighet til et religiøst- eller kulturelt fellesskap som motvirker rusmiddelbruk. Etnisitet er derimot ikke det samme som religiøsitet eller kultur. For det andre må det skilles mellom egenidentifikasjon og kategorisering. Påtvungne klassifikasjoner, i form av stereotypifisering og diskriminering, kan fungere som en risikofaktor for narkotikabruk, heller enn en beskyttelsesfaktor. Velfunderte minoritetsetniske identiteter både reflekterer og befester en form for utenforskap i det norske samfunn. I en kvantitativ undersøkelse av innvandrerungdom undersøker Øia (2003:13) koblingen mellom etnisk identitet og asosial atferd²⁴. Han peker på en ikke-signifikant, men relativt sterk korrelasjon mellom forekomsten av asosiale handlinger og opplevelse av norskhet. Ungdom som karakteriserer seg som norske, eller som både norsk og innvandrere, oppgir mindre asosialitet enn de som karakteriserer seg som innvandrere eller ingen av delene (Øia 2003:201). De ulike karakteristikkenes kan leses som grad av tilknytning til det norske samfunn. Asosialitet øker altså proporsjonalt med svak tilknytning. I kraft av å være født utenfor Norges grenser vil samtlige av de intervjuede, i tråd med ordbokforståelsen av innvandrere, forbli individer som kom utenfra (Gullestad 2002:88). Er det slik de forstår situasjonen selv? I så tilfelle, opplever de tilknytningen til det norske samfunn som svak? Dette kapitlet tar for seg informantenes forståelse av det tilbakelagte, det nåværende og merkelappen norskhet.

²⁴ Et samlemål for kriminalitet, voldsutøvelse og rusmiddelbruk (Øia 2003:172)

4.2 Opphavet

Adil: *Jeg har alltid holdt på røttene.*

TA: *Kan du si noe mer om det?*

Adil: *Ja, jeg opprettholder min bakgrunn, min identitet ikke sant. Hvem er jeg? Så det er det jeg mener (...) jo, det er veldig viktig, jeg har alltid tenkt det er veldig viktig for personen, utvikle seg, altså i Norge, med at personen får med seg sitt opprinnelige, hvem han er.*

Adil opererer her med en grunnleggende etnisk identitet. Bakgrunnen preller ikke av, men bidrar til bedre personlig utvikling i nye omgivelser. Fra informantens side synes de fastlagte "røttene" viktigere enn flyktige veivalg, hva angår "hvem han er". Utdraget over kan leses som et eksempel på det Eriksen (2002:68) kaller etnisk symbolisme. Språk, religion og slektskap, her forstått som røtter, opprettholder den etniske identiteten gjennom turbulente faser. Som ung gutt ble Adil forflyttet fra hjemlandet mot sin vilje. Ifølge utdraget over ble han derimot ikke rykket opp med røttene. Opphavet forblir i den intervjuede. I teorikapitlet beskrev jeg etnisitet som et grunnleggende relasjonelt fenomen. Etniske kategorier oppstår i kontrast til andre grupperinger. I tråd med dette synes det naturlig at den etniske identiteten blir meningsstung når den utsettes for brudd, trusler og ytre press (Eriksen 2002:68). Etter mange år i Norge trekker Adil fortsatt linjer tilbake til hjemlandet. Derigjennom vedlikeholdes opplevelsen av kontinuitet. "Hvem er jeg?" er et dypt eksistensielt spørsmål. Svaret finnes i Adils personlige biografi. Hos Giddens (1996:70) avhenger den personlige identiteten av selvbiografiens koherens. Adils røtter bidrar med nettopp dette. De opprettholder ikke bare hans etniske identitet, men Adil selv. For Prieurs (2004:42) "balansekunstnere" spiller foreldrenes kulturarv en tilsvarende sentral rolle. Hvorvidt denne kulturarven lever videre i opphavlandet, som i mange tilfeller er underlagt gjennomgripende moderniseringsprosesser, ser ikke ut til å få innvirkning på dens betydning for ungdom i mottakerlandet. Dette kan tolkes som vern av røtter i kampen om kontinuitet og koherente selvbiografier. Konfrontasjoner med nye identifikasjonsgrunnlag forsterker viktigheten av egen kultur og det Larsen (1992:32) beskriver som "mitt eget".

Til tross for tolkningsmuligheter, er kroppen, med dens ulike kjennetegn, et relativt statisk objekt. Betydningen av kroppslige kjennetegn beror på samfunnets holdninger. I det

norske samfunn kan mer eller mindre uttalte krav om hvit hud fortsatt fungere som en terskel (Gullestad 2002:79). I det påfølgende eksempelet konstrueres den etniske identiteten utenfra, snarere enn fra informantenes ståsted. Karims møte med det norske samfunn, og da især et norsk bygdesamfunn, beskrives som tungt:

Karim: Det var vanskelig mann, det var rasisme på den tiden. Det var helvete asså mann. Jeg husker jævla godt når jeg begynte på skolen som syvåring. Det var helvete mann. Det var det.

TA: Kan du fortelle meg mer om det?

Karim: Mobbet mye og, du veit, mye rasisme, det var det. Det var vanskelige tider mann (...) jeg var ung, ikke sant, det var: nigger go back where you come from, ikke sant, det var ille.

Karim blir her tilskrevet en identitet mot sin egen vilje (Prieur 2004:111). Friheten til å identifisere seg med hvem han vil innskrenkes. Han gjøres til ”nigger” av sine medelever på skolen. Hvilket spillerom har en ”nigger” i forhandlinger om selvforståelse? Med Goffmans (1963:15) ord avviker Karim fra ”de normale” ved å tilhøre en annen ”rase”. Gjennom de rasistiske ytringene reduseres Karim til hudfarge. Dersom hudfargen oppfattes som et hinder mot å bli norsk, fremstår definisjonen av norskhet som permanent smal. Det er et ”helvete” å bli utstøtt som essensielt annerledes. I dag forstår Karim seg som ”begge deler” – både norsk og innvandrer. Egen identifikasjon er positivt ladd, mens andres kategorisering oppleves som belastende.

Yassin er stolt av sitt opphav. Språklige forsøk på å inkludere hans folk i det norske fellesskap avvises som grunne. På spørsmål om han anser seg selv som norsk svarer han med følgende betraktning over det Gullestad (2002:64) kaller bindestreksnordmannen:

Vi blir kalt norsk-pakistanere, norsk-iranere, norsk-afghanere, ikke sant. Det skjønner jeg meg ikke på, fordi jeg blir aldri norsk, jeg er jo [nasjonalitet] jeg, skjønner du [slår seg på brystet]. Du er norsk ikke sant, du er norsk. Så ja, det der er bare sånne ord, og jeg tenker sånn; for å pynte på litt da, ikke sant, fordi jeg bor i Norge. Men jeg kommer aldri til å være norsk.

Yassin avviser moderate formuleringer av etnisk tilhørighet (Prieur 2004:136). Det at han slår seg på brystet når han stadfester nasjonalitet uttrykker, om ikke stolthet, så positiv identifikasjon. Han ”er” fra hjemlandet og vil alltid være det. Jeg har i forkant av dette utsagnet delt fra egen barndom i Norge. Avstanden mellom oss stadfestes gjennom hele intervjuet. For Yassin er jeg åpenbart norsk, mens han er noe annet.

4.3 Ambivalent tilhørighet

Binyam: *Hvor jeg skal gå da? Jeg er nå 46 år gammel, hvor skal jeg gå? Jeg er en del av det norske, jeg er norsk, jeg mener (...) ikke norsk, men jeg er i et norsk land, og så føler jeg meg i et sånn norsk miljø da. Jeg kan aldri bli som deg, fordi du har ditt land. Det er ditt land; du vokste opp, familien din, onkelen din, alt er ditt. Men jeg er (...) det land jeg hadde, det er andre plasser. Uansett hvor mye jeg vil, jeg kan ikke bli deg. Men du må akseptere meg. Dette landet, det jeg har, er ikke bra nok, og så bor jeg lenge her, så du må bare akseptere meg på sånn human måte da.*

TA: *Så du kaller deg ikke selv norsk, selv om du har bodd her i 23 år?*

Binyam: *Jeg har i hele følelsen (...) jeg har masse norske venner, men jeg kan ikke si jeg er norsk, jeg kan ikke, det går ikke. Men jeg er en del av det norske samfunnet, jeg bor med norske folk. Det aksepterer jeg. Men jeg kan ikke bli norsk, det går ikke. Jeg får statsborgerskap, det går greit, papirer, hvis jeg får, det er greit, men det teller ikke. Jeg er sånn afrikaner.*

Binyam tar seg selv i å kalle seg norsk. Han henter seg straks inn med å presisere at han aldri kan bli som meg, som tilsynelatende har et eiendomsforhold til landet. Det at Norge har vært hans hjem like lenge som ”det land [han] hadde” er ikke tilstrekkelig. Ei heller tilhørighet til et norsk (rus)miljø plasserer ham i samme kategori som meg. Han nøyer seg med å be om aksept. Binyam flyktet fra et krigsherjet land som ikke er ”bra nok”. Han appellerer til min humanitet som mottaker. Hvorfor er vi ikke likeverdige medborgere? Binyam er norsk ”i hele følelsen” og ”har masse norske venner”. Han ”er en del av det norske samfunnet” og kan få statsborgerskap. Alt dette til side; Binyam ”er sånn afrikaner”. Dette fremstår som hans

grunnleggende, etniske identitet. Han slår seg derimot ikke til ro med det på samme måte som overnevnte Yassin. *"Hvor skal jeg gå da?"*. Binyam hører hjemme i Norge.

Ikar: *Det er som landet mitt nå, det er samme som landet mitt. Jeg lærte meg språket først. Og så, etter at jeg har lært det, det har blitt som landet mitt vet du. Jeg har bra naboer der jeg bor.*

TA: *Ser du på deg selv som norsk?*

Ikar: *Ja, som norsk. Jeg kan snakke norsk, så jeg er norsk nesten. Jeg har bodd lenge her nå, 16 år. Lenge, føler meg som norsk. Vokst opp med dem, siden jeg kom til Norge.*

Det tilsynelatende overfladiske spørsmålet om norskhet oppfordrer Ikar til å gi mening til de etniske kategoriene – deres grenser og innhold. I tillegg kommer selvposisjoneringen til overflaten. For Ikar er altså språkkompetanse og sosialt nettverk essensielle bestanddeler i den etniske kategorien norsk. Til tross for at disse delene er på plass i Ikars liv, trekkes det opp en grense mellom norsk og nesten norsk, hvorav han selv tilhører sistnevnte gruppe. I likhet med Binyam nøyer han seg med en moderat formulering av tilhørighet. Som hos Prieur (2004:136) omtaler ingen av informantene seg som norske uten forbehold. I motsetning til Prieurs informanter, som i stor utstrekning er innvandrere av annen generasjon, har samtlige i dette utvalget innvandret selv. Det at ingen omtaler seg som fullverdig norsk bør derfor komme som en mindre overraskelse. Ibrahim fnyser av spørsmålet om norskhet, før han slår fast at det *"er helt normalt"* å ikke betrakte seg som norsk. *"Jeg synes det er litt for sent når du kommer til Norge i en viss alder"*. Komplette tilslutning til det norske kompliseres av opplagte grunner.

Det å tilhøre to kategorier samtidig kan by på problemer. Yassin avviser som sagt bindestreksidentiteten. Binyam hører hjemme i Norge, men er dypest sett *"afrikaner"*. *"Nesten norske"* Ikar nærmer seg en uttalt bindestreksidentitet. Dersom etniske kategorier fremstår som gjensidig utelukkende og polariserte, blir den tosidige tilslutningen derimot underkjent (Gullestad 2002:63). Er Ikar et eksempel på det Douglas (1997:52) kaller en anomali – *"et element som ikke passer inn i en gitt gruppe"*? I praksis er begrepet ensbetydende med tvetydighet. Fraværet av essens, som er en forutsetning for entydig

kategorisering i arter og typer, gjør anomalien tvetydig. Ikar er født og oppvokst utenfor Norge, men identifiserer seg med det som er blitt *"som landet mitt nå"*. Det tenkte skillet mellom personlig og sosial identitet kan virke klargjørende. Til tross for at den nye, sosiale identifikasjonen er sterk, slipper man ikke unna forestillingen om den iboende, personlige identiteten. Man er en x selv om man har inkorporert visse praksiser fra y (Eriksen 2002:63). Resulterer dette i motstridende lojaliteter? Dersom det forventes at ens identitet er veldefinert og avgrenset, er mellomposisjonen en problematisk posisjon (Eriksen 2002:137). Ifølge Douglas (1997:23) frembringer anomalier og urene objekter lignende, unnvikende reaksjoner. Det er kanskje ikke så overraskende at status som bindestreksnordmann, her forstått som splittet, er lite attraktiv (Gullestad 2002:64). Et fåtall av informantene identifiserer seg med mellomposisjonen, men uten unntak med et betydelig innslag av ambivalens. Den opprinnelige identiteten fremheves gjerne på bekostning av den nye, sosiale identiteten. Det koherente selvet går det oppstykkede en høy gang.

Når Adil gikk av flyet ved ankomst i det nye hjemlandet opplevde han umiddelbare, synlige endringer: *"Jeg synes det var rart, for det begynte å snø. Jeg kom 11. desember. Så jeg skjønte ikke riktig hva det var som kom ovenfra."* Denne trivielle hendelsen bar bud om noe nytt for den nyankomne. Han bosatte seg i et land hvor identifikasjonsgrunnlaget, som er basisen for Adils sosiale identitet, er et annet. Ahmed setter ord på omveltningene han erfarte: *"Selvfølgelig, jeg likte alt (...) pølsen, snøen, jentene, blondiner spesielt, språket, jeg var veldig nysgjerrig og likte det. Selvfølgelig, jeg følte meg velkommen."* Den unge gutten er plutselig omringet av pøsemat, vinter, blonde jenter og norske ord. Ahmed vitner om en gjensidig omfavelse av de nye omgivelsene. Ali setter overgangen på spissen når han vitner om assimileringstrykket han utsettes for: *"Folk var mye mer reservert. Det er det jeg sa til deg, glem alt du har, du er i en ny verden."* Han tilpasser seg motvillig den tilbaketrukne væremåten han opplever som norsk. Den unge gutten opplever prosessen som selvutslettende, i den betydning at den tilegnede sosiale identiteten går på bekostning av *"alt du har"*. Hos Goffman (1959:109) etterspør forskjellige kontekster forskjellige væremåter. Overganger fra én region til en annen fører gjerne til endringer i sosial identitet (Barth 1969:25). Innvanderne kan, som vi har sett, velge å holde fast ved forestillingen om en grunnleggende, etnisk identitet, men samtidig identifisere seg med det nye samfunnet. Dette siste innebærer justering av væremåter i tråd med det nye omkringliggende. Ved ankomst møter man samfunnet på forskjellige nivåer. Den etniske identiteten kan komme til uttrykk på forskjellige måter, alt etter hvilket nivå man opererer på (Eriksen 2002:46-47). Eksemplene

over beskriver møter på det hverdagslige, relasjonelle plan. Interaksjon i hverdagen preges gjerne av ambivalens, forhandlinger og dikotomisering. Til tross for tilslutning til norske væremåter, forblir alle informantene i en annen etnisk kategori. Den neste delen handler om den norske kategoriens tenkte innhold og grenser.

4.4 Norskhet

Jeg føler at jeg er norsk, men jeg aksepterer veldig godt, og jeg vet veldig godt, jeg står midt i. Jeg er ikke norsk, ja, original norsk. Men jeg kan bli mer norsk enn dere norske noen ganger. Det har jeg sett sjøl. Men det er liksom at (...) for det så er jeg ikke norsk da, selv om jeg kan være det, så er ikke jeg norsk. Så, det er noe menneskelig: vi, de der (Kamal).

Kamal føler seg norsk, men aksepterer den ambivalente mellomposisjonen, uten håp om å kunne bli "original norsk". Han forklarer situasjonen med et grunnleggende sosiologisk poeng. Et samfunn består av inn- og utgrupper – "vi, de der". Dette resonnementet ligner overnevnte Binyams. Når alt kommer til alt "teller ikke" tilhørighet og norske væremåter. Ingen av de to kan bli fullt ut norske. Med påstanden om at han "kan bli mer norsk enn dere norske noen ganger" tilfører derimot Kamal noe nytt til diskusjonen. Norskhet er en aktivitet Kamal behersker godt:

Jeg har gjort mer enn norske som er på min egen alder. Har gjort ting i Norge liksom. Kulturelt sett så har jeg prøvd det fra første dagen, å bli kjent med den norske kulturen. Og det første jeg lærte med norske kultur er at dem har veldig stor respekt for norske fjell, daler. Og det er ting som jeg også har lært fra [folkeslag] i min barndom. Vil du bli kjent med mennesker, bli kjent med dems natur. Når jeg i dag ser en utlending som er født her i Norge, eller som har vært lenge her i Norge, og som aldri har erfart hyttetur (...) hvorfor det? Jo, fordi at faren og moren har ikke vært sjøl, ut på tur, opp til Sognsvann eller Maridalen, en vinterdag, eller har ikke sittet der og drukket en kakao i kulda liksom.

”Millom Bakkar og Berg ut med Havet heve Nordmannen fenget sin Heim (...)”²⁵. Nordmannen, og med ham den norske folkesjelen, er å finne i den unike norske naturen. Ifølge Witoszek (2011:18) er naturen, slik den ”stiger frem” i alt fra norrøn mytologi til blankpolerte turistbrosjyrer, et kjerneelement i den nasjonale identitetsbyggingen. Dens rolle i utformingen av en positiv norskhet er endog tiltagende. Den norske naturen fremgår som et arnested for et ”godt og rent selv” (Witoszek 2011:22). For Kamal er ”en kakao i kulda” ikke bare synonymt med det norske, men et potensielt integreringspolitisk tiltak: *”Hvis jeg skulle gjøre noe med asylmottakerne og sånn, da hadde jeg blanda inn det norske friluftslivet, eller den norske turistforeninga eller noe sånn. Tatt dem med ut på fjellene, jakta noe (...)”*. Disse utdragene sier mye om hva Kamal fyller den norske kategorien med. Han omfavner det som oppleves som norsk, uten at det resulterer i en ren, norsk identitet. Ifølge Jenkins (1997:72) er etniske identiteter ”practical accomplishments rather than static forms”. Kamals kjennskap til norsk natur, og derigjennom norsk kultur, svarer til hans praktiske tilnærming til den etnisk norske identiteten. Identifikasjonen er prosessuell, ikke statisk. På den annen side understreker Jenkins (1997:52) kraften i ekstern kategorisering. Man kan bedrive intern identifisering, men likevel ende opp på utsiden av det man identifiserer seg med. Dette fremstår som Kamals problem:

Men å være norsk det er ikke bare å ha blå øyner, det der er bare en visuell, sånn synsgodkjenning da, av å være norsk. Når du har blå øyne og er blond og lys i huden, da er det bare visuelt. Men hvor mye norsk er han?

En blek, blond og blåøyd gutt havner i kategorien norsk, uavhengig av turer i skogen. Kamal, på sin side, forblir utlending, uavhengig av at *”han har gjort mer enn norske”*. De norske forblir norske, i kraft av ensidige, visuelle kriterier. Den permanent smale definisjonen av norskhet rammer den turglade innvandreren.

Gullestad (2002:61) etterspør ”en revidert forståelse av hvem som tilhører nasjonen”. Bidrar Kamal til dette? En potensiell innvending vil være at han trekker på den store fortellingen om norskhet, hvor stereotypiene spiller hovedrollen. Bidrar Kamal til å opprettholde grensene for hva det vil si å være ekte nordmann? Ifølge Barth (1969:32) kan relativ utilstrekkelighet i å imøtekomme majoritetens krav føre til frustrasjon og

²⁵ (2)URL

identitetskriser. Dersom et tett forhold til norsk natur fungerer som et slikt krav, faller innvandreren som *"aldri har erfart hyttetur"* utenfor. Det er selvsagt stor variasjon innad i etniske grupper (Barth 1969:29). Folk er i varierende grad bærere av såkalte norske særtrekk. Holder det ikke å ha forkjærlighet for Norge på generelt grunnlag? Flere av informantene omtaler terrorangrepet den 22. juli 2011 som et angrep på *"mitt eget"* (Larsen 1992:32). Binyam befant seg på sykehus da bomben i Regjeringskvartalet og kulene på Utøya tok livet av 77 personer. På spørsmål om tilhørighet til Norge svarer han blant annet med følgende historie:

Det var 22 [juli 2011], jeg visste det ikke (...) jeg har vært på operasjon på rommet da. Når jeg var ferdig så sier de noen har drept, terrorister. Hva er det du sier, sa jeg, en norsk terrorist? Så på lørdagen når jeg våkner, bildene, masse. Jeg sa: nei jeg kan ikke bli her, jeg skriver meg ut, fordi folkene kanskje trenger plass.

Informanten husker tilbake til den grufulle sommerdagen som samlet folket. Det var *"vi"* mot ondskapen, *"oss"* mot den destruktive etnosentrismen. Terroristen var, som Binyam påpeker, ikke islamist, men *"norsk"*. I dagene som fulgte ble etniske skillelinjer, for en stakket stund, underkommunisert. Folket, i ordets bredeste forstand, søkte sammen på ulike arenaer i det offentlige rom. Binyam kjenner seg forpliktet til å gi opp sengeplassen på sykehuset. Han *"elsker Norge"* og mener *"vi kan leve sammen"*. Det spiller ingen rolle hvor han kommer fra. *"Jeg kan komme fra et annet land, du Norge, vi er samme mennesker da, vi er samme"*. Den 22. juli 2011 var vi alle norske. Ikar, som tidlig slår fast at han er villig til å *"forsvare dette her [Norge] hvis det skjer noen ting"*, gir uttrykk for noe av det samme. Avstanden mellom utlendinger og nordmenn, narkomane og sårede var ikke stor da bomben smalt i Regjeringskvartalet: *"Jeg stod nede på Plata ikke sant. Plata og der han sprengte, det var ikke langt unna"*. Den fysiske, relasjonelle og emosjonelle avstanden opphørte brått og brutalt. Ikar spør: *"hva skal jeg ikke like med Norge, alt er bra jo"*. Denne forkjærligheten, som ble tvunget til overflaten av et voldelig attentat, kan forstås som norskhet.

Informantene oppgir en rekke gode grunner for å *"elske Norge"*. Yassin beskriver overgangen fra det krigsherjede hjemlandet til fredelige Norge: *"Det var liksom så positivt da, så jeg tenkte: wow, her var det sånn helt fritt, så fint, seriøst. System, organisasjon, hyggelige mennesker, ikke sant, gratis skole, helse, alt"*. Slik fortoner det seg når man

ankommer ”verdens beste land” (Witoszek 2009). Yassin går fra tvang til frihet, fra kaos til orden, fra ingenting til alt. Opphavs- og ankomstland beskrives, i tråd med Sayad (2004:25), som homologiske motsetninger. Norge inneholder goder hjemlandet ikke er forunt. For rusmiddelmisbrukere er takhøyden i det norske samfunn ekstra kjærkommen. Dersom Karim fortsatt hadde *”bodd i hjemlandet, så tror jeg jeg hadde hatt det helvete, skjønner du? Norge er jo et bra land, har hjulpet meg for å si det sånn. Blir behandla bra. Selv om du er narkoman her da, så får du respekt”*. Norge fremstår som en oase for flyktninger og vanskeligstilte. Frihet, velferd, toleranse og likhet utgjør hjørnesteinene i dette byggverket. Tilgangen til disse godene er derimot ikke ubetinget, men beror på velfungerende relasjoner på flere nivåer.

For Ikar spiller altså kjennskap til språket og gode venner en viktig rolle for identifikasjonen med det norske. Disse elementene, eller praksisformene, gjør ham *”nesten norsk”*. Tariq beskriver på mange måter det motsatte hendelsesforløpet. Han mangler en sentral identifikasjonskomponent:

Jeg blir kjent med noen jenter, dem har venner, men ellers har jeg ikke én god venn som er norsk – jeg kan ringe han, han kan komme og besøke meg eller (...) nei, det har aldri skjedd meg. Heller ikke når jeg var på jobb.

Den intervjuede karakteriserer seg konsekvent som en *”outsider”*. Han står utenfor arbeidsmarkedet, med liten eller ingen støtte fra det offentlige. Som det fremgår av sitatet gjør utenforskapet seg også gjeldende på det hverdagslige, relasjonelle plan. I fraværet av en eneste *”god venn som er norsk”* blir identifikasjonen med det norske samfunn tynnslett. Tariq presiserer: *”(...) derfor skal jeg ikke lyve for deg og si: ja, jeg ser på meg selv som norsk”*. Sosialt nettverk blir et imperativ for opplevelsen av norskhet. Konfrontert med vedvarende utenforskap kan den ekskluderte vende blikket mot det som oppleves som egne praksisformer. Tariq setter ord på noe som ligner en kulturkamp. Han savner halal, Eid og Ramadan, samtidig som han understreker at *”nordmenn gjør ikke sånn”*. Savnet etter *”min tradisjon”* underbygger skillet mellom ham og det norske. Informanten bekrefter at han har gått i moské i Oslo, men antyder at møtet med sitt eget, religiøse folk var ubehagelig. Dette skyldes trolig tilhørighet til *”det [rus]miljøet folk ikke vil se deg i”*. Dersom orienteringen mot eget miljø hadde vært vellykket ville Tariq lykkes i å distansere seg ytterligere fra det *”nordmenn gjør”*.

Dette er Berrys (2001:620) separasjonsstrategi. Når tilbakevendingen mislykkes står den intervjuede tilbake som marginalisert. Som innvandrere og rusmiddelmissbrukere erfarer Tariq det Larsen (1992:132) beskriver som ”dobbel tap”.

Hittil har den norske kategorien blitt fylt med uformelle bestanddeler; språk, venner, kjærlighet til naturen og landet. Tilhørighet til nasjonen har selvsagt også en formell side. Amir fanger spenningen mellom uformell aksept og formelle krav:

TA: *Hva vil det si å være norsk? Altså, hva vil det si for deg å være norsk?*

Amir: *Hva mener du?*

TA: *Nei, fordi (...)*

Amir: *Alle kjenner meg! Jeg trenger ikke spørre noen. Ingen kommer og spør, bare når jeg går i banken og tar ut penger.*

Informanten er tydeligvis rik på sosial kapital. Han behøver ikke å bevise sin tilhørighet for noen, bortsett fra når han ”går i banken”. Det er her Amir får et forklaringsproblem. Han har bodd i ”hele Europa”, men slår fast at Norge er ”det eneste landet som jeg har bodd i lenge”. Til tross for dette har han tilsynelatende fortsatt uavklart status: ”Jeg tenkte egentlig å gå der i dag, til politiet og si: jeg trenger den asylsøknaden. Jeg gjorde det en gang. De bare sier: ja, du må fylle ut. Jeg fylte, sendte, fikk ingen svar”. Binyam er også ambivalent på dette punktet. De kan ha gode grunner for nettopp det. Oppholdstillatelse, eller i beste fall statsborgerskap, er en ettertraktet ressurs, av typen som stratifiserer et multietnisk samfunn (Barth 1969:27). Ifølge Binyam hevder Utlendingsdirektoratet at han ”er ute av systemet” på grunn av en dom. Han har med andre ord ikke lovlig opphold i Norge. Dermed innskrenkes informantens handlingsrom. Minoritetsgrupper opererer innenfor majoritetsgruppens rammeverk, med dets statushierarkier, institusjoner og krav (Barth 1969:31). Man kan slik sett si at deres handlingsrom er innskrenket i utgangspunktet. Når enkeltpersoner med minoritetsstatus ikke imøtekommer de dominerende institusjoners krav, som i tilfellet med Binyam, opprettholdes avstanden til formell norskhet. Det hører med til historien at Binyam betrakter statsborgerskap som en ufullstendig bekreftelse av tilhørighet. Dersom han skulle få ”papirer” vil det ikke røkke ved hans grunnleggende, etniske identitet. Yassin gir uttrykk for det samme:

Men de fleste ville jo kalt meg norsk da, fordi jeg har norsk pass (...) kamerater sier til meg: altså, du er norsk, du er norsk nå. Vi fleiper mye med det: fy faen, du er norsk. Jeg er innvandrер, jeg bor her. Ja vel, jeg må være det [norsk]. Men jeg har [opphavsland] pass også, samtidig. Jeg respekterer nordmenn og sånn, men jeg føler meg ikke norsk ass.

Med Kamals ord kan vi si at statsborgerskap fungerer som en form for "synsgodkjenning". Det er de underliggende, uformelle reglene som har reell betydning for etnisk identifikasjon.

Som brukere av illegale rusmidler lever samtlige av de intervjuede på kant med det formelle rammeverket vi kaller Norges Lover. Når de snakker om å etterfølge "normale, norske regler" er det stort sett sosiale normer det er snakk om. Yassin, som slo seg på brystet og erklærte seg ikke-norsk, vektlegger også disse, om enn med modifikasjoner:

Men, selvfølgelig følger jeg reglene. Søstera mi har sånn tradisjon, liksom, de har juletre, barna har juletre, vi går på 17. mai og alt det der. Det respekterer vi selvfølgelig, men vi må ikke glemme hvor vi er fra også, og tradisjon, kulturen vår også.

Yassin henviser til deltakelse i det sivile samfunn, slik Gullestad (2002:62) forstår termen. Hun betrakter det ikke som et avgrensbart, analytisk begrep, men som en "overskrift som leder tanken og følsomheten i bestemte retninger, nemlig mot hverdagspraksiser, forestillinger, verdier, uformelle regler, sed og skikk". Det sivile samfunn viser i så henseende til ulike aktiviteter på det relasjonelle nivå. Det å plassere et grantre i stuen ved juletider manifesterer deltakelse i det norske sivilsamfunnet. Det samme gjelder deltakelse i forskjellige aktiviteter på den potente nasjonaldagen (Gullestad 2002:63, 85). Her ligger det et integreringspotensiale. Youssouf vektlegger verdier, sed og skikk som premiss for vellykket inklusjon:

Jeg har aldri opplevd noen ting negativt for at jeg er solbrent eller noe. Det avhenger av hvordan man er selv, som person. Om man er norsk, hvit eller svart eller noen ting, man har en bra holdning, høflig, holder seg i køen, avbryter ikke.

Hudfargen kan brukes mot deg. Ved å te seg som et fullverdig medlem av sivilsamfunnet kan man ifølge Youssouf motvirke dette.

Nina Witoszek (2009:10-12) sammenligner den norske drømmen med dens mektige amerikanske motpart. Der den amerikanske drømmen bygger på forestillingen om ubegrensede muligheter, ”handler den norske drømmen om en verden med grenser og utilstrekkeligheter som fremhever middelmadighetens milde despoti (...)” (Witoszek 2009:11). Det dristige møter det trygge. Herunder følger Kamals frieri til den norske middelmadigheten:

Ola Nordmann går på jobben, kommer tilbake fra jobben, går hjem, steker seg et par fiskepinner eller et par poteter, spiser og leser avisa, tar en kopp kaffe, går ut en tur med hunden eller går en luftetur, kommer tilbake, ser nyhetene og leser en bok, etterpå sover, neste dag går på jobb. Ikke sant. Går ikke ut og tror at han fortsatt er i Afrika eller i Afghanistan eller i Pakistan eller (...) står på gata, fram og tilbake. Og så neste dag tester dem hasj og marihuana (...).

I forhold til et liv ”på gata” med ”hasj og marihuana” og det som verre er, er den norske drømmen ideell. Det dristige møter det trygge. Informantene i denne teksten levde dristige liv, men aspirerte mot Ola Nordmanns ”A4-liv”.

4.5 Oppsummering

Under hvilke forhold og i hvilke situasjoner er etniske identiteter fremtredende (Eriksen 2002:3)? Dersom vi, i tråd med Adil, ”er av støv alle sammen”, blir verden både enklere og mer kaotisk. I en slik verden har etniske identiteter forsvinnende sosial relevans (Jenkins 1997:168). Den verdenen informantene beskriver er derimot en annen. Individuer lar seg innordne i grupper på bakgrunn av sine respektive ”røtter”. Skiller trekkes mellom norske, ”nesten” norske og ikke-norske. Prieur (2004:126) viser hvordan konfrontasjoner med norske

eller norskhet resulterer i defineringsbehov og intensiverte etniske identiteter blant ungdom med innvandrerbakgrunn. Det er i møter med andre man blir seg selv lik. Informantene forholder seg til det norske, enten det er snakk om væremåter eller emosjoner, men alltid med forbehold om at de *"egentlig"* er noe annet. De peker på grunnleggende forskjeller som utgjør relevante forskjeller for individene som påpeker dem (Jenkins 1997:168). Relevante forskjeller, i form av hudfarge eller tradisjoner, gjør den tosidige identifikasjonen ambivalent. Noen *"føler seg"* norske, mens andre avviser denne tilknytningen kategorisk. Felles for dem alle er at de aldri kan bli *"original norsk"*. Eksempelene med bindestreksidentiteter og oppholdstillatelse synliggjør skillet mellom det Jenkins (1997:167) kaller formell og reell identifikasjon. Den første formen viser til navnet (for eksempel norsk-pakistaner), mens den andre viser til de praktiske konsekvensene identifikasjonen får for hverdagslige erfaringer. Navn kan endres uten at erfaringer endres nevneverdig og vice versa. Når Yassin påpeker at bindestreksformer bare er *"ord"*, er det dette han antyder. Hans erfaringer sammenfaller ikke med bindestreksnordmannens. Den videre diskusjonen om det norske passets manglende evne til å gjøre nordmenn av folk, antyder noe av det samme. Formalia endrer ikke det faktum at Yassin dypest sett er fra et annet land med andre *"tradisjoner"*. Jeg behandler informantenes egne identifikasjoner som et grunnleggende kriterium for deres etniske identiteter (Barth 1969:24). Med dette som utgangspunkt er de alle utlendinger. Statusen som utlending, innvandrer eller utenforstående må derimot også ses i sammenheng med påtvungne klassifikasjoner. Avvisninger og/eller moderate tilslutninger til norskhet henger sammen med "feil" hudfarge og manglende eieforhold til nasjonen. På bakgrunn av en permanent smal definisjon av norskhet havner informantene konsekvent på utsiden. For å gjenta Binyam: *"Uansett hvor mye jeg vil, jeg kan ikke bli deg"*. Med dette er vi tilbake til utgangspunktet og spørsmålet om etnisk identitet som en eventuell beskyttelses- eller risikofaktor. Informantene snakker fint lite om tilhørighet til etniske grupper som motvirker og fordømmer narkotikabruk. De formidler forkjærlighet til det norske samfunn, men samtidig opplevelsen av vedvarende annerledeshet. Dette siste kan leses som uttrykk for svak tilknytning til det norske samfunn. Svak tilknytning er vel så mye en risikofaktor som en beskyttelsesfaktor.

I neste kapittel dreies søkelyset over på informantenes status som rusmiddelmissbrukere. Lovbrudd og illegalt rusmiddelbruk fungerer som ytterligere hindre for integrasjon i deler av det norske samfunn (Berg 2003:23). Adil setter ord på følelsen: *"Jeg har et indre ønske om å leve et rusfritt liv og være akseptert, ikke sant, av samfunnet"*. I tillegg kan narkotikabruk svekke tilknytningen til egen minoritetsgruppe, og derigjennom

rokke ved den grunnleggende, etniske identiteten. Kamal beskriver den tveeggede hjemløsheten kalt marginalitet: *"Det finnes ikke noe trygghet i mitt eget folk heller når du er narkotikamisbruker"*. Hva kom først; utenforskapet eller rusmiddelbruket? I fortsettelsen analyserer jeg informantenes subjektive forklaringer på det tunge rusmiddelbruket. Ikar tilbringer den første tiden i Norge i en liten bygd på Østlandet. I mangel på kontakt med egen folkegruppe flytter han til hovedstaden:

Etter tre år flyttet jeg til Oslo. Fordi jeg følte meg alene der vet du. Jeg hadde ikke noen stamme. Folk i [hjemland] vet du, dem liker sånn stamme, stamme, stamme. Følte meg helt alene der nede vet du, i [bygd] når jeg jobbet der. Så jeg måtte flytte hit, jeg hadde onkel her, så flyttet hit, ikke føle seg alene her.

Ikar er ikke alene i bygde-Norge, men står utenfor eget fellesskap. Han er omringet av etnisk norske, men savner primærgruppen. Tilhørigheten til det opprinnelige fremstår nok en gang som grunnleggende. I fraværet av egen *"stamme"* blir innvandrerens et utenforstående individ. Det er i Oslo det skjærer seg for Ikar. Han blir en del av en ny *"stamme"* (Frønes 2001:136). Byen, med dens synlige rusmiljø, fremstilles av flere som en beveger. Ahmed fastslår: *"Og så flytta jeg til Oslo, 1997. Der begynner jeg rett på heroin med én gang"*. Hva er det som skjer i hovedstaden? Oslo omtales aldri som første beveger. Hovedårsaken til det tunge rusmiddelbruket lokaliseres andre steder.

5 Rusmisbruker

Du blir ødelagt mann, du blir borte (Ibrahim om heroin).

5.1 Introduksjon

Jeg ble introdusert for Amir via en ansatt på et hospits. Vedkommende kunne fortelle meg at beboeren hadde en lang historie med narkotikabruk bak seg. Takket være legemiddelassistert rehabilitering (LAR) var de illegale rusmidlene erstattet med reseptbelagte medisiner. Amir ble oppfattet som en pliktoppfyllende LAR-pasient, med lite eller fraværende bruk av illegale rusmidler. Han var derimot svært dårlig og forlot sjelden hospitsrommet. Jeg måtte oppsøke ham der. Rommet, som befant seg i enden av en smal gang, var lite og sparsommelig innredet: en seng, en pinnestol, noen plastposer og litt klær i et hjørne²⁶. Amir lå i sengen da jeg kom, men veltet seg raskt opp i sittestilling. Han hilste meg velkommen med et håndtrykk og et smil. Stemmen var lav og hes, farget av opphold i flere land. Jeg lukket døren og presenterte forskningsprosjektet. Han innledet praten med å vise meg to skadeskutte ben. Begge leggene var blå, på grensen til det svarte. Misfargingen skyldtes ikke sprøytestikk, men granatsplinter. Det virket som han ville at jeg skulle kjenne på de ødelagte bena, for derigjennom å få et bedre inntrykk av smertene han levde med, men jeg vegret meg. Amir prellet av død hud. Grunnet skadene benyttet han seg av smertestillende midler i opphavslandet. I Norge, som i hjemlandet, valgte han å ta medisineren i egne hender. Heroin ble det foretrukne bedøvelsesmidlet. Nå får han altså medisinen sin gjennom LAR. Fra innerlommen fisket han frem en pose full av piller. Her var både Subutex²⁷ og dolcontin²⁸. Han svelget en pille av sistnevnte type, lente seg tilbake og fortsatte den fragmenterte historiefortellingen. Amir var snakkesalig, men dyster. Ved flere anledninger uttrykte han et ønske om at livet skulle ta slutt. Han beskrev nær døden opplevelser med lengsel i stemmen. Mine moderate protester ble møtt med utsagn om at det var hans "*rett*" å velge døden over livet. Mot slutten av intervjuet ble samtalen noe lettere. Han reiste seg sakte opp og indikerte med det at praten var over. Jeg bestemte meg for å følge ham ut på gaten. Det viste seg at han

²⁶ Feltnotater den 15.09.11

²⁷ (3)URL: Buprenorfin for substitusjonsbehandling ved opiatavhengighet

²⁸ (4)URL: Morfinpreparat mot sterke smerter

hadde en avtale, og at den brå avslutningen var nødvendig og kalkulert. Hundre meter ned gaten, etter å ha passert en rekke nysgjerrige fotgjengere, møtte vi avtalen hans. Jeg håndhilste på den unge mannen uten å forklare hvem jeg var. Vedkommende lurte på om jeg ville være med å dele en "femmer". Amir smilte i bakgrunnen. Jeg takket pent nei og forlot de to ruskameratene.

Denne historien handler i første omgang om mørkeblå legger. Amir bretter opp buksebena og avdekker synlige tegn på traumatiske krigserfaringer og fysiske smerter. Rusmiddelbruket i Norge settes med det i et bestemt lys. Heroin blir et smertestillende alternativ for en såret migrant. Dette er et generelt poeng. Samtlige av de intervjuede har en migrasjonshistorie rusmiddelbruket kan forstås på bakgrunn av. Innvandrernes særegne erfaringshorisonter – opplevelser i opphavsland, (ut)reise, ankomst og tilpasning til Norge – kan gis forklaringskraft (Rahbæk m.fl. 2005:32-37). I fortsettelsen kalles dette migrasjonsspesifikke forklaringer på tungt rusmiddelbruk. Historien fra hospitsrommet handler derimot om mer enn forklaringer. Amir formidler dyptgripende desperasjon. Dette er gjennomgående for de fleste fortellingene i kapitlet. De intervjuede forteller om traumer, uforløste forhåpninger, fysisk, psykisk og sosialt forfall. Noe gikk galt i innvandrernes liv. Jeg tolker dette "noe" som vendepunktet i fortellingene. Det tunge rusmiddelbruket blir forståelig når vendepunktet gripes (Frønes 2001:94). Møtet med den yngre mannen på gaten etter endt intervju formidler et tredje og siste poeng. Til tross for statlig finansiert Subutex benytter Amir seg av illegale rusmidler. En "femmer" kan bety 5 gram heroin, amfetamin eller hasj²⁹. I dette tilfellet dreide det seg trolig om heroin. Under intervjuet kom Amir med følgende betraktning over statusen som LAR-pasient: *"De gir meg sånn medisin nå. Jeg bare sitter her (...) nå går jeg ut for å gjøre noe, får en dose og skyter. Livet går sånn. Jeg har ingenting å gjøre. Hva skal jeg gjøre?"*. Amir kan bli sittende på rommet med de foreskrevne pillene for hånden, eller gå ut på gaten, skaffe seg en dose og injisere den. Han velger tilsynelatende det siste. I en statusrapport oppgir 26% av LAR-pasientene i Norge regelmessig bruk av øvrige rusmidler, mens 18% oppgir sporadisk bruk (Waal m.fl. 2012:52). Disse anvender, i likhet med Amir, substitusjonslegemidler i kombinasjon med andre stoffer. Binyam, Tariq og Ibrahim, som er de tre andre LAR-pasientene i datamaterialet, snakker også om bruk av illegale rusmidler. De øvrige informantene befant seg på ulike stadier hva gjelder rusmiddelbruk. Adil og Nader var innlagt på avrusningsinstitusjon, uten tilgang til medikamenter. Sistnevnte skrev seg ut kort tid etter intervjuet fant sted. Kamal, Ahmed og

²⁹ Personlig kommunikasjon med Sprøyterommet i Oslo

Yassin var rusfrie på intervjudidspunktet, men i varierende grad og varighet. Kamal hadde holdt seg borte fra tunge rusmidler noen dager, Ahmed noen uker, mens Yassin var den eneste i datamaterialet som vitnet om lengre avhold. Sistnevnte inntar derimot en nøktern posisjon: *”Jeg har vært nykter nå i to år snart, jeg er ikke i mål ennå. Om to-tre år, om fem år, jeg kan kalle meg nykter.”* Resten av de intervjuede var i en eller annen form for aktiv rus. Når jeg i dette kapitlet gjengir historiene til 13 rusmiddelmissbrukere gjør jeg det med forbehold.

Det tunge rusmiddelbruket, som av de fleste oppfattes som ødeleggende, avkrever gode forklaringer. Subjektive forklaringer på tungt rusmiddelbruk er dette kapitlets hovedtematikk. De intervjuede tegner opp intrikate nett av årsakssammenhenger som leder frem til problembruk (Schultz 2007:39). Jeg har valgt å fremheve den enkeltes hovedforklaring; det punktet som gjennomgående omtales som den utløsende faktoren for det tunge rusmiddelbruket. Jeg starter med åtte såkalte migrasjonsspesifikke forklaringer, etterfulgt av fem forklaringer jeg har valgt å kalle allmenne.

5.2 Migrasjonsspesifikke forklaringer

I forrige kapitels beskrivelser av vektige røtter og vedvarende annerledeshet ligger det et enkelt, men viktig poeng. Immigranter er også emigranter (Sayad 2004:1). Immigranten oppstår idet han krysser mottakerlandets grenser, mens utvandrerens, eller emigranten, oppstår idet han krysser opphavslandets grenser. Mellom disse to punktene ligger selve vandringen. Dersom forskeren, som representant for mottakerlandet, nøyer seg med perspektiver på innvandring til eget land, fanges kun den siste delen av prosessen. Studiet blir ufullstendig, i den forstand at individet gis en kunstig omstart ved ankomst (Sayad 2004:29). Betegnelsen migrasjon forsøker å fange denne prosessen i sin helhet. De migrasjonsspesifikke forklaringene knytter an til forskjellige stadier i migrasjonsprosessen. Det pekes på hendelser i opphavslandet, under reisen eller etter ankomst.

5.2.1 Barnesoldaten

Psykisk rett og slett (Yassin)

Sammenhengen mellom vanskelig barndom og problematisk narkotikabruk er en veletablert "sannhet" (Snertingdal 2010:112). Det er en allmenn predikator for tungt rusmiddelbruk, samt en utbredt subjektiv forklaring på hvorfor ting gikk galt (Kristiansen 2000:194). Yassins

historie om tapt barndom er ikke allmenn. Han ankom Norge "rett fra krigen" og innleder intervjusamtalen slik:

Yassin: *Det var etter krigen det begynte å skjære seg helt da. Da var det veldig vanskelig å leve det livet man ønsket seg. Skole og fremtid og alt det der. Det ble lagt i grus ikke sant, så måtte vi rømme og sånn da. Så var det sånn at de var kyniske, det var ikke nok soldater, så de brukte liksom barna til å kjempe krigen da, så var med og kjempet krigen jeg og (...)*

TA: *Du var det?*

Yassin: *Ja. Skutt to ganger, én gang her [viser meg skuddsår i venstre skulder] og her [høyre side av mage].*

Yassin viser meg synlige krigsskader fra tiden i hjemlandet, men uttrykker ingen behov for å stille de fysiske smertene. Han ble skutt i kraft av å være en samvittighetsfull barnesoldat: "Jeg var barnesoldat der ass, jeg har mye drap på samvittigheten, ikke sant. Jeg har drept en onkel, en far, en bror, en svoger (...)". Påtvunget rusmiddelbruk inngår i barnesoldatens fortelling. Han viser meg arr på underarmen og forteller at generalene "begynte å skjære huden og putte kokain der, så det var der jeg kom i kontakt med kokain da, første gang". Tvangsmedisineringen gjorde ham uredd og i stand til å ta liv som 13-åring. Skuddsårene og arrene vitner om kroppslige erfaringer med krig, utnyttelse og tungt rusmiddelbruk. Yassin presiserer at de sjelelige arrene stikker dypere enn de fysiske:

Men grunnen til at jeg rusa meg var mye på følelser Thomas, det var mye følelser jeg rusa meg på. Alle de mennesker jeg har drept (...) familien jeg mista. Ikke sant, mye sårbarhet og, ja, savn, og i tillegg til det, ikke sant, mye frustrasjon og mye depresjon og mye angst. Så mye i hodet mitt skjønner du.

De påfølgende hendelsene – innvandringen og rusmiddelbruket i Norge – forstås naturlig nok i lys av erfaringene som barnesoldat. Yassin forteller om kokainbruk, langing og omfattende fengselsopphold i Norge. Den problemfylte overgangen til det norske samfunnet tilskrives oppveksten som kriger:

Der fikk jeg mye psykologer og DPS³⁰ og psykiatri og alt det der og (...) så begynte å gå på skole, ikke sant, og, ja hva skal jeg si, ble ikke liksom klassens beste da, men den mest voldelige da. Ukonsentrert og klarer ikke å sitte i et klasserom, for mye armer og bein da. Kom i dårlig miljø, ruse meg sakte men sikkert, ikke sant. Jeg kom fra et krigsland ikke sant, der jeg hadde kontrollen i hånda da ikke sant. Så kommer jeg til et land der systemet og alt det der og sånn, og da skjer det ikke noe oppi hodet vet du.

Ifølge Yassin var hodet fullt av vonde minner ved ankomst. Personer han drepte som 13-åring hjemsøker ham i drømmer og utgjør varige ”arr i livet”. Informantens og forskerens barndom beskrives som to diametralt forskjellige verdener, der førstnevntes verden baner vei for rusmiddelbruk og kriminalitet. Selvmedisineringsbehovet vokser naturlig ut av tapt barndom, som en selvforklarende konsekvens av dyptgripende, psykiske belastninger. Når jeg mer eller mindre direkte ber om årsaker til rusmiddelbruket i Norge svarer han kontant ”det som skjedde i [hjemland]”. Det sier seg vel mer eller mindre selv. Yassin har tatt liv mot sin barnlige vilje.

5.2.2 Smertestillende

Én dag, smertene blir så sterke, jeg går rett på den medisinen, den dopen (Amir)

Jeg har allerede vært inne på Amirs historie. Den dreier seg om synlige krigsskader og medisinerings av disse. Tre av informantene, deriblant Yassin, innledet intervjuet med å vise meg synlige tegn på krigserfaringer. Amir er den eneste av disse som vektlegger det fysiske aspektet ved skaden, som angivelig stammer fra krigen i hjemlandet: ”En gang i fjellet, jeg fikk granat, så magen min og beina og (...) jeg kunne ikke gå. Men der finnes ikke et sånt sykehus eller sånn, finnes bare opium eller røyk. Det er derfor jeg tok opium”. Mangelen på kvalifisert sykehusbehandling gjorde at Amir tok saken i egne hender. Han forteller om selvmedisinering i ordets enkle forstand. Hendelsen i opphavslandet beskrives som rusdebuten. Selvmedisineringen fortsetter derimot i Norge. På politiets spørsmål om hvorfor han bruker illegale rusmidler svarer han: ”fordi jeg blir syk igjen. Legene hjelper ikke, når man går og snakker, de kaster meg ut. Hva dere tenker? Jeg går ikke hos lege. Jeg sa til dem: jeg går på gata og kjøper. Det er bedre”. Bakgrunnen for denne legeskepsisen kommer til

³⁰ Distriktpsikiatrisk senter

uttrykk i historien om det første møtet med en norsk lege: "(...) og han gav meg først nozinan"³¹. Nozinan det er for psykopater. Når jeg spiser blir jeg sånn [gestikulerer bedøvet]". Legens diagnostisering faller ikke i smak. Amir spør: "Tror du at jeg er psykopat? Jeg er ikke syk, jeg har ikke psykiske problem". I dette utsagnet avgrenser Amir forklaringen sin. Han tar avstand fra medisinerings av tanke- og følelsesliv. Amirs snakk om rusmidler er, i motsetning til Yassins, av det rent fysiske slaget. Dette bildet kompliseres derimot av en rekke utsagn om døden. Han er selverklært suicidal: "Jeg er sliten utvendig vet du, jeg vil ikke leve. Når jeg får mulighet, første tiden, jeg gjør selvmord. Jeg er suicidal, de kaller meg suicidal". Mot slutten av intervjuet forteller han om et selvmordsforsøk som spoles av en forbipasserende "drittsekk". Det kan slik sett virke som han anerkjenner psykiske problemer. I sitatet over vektlegger han like fullt utvendig slitasje. Det kroppslige medisineringsbehovet slår over i sterk, fysisk avhengighet, noe denne historien om intramuskulær injeksjon illustrerer:

Amir: *Abstinensene er veldig dårlig. Når jeg får abstinenser, ingenting jeg tåler. Foran politiet, mange ganger skjedd at jeg gikk og (...) midt på gata satt. Du vet, over klærne, bare skyter sånn.*

TA: *Rett i låret?*

Amir: *Over klærne. Jeg har ikke lyst mer, jeg venter ikke på årene eller noen ting jeg skal finne. Jeg skyter.*

5.2.3 Den ufrivillige reisen

Det går ikke opp liksom at vi er på vei, vi flykter, vi reiser, ikke sant (Ahmed)

Der Yassin og Amirs forklaring knytter an til opprivende opplevelser forut for utreise, forstår Ahmed rusmiddelbruket i lys av selve reisen og usikkerheten knyttet til denne. Ahmed formidler en opplevelse av fortrenget subjektivitet, tapt autonomi og rotløshet. Som flyktning blir han fratatt muligheten til å være en aktiv, handlende agent: "Man møter jo ting som det kommer, uten å ha planlagt". Han beskriver en oppstykket reise, akkompagnert av perifere slektninger. Verst av alt er uvissheten:

³¹ (5)URL: Nozinan er et antipsykotikum. Indikasjoner for bruk er "schizofreni, akutte forbigående psykoser og paranoide tilstander"

Det var selvfølgelig ubehagelig, det er liksom uforklarlig når man reiser ufrivillig sammen med noen man ikke kjenner. At alt var planlagt, men jeg var siste som fikk vite, alle ungene var siste som fikk vite (...) det var veldig merkelig, jeg syntes det var veldig vanskelig. Jeg tror, dagen i dag, jeg spør meg ofte sjøl, eller jeg tenker på det som en påminnelse da, når ting er vanskelig, at enhver hendelse har sin start eller opprinnelse. Så hvis man går gjennom steg for steg, at man kan forstå hele problemet. Ofte da, når jeg begynte å bruke hard rus, det var på grunn av sånne ting som plagde meg og sånt, reisen, frykten for å miste kontakten med familien og sånn.

Ahmeds forklaring er av det eksplisitte slaget. Enhver hendelse, så også "hardt" rusmiddelbruk, har sin opprinnelse. Informanten sporer "starten" tilbake til det han kaller innvandrerreisen, samt frykten for å ha mistet familien. Reisen fremstilles som oppstykket og uoversiktlig, med mellomstasjoner hvor flyktningen etablerer seg, for så å bryte opp. Ahmed hentes hit og dit:

Vi var i Egypt i tre og et halvt år. Begynte å prate arabisk flytende (...) og så plutselig skjer det en ny ting, vi må pakke og vi må dra. Så trodde jeg da, jeg har fortsatt bildet i hodet, at vi skal til Canada, fordi det var hovedplanen. Først til Hellas, der vi er rundt to uker, og deretter kom vi til Moskva der vi er tre måneder, så kom vi til Finland (...) begynnelsen, da vi var asylsøkere, og trodde vi skulle bli der da, men så kom [slektning] og henta oss til Norge.

Valg tas på tross av det informanten "trodde" og før han "visste ordet av det". Heri ligger informantens tapte autonomi. I tillegg går barndommen tapt, på reisen som gjorde ham "voksen i løpet av natta". Akkompagnert av perifere slektninger, som istedenfor å erstatte foreldrene bidrar til ytterligere psykiske belastninger, utvikler Ahmed selverklærte, migrasjonsspesifikke medisineringsbehov:

Jeg tror det er derfor jeg starta med litt rus og sånt. Fordi, alle vet jo det, folk som ruser seg, det er fordi de prøver å flykte fra virkeligheten eller realiteten, men jeg ville

bare flykte fra tankekjøret liksom. Å bli påminna (...) de gangene jeg spurte meg hvordan far eller mor har det, eller de gangene jeg savna, eller de gangene jeg lurte på om det er virkelig ikke sant. Det var veldig plagsomt, jeg måtte bare finne noe som kunne slå meg på en måte, sønder og sammen. Jeg trodde alkohol gjorde det i begynnelsen, men det gikk jo videre til piller. Det beste jeg visste når jeg hadde de tankekjørene, ting som kunne få meg til å kollapse, fordi visse tanker og følelser var så sterke at det var ubehagelig, og da var det deilig å bli bevisstløs en stund, og liksom ikke føle noe.

Savnet etter foreldrene og den uvirkelige flukten kulminerer i det informanten omtaler som tankekjør. Det er her rusens funksjon som bedøvelse kommer inn. Flukten fortsetter i Norge i dobbel forstand. For det første flykter han fra reserveforeldrene. For det andre representerer rusen en særegen fluktvei. Veien går via alkohol, amfetamin og piller til heroin. Han beskriver heroindebuten på følgende måte: *"Første trekket, jeg bare spydde, men jeg ble veldig stein. Og det var så deilig. Det er liksom sånn som å drikke og ta to valium, bare jeg tok ett trekk. Avslappende og konge, rolig, ikke noe tankekjør, klar samtidig".* Rusen "slår ut" og erstatter de psykiske migrasjonsbelastningene. Abstinenser, som fremstilles som konkrete og lettere å takle enn tankekjøret, virker adspredende. Den rusavhengige Ahmed følger i kjølvannet av *"denne flyktningreisen, eller ja, innvandrerreisen"*.

5.2.4 Overgangssmerter

Glem alt du har, du er i en ny verden (Ali)

Alis historie dreies rundt ideen om smeltedigelen. Som vist tidligere knytter Berry (2001:620) forestillingen om smeltedigelen sammen med ideen om assimilering. Opphavskulturen oppofres til fordel for interaksjon med majoritetsbefolkningen. Det er dette som kommer til uttrykk i Alis beskrivelse av flukten fra opphavslandet: *"Det var fint, helt til jeg måtte flykte liksom. Det er ikke noe kult å, liksom, begynne å beine fra et liv. Eneste du kjenner, språk og kultur og alt. Du må flykte for livet faktisk, ikke sant?"* Ali flykter både for og fra livet. I intervjuet er det flukten fra livet som ilegges forklaringskraft. Han forteller ikke utelukkende om tilpasningspress i Norge, men om en form for selvutslettelse: *"Ja, glem (...) hva heter det, primær oppførsel, som du er lært opp med. Glem det for et sekund. Du skal lære, jeg vet da faen jeg (...) glem det"*. Det er i overgangen mellom det han kaller primæroppførsel og det jeg

kaller sekundæroppførsel problemene oppstår. Det er i dette vakuumet kommunikasjonen og forståelsen forvitrer:

(...) og aggresjon og litt frustrasjon for å ikke kunne tilpasse seg helt riktig da, alt det der. Spilte en stor rolle i utvikling av person som jeg er i dag. Det er faktisk at faktorene i livet ditt, hvordan du vokser opp, miljøet rundt deg, om du blir akseptert, om du ikke blir akseptert, om du får kommunikasjon, forståelse, alt det der.

Ali velger å vektlegge refleksjoner av denne typen for å forklare den ”person som jeg er i dag”. Jeg traff ham på Plata ved Sentralbanestasjonen om natten. Dette møtet, samt det uttalte amfetaminbruket, ble forsøkt forklart i intervjuet. Han snakket varmt om det tilbakelagte, og tilsvarende nedsettende om fornorskingspresset. Det som møtte ham i Norge var ”kjedsomheten” og følelsen av å ”ikke kunne kommunisere ordentlig, med medfødt språk og uttrykk og kroppsspråk”. Aggresjon og konflikter følger opplevd annerledeshet og manglende aksept. Statusen som synlig minoritet, på siden av den norske normaliteten, blir en medvirkende årsak til tungt rusmiddelbruk (Rahbæk m.fl. 2005:16).

5.2.5 Isolasjon

Hadde faktisk ikke mye livsløst (Ibrahim)

Ibrahim flykter fra hjemlandet, blir skilt fra sin kone og ankommer Norge alene. Den første tiden i Oslo beskrives som en ”vanskelig periode i livet”, preget av tveegget hjemløshet. For det første har han ikke familien ved sin side, noe som baner vei for uttalt resignasjon: ”Brydde meg ikke så mye. Tenkte, om jeg overlever eller ikke, hva skal jeg tape? Det var ingenting”. For det andre plasserer han seg konsekvent på siden av det nye, norske fellesskapet:

TA: *Du sa tidligere at når du kom til Norge så følte du deg som en outsider, eller du brukte det ordet, outsider.*

Ibrahim: *Jeg var det, ikke bare at jeg følte, men det var sånn situasjon. Alene, helt alene.*

Isolasjonen beskrives som reell, men knyttes like fullt til følelseslivet. Informanten *"hadde det ikke bra i hodet"*, noe som forhindret samfunnsdeltakelse. Heroin fyller herunder en bestemt funksjon for den nyankomne. I motsetning til hasj, som fungerer bra dersom *"du har det bra i livet"*, istandsetter heroin ham til et liv i ensomhet: *"Men med heroin, det var noe annet. Man trenger ikke være sosial eller har ikke behov, det demper følelser. Man kan sitte i et rom alene, trenger ikke folk rundt seg (...) som medisin på en måte"*. Det er noe besynderlig attraktivt med heroinrusen. Heroinbruken både reflekterer og underbygger informantens livssituasjon. Rusmidlet fungerer som en substitutt for kontakt med omverdenen (Svensson 2007:239). Det hører med til historien at Ibrahim prøvde *"alt"* av rusmidler i hjemlandet. Han nevner endog eksperimentelt bruk av nettopp heroin. Rusmidler fremstår derfor som nærliggende alternativer i møte med isolasjon og prøvelser. Han trekker derimot et skille mellom tidligere bruk og det eskalerende rusmiddelbruket i Norge. Dette knyttes til nettopp livssituasjonen. Under ideelle forhold nyter informanten rusmidler, mens han under de overnevnte forholdene misbruker dem:

Men på den tida hadde jeg full kontroll over [rusmiddelbruket]. Når jeg fikk barn og sånn, da slutta jeg av helt med det livet. Men her i Norge da, ja det var flere episoder når jeg havnet på ambulanse rett og slett, reddet livet.

Ibrahim refererer til flere overdosetilfeller grunnet det han kaller *"uforsiktighet"*. Grenseoppgangen mellom uforsiktighet og resignasjon er utydelig. Ibrahim omtaler ikke mannen i ambulansen som et heroinoffer, men som en isolert innvandrер. Han beskriver det tunge rusmiddelbruket som en overlevelsesstrategi (Rahbæk m.fl. 2005:59): *"Overlevde på den måten, rett og slett"*.

5.2.6 Predisponert

Jeg hadde det som skal til for å bli narkoman da (Nader)

Naders livshistorie skiller seg fra de andres. Han forteller en påfallende smertefri migrasjonshistorie. Til tross for uttalt heroinavhengighet plasserer han seg selv på siden av rusmiljøet, i kraft av plettfritt rulleblad, egen bolig og legale inntektskilder. Han reflekterer over de andres skjebne:

Det er mange av de utlendingene der ute som sliter med å få hjelp, altså jeg vil ikke beskylda det norske samfunnet, fordi de er late selv da. Hvis man er flink til å lære norsk (...) men det er også vanskelig, fordi når du ikke har noe håp om å kunne få oppholdstillatelse i Norge, da driter du i det, da vil du ikke lære norsk liksom. Og det er de karene, de gutta der som begynner å selge stoff og står der på gata. Jeg tror faktisk 90% av dem ikke har oppholdstillatelse og sånn. Det er sånne illegale innvandrere i Norge da.

Nader veksler mellom individuelle og strukturelle forklaringer på innvandreres deltakelse i rusmiljøet. De "late" utlendingene som ikke lærer seg norsk er i Naders øyne mennesker uten håp om oppholdstillatelse. Dette gjelder altså brorparten av dem man ser "der på gata". Denne redegjørelsen ligger fjernt fra Naders forklaring på eget rusmiddelbruk, noe som kommer til uttrykk i dette utsagnet:

De som ikke har sånn der arbeidstillatelse, eller sånn oppholdstillatelse, og de bor illegalt i Norge, det er veldig stor forskjell mellom dem og en som har studert her og har vært en del av samfunnet hele veien, inntil han begynte å bruke den heroinen. Jeg har aldri solgt narkotika, aldri. Jeg er misbruker, og jeg har bare kjøpt, jeg har gitt penger, og de pengene har jeg jobba for, hver eneste krone har jeg jobba for i Norge, har betalt skatt, alt det der. Jeg har aldri fått sosialhjelp.

Man kan spørre seg hvorfor en velintegret person som Nader bruker lønnen sin på heroin. Til tross for gode kår i hjemlandet hadde han "det som skal til for å bli narkoman da". Tillærte rusvaner følger ham til Norge (Room 2005:324). Av dem som forteller om rusmiddelbruk forut for ankomst, er det Ibrahim, Yassin, Amir og Nader som vitner om bruk av de såkalte tunge rusmidlene. Ibrahim brukte som sagt "alt" av rusmidler i hjemlandet, men med andre forutsetninger og bedre utfall enn hva som var tilfelle i Norge. Yassin ble tvangsmedisinert av "kyniske generaler", men vektlegger de følelsesmessige belastningene over tidligere inntak av kokain i sin forklaring. Amir forklarer både rusdebut i hjemland og fortsatt rusmiddelbruk i Norge med utgangspunkt i fysiske smerter. Nader er den eneste i datamaterialet som ilegger tidligere rusmiddelbruk forklaringskraft. Tillærte rusvaner predisponerer ham for et liv som rusavhengig i ankomstlandet. De opphører ikke, men tar nye, problematiske former (Room

2005:328). Robins' (1973:viii) klassiske studie av hjemvendte Vietnam-soldater viser hvordan dramatiske endringer i kontekst kan få følger for inntak og avhengighet. Mens hele 20% av utvalget rapporterte heroinavhengighet i Vietnam, oppgav kun 1% avhengighetsproblematikk etter retur til USA. For Nader går utviklingen motsatt vei. Det lystbetonte rusmiddelbruket i opphavslandet intensiveres og forverres i det nye hjemlandet. Den tidlige rusdebuten beskrives som et sluttresultat av tilgjengelighet, sosialisering og konformitetstendenser:

Men grunnen til at jeg begynte med narkotika var at vennene mine, de fleste av dem, da jeg var i 16-17-årsalderen, de fleste syntes at det var gøy å bruke hasj eller sånn liksom. Og jeg er veldig sånn der, jeg er med på alt, jeg liker å bli likt av alle liksom.

Sammen med vennegjengen eksperimenterer informanten med hasj, råopium og heroin. Råopium blir det foretrukne rusmidlet. Han forteller hvordan narkotika blir "(...) en del av selvtilliten da. Jeg begynte å bruke narkotika før jeg ble kjent med meg selv, og det har blitt en del av livet mitt, uten det føler jeg at det er noe som mangler liksom". Grunnlaget legges altså tidlig i livet, før informanten ble kjent med seg selv. I Naders fortelling gis rusmiddelbruket en sosial funksjon. Som kilde til selvtillit inngår rusen, som relasjonsforsterkning, i det sosiale samspillet med venner (Kristiansen 2000:195). I tillegg til vennenes innflytelse trekker Nader inn farens opiumsryking som potensiell forklaringsvariabel:

Faren min hadde også problemer med rus. Så, jeg vil ikke bruke det som unnskyldning, fordi pappa har vært veldig grei hele tiden, men grunnen til at jeg begynte veldig lett å bruke narkotika, uten å tenke litt langsiktig, var at faren min brukte hjemme.

Både venner og familie trekker altså Nader i samme retning. De ulike rusopplevelsene i hjemlandet beskrives som "veldig gøy" eller "veldig deilig", men baner vei for det påfølgende, problematiske rusmiddelbruket i Norge. I likhet med Ibrahim var Nader tilsynelatende "aldri hekta på noe spesielt, før jeg kom til Norge". Hvordan forklarer han så overgangen fra rusmiddelbruk til problembruk? I motsetning til Ibrahim fremstiller Nader

overgangen til det norske samfunn som ukomplisert. Av alle migrasjonshistoriene jeg overhørte, er Naders den tydeligste suksesshistorien. Han beskriver Norge som *"(...) det samfunnet jeg hadde drømt om. Friheten, ha det bra, lev som du vil, bare ikke skad de andre liksom"*. I det nye samfunnet tilegner informanten seg språket, utdanning og jobb. Etter to gode år får derimot Nader tak i råopium. Han beskriver hendelsen i relativt tilfeldige termer, som et valg basert på gode rusopplevelser i hjemlandet. Overgangen til det langt farligere heroinet beskrives som et resultat av råopiumsmangel:

Men, etter halvannet år her i Oslo, som jeg bruker råopium, så var det helt tomt. Det var ingen som hadde, ingen. Så jeg visste at jeg kom til å bli dårlig, man blir ikke like dårlig som dem som bruker heroin da, men du blir dårlig allikevel, og det vil man helst unngå. Da, siden jeg hadde brukt heroin i hjemlandet, så visste jeg at det er et sånt alternativ, inntil jeg finner råopium igjen. Så jeg bare rett på Plata, jeg hadde sett de folka.

Han henvender seg til et hittil ukjent og avskydd miljø. Planen om å vende tilbake til råopium må vike for heroinets grep: *"Etter bare to-tre måneder så skjønnte jeg, dette stoffet er farlig. Da skjønnte jeg at nå begynner det å gå gærent"*. Heroindebuten fremstilles i velkjente termer som vendepunktet; den hendelsen informanten bestreber seg på å forklare. Han refererer på ny til rusmiddelbruket i hjemlandet: *"Jeg hadde et sånt grunnlag for å si det sann, til å liksom bruke narkotika, fordi at jeg hadde brukt, selv om jeg ikke var avhengig"*. Fortidens erfaringer innhenter informanten og intensiveres:

TA: *Vil du si at ble narkoman?*

Nader: *Ja, fordi jeg hadde dette potensialet til å bli det. Jeg hadde brukt det, og etter to år i Norge så begynte jeg å røyke råopium (...)*

På bakgrunn av positive rusopplevelser i hjemlandet gir informanten mening til det tilsynelatende meningsløse vendepunktet. Jeg møtte en selverklært narkoman som *"hadde dette potensialet til å bli det"*.

5.2.7 Innlosjering på hospits

Jeg havnet på feil plass, sendt der (Binyam)

De fleste hendelsene i Binyams historie organiseres rundt ett tema – innlosjering på hospits. Han forteller om den første natten bak hospitsdører:

(...) det er den første natten, det er det første marerittet jeg har sett, sånne narkomane. Jeg er redd når jeg ser dem, jeg er redd for blod og sånne ting, jeg er veldig redd, første gangen da. Så jeg bor med de folkene da. Jeg kan ikke sove hele natta, så jeg er våken. Jeg gikk til sosialen, jeg sa til dem: hei, hva er dette dere sendte meg til? Men vi har ikke noen alternativ, du kan prøve andre plasser. Ikke andre plasser, det er det samme. Så jeg har ikke alternativer, jeg måtte bo der. Men på denne institusjonen traff jeg en arabisk mann, han spør meg om han skal skaffe sånne ting, speed; kan du kjøpe for meg? Jeg vet ikke hva speed betyr.

Mot slutten av dette utsagnet ser vi konturene av fortsettelsen. Den unge, i utgangspunktet redde mannen integreres gradvis i rusmiljøet. Skepsisen og frykten slår over i deltakelse. Det hele starter med en vellykket narkotikahandel: *"Ok, jeg skal hente 1 gram. Jeg tjente 200 kroner. Så det var bra med 200 kroner, sånne ting. Jeg har ikke noen jobb, jeg gikk til arbeidskontoret hele tiden, jeg fikk ikke, ingenting"*. Binyam vektlegger altså i første omgang økonomiske insentiver. Fraværet av legale inntektskilder gjør ham til et lett offer for undergrunnsøkonomien (Bourgois 2003:3). Posisjonen som rusfri på hospits fremstilles som fordelaktig i denne sammenhengen. Han omtaler seg selv som en *"connection"* for de utenforstående langerne. Dette er derimot det eneste fordelaktige Binyam har å si om hospitsopphold. For det første medfører det stigmatisering: *"Så politiet, hvis de ser deg inne i byen, hvis de ser deg på hospits, du er en av kriminelle, det er automatisk"*. Viktigst for denne sammenhengen er derimot det andre han nevner: *"Jeg tenkte jeg måtte flytte fra denne plassen. Det går ikke. Jeg begynte å drikke, jeg begynte å bruke speed, sniffe og masse ting, masse dop"*. Tilgangen til narkomane og narkotika kulminerer i det uunngåelige – eget rusmiddelbruk. Sagt med hans egne ord: *"jeg brukte mye speed fordi alle naboene mine er narkomane"*. Unikt for Binyams historie er at rusmiddelbruket utelukkende forstås som en miljøskade. I historien om ufrivillig innlosjering konvergerer økonomiske insentiver,

kriminalisering, rusdebut, stigmatisering og avhengighet. Denne historien har derimot et bakteppe. For Binyam er innlosjeringen et uttrykk for gjennomgående institusjonalisert diskriminering. Han henvender seg til sosialkontoret med ønske om omplassering, men får ikke gehør. I fortellingen har dette hendelsesforløpet en etnisk dimensjon:

Binyam: *Meg og deg, du og en utlending, hvis dere går til et hospits, jeg lover deg, han svarte mannen han kan gå, men han bruker ingenting stoff. Han kan gå inn, men du kan ikke gå inn.*

TA: *Nei, for jeg må ha et stoffproblem for å gå inn der?*

Binyam: *Ja. Men han har ikke stoffproblem, han kan gå inn. Jeg så mange av dem der, som har begynt, som har begynt å bruke nå da.*

TA: *Kjenner du deg igjen i det? Det er litt sånn jeg forstår din historie.*

Binyam: *Det er meg jo!*

Nok en gang understrekes den fatale konsekvensen av å få innpass på hospits. Historien om "han svarte mannen som kan gå inn" er historien om Binyam. Forskjellsbehandlingen mellom "meg og deg, du og en utlending" tilfører derimot historien et nytt lag. Dette fremstilles som problemets rot, den virkelige grunnen til at jeg treffer en erfaren deltaker i rusmiljøet: "men problemene de begynner, sånn rasisme med masse plasser, offentlige plasser, med mennesker – jeg kan ikke si alle norske. Noen driter i hvis du lever eller ikke lever, sånn er det". Binyam beskriver diskriminering i det Lipsky (1980:xi) kaller gatebyråkratier. Problemet med slike byråkratier er at ansatte, grunnet begrensede ressurser, må forholde seg til masser og ikke enkeltindivider. I beste fall medfører dette likebehandling, mens det i verste fall fører til unyansert klassifisering av sosiale typer (Lipsky 1980:59). Binyam opplever seg klassifisert som utlending. Han forteller om et kort avbrekk i hospitsoppholdet, hvor han får bo i en brakke hos en arbeidsgiver. Dette korte pusterommet blir avbrutt av et fengselsopphold. Han løslates til arbeidsledighet og hjemløshet. Veien tilbake til hospisset går via fordømmelse på sosialkontoret:

Fordømmelse, bare fordømme, fordømme hele tiden (...) Jeg gikk der [hospisset]. Så, begynt med masse narkotika igjen, og så bli frustrert, og så hele tingen tomt. Denne damen [sosialkonsulenten] har allerede glemt hele tingen, så ok, jeg har begynt med

denne dopen igjen. Så jeg har kommet dypere, dypere, dypere, dypere. Så, det blir et helvete da. Nå har jeg bodd her [i Norge] i 21 år. Jeg har skam på en måte, jeg skulle ha vært sterk, men kanskje det er min skjebne.

Nok en gang blir Binyam innlosjert, nok en gang begynner han med dop. Dette er første og eneste gangen han nevner skam, eget ansvar og skjebne. Det nesten to timer lange intervjuet vies i hovedsak til å beskrive den institusjonaliserte diskrimineringen. Systemfeil avfødte miljøskaden rusmiddelbruk. Det er ikke bare på sosialkontor systemfeilen lokaliseres, men på ”(...) sånne offentlige plasser, politiet (...) de skulle gjort jobben sin, UDI, de skulle gjort jobben sin grundig da. Sånn jackpot”. Binyam sammenligner offentlige tjenester med et lotteri – ”sånn jackpot”. Lotteriet representerer det tilfeldige, nøytrale og desinteresserte. Binyam forstår seg selv som et offer for institusjonell likegyldighet.

5.2.8 "Better work, better life"³²

Det systemet, det er ikke lett å komme inn (Tariq)

Tariqs utgangspunkt er av det fremtidsoptimistiske slaget. Han forlot hjemlandet med arbeid, kone og bil for øyet, til et Europa ”folk kommer til og har det fint”. Tariqs egen migrasjonshistorie bryter med ”illusjonen” om rikdom og oppadgående mobilitet (Prieur 2004:32). I motsetning til sine venner, som ifølge Tariq hadde like eller dårligere forutsetninger enn ham selv, har han ”det bra til [han] kommer til Europa”. Forklaringen på hvorfor migrasjonserfaringen ”blir motsatt” av det forventede henter næring fra fortellinger om stigmatisering på arbeidsmarkedet og offentlige kontorer. I likhet med Binyam forklarer Tariq det påfølgende rusmiddelbruket i strukturelle termer. Bemanningsbyrået Adecco skaffet ham ulike småjobber i starten:

(...) men plutselig var det dårlig betaling, jeg får sånn 70 kroner per time, og det holder ikke for å betale husleie, og jeg har ikke husleie, sosiaen vil ikke hjelpe meg til å få sted å bo (...) Jeg har truffet en som jeg kjenner, og jeg bodde sammen med han, og han var bruker, han ennå bruker, sånn som meg. Da vi bor sammen, vi begynner å

³² Slagordet til bemanningsbyrået Adecco, en tjeneste Tariq nevner ved flere anledninger.

bruke, tjene penger for å kjøpe, sånn pushe og sånn, og bruker, pushe, bruker, pushe, bruker (...) til vi blir hekta.

Underbetaling, hjemløshet og fravær av hjelp setter Tariq i kontakt med en kjenning som bruker heroin. Han blir en del av narkotikaøkonomiens arbeiderklasse, hvor salg avløser bruk i en endeløs handlingsrekke (Lalander 2003:63). Tariq skylder ikke på bekjentskapet som introduserer ham for rusmidler, men på det lukkede "*systemet*". Det tunge rusmiddelbruket følger eksklusjon fra arbeidsmarkedet og fravær av hjelp i gatebyråkratier. I likhet med Binyam legger han en etnisk dimensjon til grunn for opplevd forskjellsbehandling. I motsetning til Binyam benytter Tariq rasismebegrepet hyppig:

Jeg skal si sannheten nå rett og slett. Jeg hadde bare rasist som var på ansvarsgruppa³³ mi, jeg har aldri sagt det, men nå. Hun på NAV og på sosialen og på booppfølging, og hun som har vært her [lavterskeltilbud], hun kanskje slutta. Dem bare gjør meg helvete.

Informanten beskriver ulike former for mistenkeliggjøring i møter med det offentlige Norge. Spørsmål om økonomisk hjelp vendes konsekvent mot innvandreren. Tariq forfekter her en form for reduksjonisme, hvor en rekke problemer forklares utelukkende på bakgrunn av minoritetsstatus. Hos Prieur (2004:121-122) omtales dette som dialektisk reduksjonisme. Som en reaksjon på etnisk diskriminering kan den diskriminerte tolke all motgang som et resultat av rasisme. Det innebærer å posisjonere seg selv som offer. Tariq gjentar: "*jeg har opplevd masse som er litt rasistisk*". Lediggang fremstilles som roten til alt vondt. Til tross for at han "*jobber som en hest*", har han mistet troen på permanent sysselsetting. Igjen tas rasismeargumentet i bruk, men nå i en nyansert form:

³³ (6)URL: "En ansvarsgruppe består av brukeren og representanter for tjenester som brukeren mottar. Arbeidet i en slik gruppe kan bidra til å koordinere innsatsen og til å avklare ansvarsforhold mellom de involverte instanser."

TA: *Men hvorfor tenker du at du ikke får jobb?*

Tariq: *Jeg vet ikke, fordi jeg ser noen utlendinger som jobber (...) rasisme eller noen ting. Men hva som skjedde her i Oslo, det er kontakten. Hvis du har kontakt, du får jobb. Hvis du ikke har kontakt (...) og jeg mister min kontakt når jeg begynte å bruke narkotika.*

Han påpeker at andre "utlendinger" får jobb, og referer til italienere, svensker og polakker som tar jobbene fra sånne som ham som har tilbrakt det "meste av livet her i Norge". Det dreier seg med andre ord ikke utelukkende om rasisme og fremmedfrykt, men om brutte kontakter og stigmatisering av rusavhengige. Han ber: "gi dem én sjanse til, bare én sjanse til". Han forfekter blanke ark og nye muligheter for den falne, som i dette tilfellet innbefatter ham selv. Tariqs forklaring er mangefasettert, men dreies konsekvent rundt fraværet av hjelp, mistenkeliggjøring og marginaliseringsprosesser. Dette er hans forklaring på vedvarende rusmiddelbruk:

Når det blir tungt for meg, skikkelig tungt for meg, hele tida, men ikke noe støtte. Når du vil gjøre bra ting, du får ikke noe. Samme med den institusjonen, jeg venter 3 år, folk venter maks 1 år. Jeg venter 3 år for å få institusjon, når jeg fikk institusjon, jeg fikk [navn på avrusningsinstitusjon]. Hehe, det er helt merkelig.

Manglende støtte fremholdes som problematferdens hovedårsak. Det er derimot selvmedisineringskomponenter i Tariqs fortelling som nyanserer bildet av den diskriminerte innvandreren. Han beskriver utreisen i første omgang som et pull-tilfelle, men vender stadig tilbake til relasjonen til faren som en push-faktor. På et tidspunkt antyder Tariq at han trolig ville blitt i hjemlandet, hadde det ikke vært for faren, som han "aldri snakket med". I tillegg forklarer Tariq, i likhet med de fleste i utvalget, rusdebuten med utgangspunkt i personlige problemer: "Jeg ble skilt med ekskona mi, plutselig stort fjell som (...) mora mi hun er død. Da, jeg var skilt og mora mi død". Det tunge rusmiddelbruket er ikke et resultat av institusjonalisert diskriminering alene, men selvmedisinering av tanke- og følelsesliv. Eksempelet med Tariq viser at forklaringer på rusmiddelbruk er sammensatte og flerdimensjonale. Informantene fremsetter flere gode grunner for å ruse seg. Den røde tråden i

Tariqs historie – det punktet han stadig vender tilbake til – er derimot fraværet av hjelp. Av denne grunn forstår jeg Tariqs historie langs de samme linjene som Binyams. Begge fremstår som institusjonelt vrakgods. Dette utdraget, hvor Tariq knytter an til den medisinske forståelsen av rusmiddelmisbruk, illustrerer poenget. Skepsisen han opplever i systemet settes i et grelt lys:

Vi trenger litt hjelp (...) vi er pasienter. Jeg skal ikke ta den grunnen, jeg er pasient og gjør hva jeg vil, nei, men vi er ikke normal kanskje, jeg er ikke normal kanskje. Trenger litt hjelp, bare støtte, ikke stor hjelp, litt hjelp. Men jeg fikk ikke i hele tatt.

5.3 Allmenne forklaringer

Overgangen fra migrasjonsspesifikke forklaringer til allmenne forklaringer er ikke uproblematisk. Forklaringene over kan leses som fortellinger om ulike migrasjonsbelastninger, eller som beskrivelser av psykiske lidelser, fysiske smerter, sosial eksklusjon, avhengighet og stigmatisering. De migrasjonsspesifikke forklaringene omhandler, grunnleggende sett, utfordrende psykososiale omstendigheter som kan gjelde hvilken som helst rusmiddelmisbruker (Rahbæk m.fl. 2005:59). Skillet er med andre ord ikke absolutt, men beror på spennvidden i informantenes situasjonsbeskrivelser. Der noen forklarer det tunge rusmiddelbruket i kraft av egen innvandrerbakgrunn, forklarer andre det mer eller mindre uavhengig av denne (Rahbæk m.fl. 2005:15). Øia (2003:11-12) undersøker om utvikling av problematferd – kriminalitet, vold og utstrakt bruk av rusmidler – skyldes grunner som er innvandrerspesifikke eller felles for etnisk norske og innvandrere. Han peker på en rekke faktorer som øker sannsynligheten for asosialitet på tvers av etniske kategorier. Forholdet til foreldre, skole og ungdomsmiljøer er eksempler på slike allmenne faktorer (Øia 2003:330-331). Fortellingene under handler om allmenne faktorer.

5.3.1 Avhengighet

Den fucking heroinen (Ikar)

Ikar har røykt heroin i overkant av to år. Narkotikabruken representerer ikke unntaket, men tendenser i egen gruppe: ”Det er mange som nå røyker som faen, mange [etnisk gruppe] som røyker som faen”. Han reflekterer over kollektive årsaker til heroinbruk blant innvandrere:

Jeg vet ikke. De fleste som er her, de har ikke mor og far her, dem er alene her, så derfor kanskje. Når dem ikke har sett moren og faren dems på lenge, eller de er døde. Dem føler seg alene ikke sant. Tenk deg hvis du var alene her, eller du kom til [hjemlandet hans] alene, hva hadde du gjort? Ja, for å ikke tenke mye, ikke sant, derfor begynner folk å røyke det her.

Migrasjonserfaringer kan med andre ord føre til rusmiddelmisbruk. Heroin istandsetter innvandrere til å fortrenge ensomhet og savn. Ikar beskriver på sett og vis eget liv. Ved hjelp av lånt pass og reservefamilie flyktet han fra borgerkrigen som krevde de virkelige foreldrenes liv. Vel fremme i Norge ble han overlatt til seg selv på asylmottak. Denne prosessen utgjør isolert sett en god selvmedisineringsgrunn:

Ikar: Mor og far, bodde med dem, men dem er døde.

TA: De døde i krigen?

Ikar: Ja, i krigen. Etter at vi har gått, mange blir skutt, mange dør. Jeg blir skutt her [bretter opp buksen og viser meg skuddsår i legg].

I likhet med Amir og Yassin bretter Ikar opp klærne. Historien om krigserfaringer er til dels den samme. Migrasjonsprosessen inngår derimot ikke i Ikars forklaring på heroinbruk. Til tross for den dramatiske flukten og et uoversiktlig møte med det norske samfunn, vitner han om gode tilpasningsevner og lovende utsikter. Vendepunktet i denne fortellingen heter heroin. Selve heroindebuten forstås langs en sosialiseringssdimensjon, mens fortsettelsen beskrives i avhengighetstermer:

TA: Du har jo nevnt allerede røyking av heroin.

Ikar: Ja, eneste problemet jeg har her.

TA: Kan du fortelle meg om første gangen du (...)

Ikar: Vet du åssen jeg lærte det? En [utenlandsk] jente vet du, hun kom her for å jobbe i Norge. Jeg visste ikke at hun røykte heroin, så jeg tok henne hjem hos meg, jeg sa til henne: du kan bo her. Og så hver morgen når jeg står opp jeg ser henne, at hun sitter ute på kjøkkenet og røyker med aluminium. Hva er dette her? Det er heroin, sa hun.

Jeg visste ikke åssen du blir av å røyke eller noe sånn, jeg visste ikke. Så sa jeg til henne, etter kanskje to-tre uker, kan jeg se åssen du blir når du røyker? Du blir ingenting, du blir bare fjern og sånn. Ok, la meg prøve da. Da begynte jeg. Hvis du røyker tre ganger, da kommer du ikke tilbake. Tre ganger jeg røykte, kommer ikke tilbake igjen. Fortsetter, fortsetter, røyker, røyker. Morningen er det verste vet du, når du ikke har, det er kaos.

I dette utdraget setter tilfeldighetenes spill Ikar i sjakk matt. Han overlates til en kaotisk skjebne uten returmuligheter. Ordet kaos går igjen i hele intervjuet, noe jeg tolker som et uttrykk for ukontrollerbar avhengighet: *"Du blir avhengig uansett vet du, røyk, du blir avhengig av alt. Alt er kaos"*. Avhengigheten fremstår som hjørnesteinen i Ikars forklaring. Utover denne sentrale bevegelsen trekker han på ett viktig selvmedisineringsbehov. Mot slutten av intervjuet forteller han om et brutt ekteskap, hvorpå heroinet hjalp ham *"glemme henne"*. Heroinbruken fremstilles som en effektiv strategi: *"Etter jeg begynte å røyke, jeg er ikke bekymra, jeg ikke tenke på henne, ikke bekymringer, ingenting"*. Det er med Ikars ord ikke lenger *"noe vits å bruke"*. Problemet er at heroin fanger. Det er først og fremst i storbyen Oslo man er utsatt for narkotikamakten: *"Oslo er et drittsted. Fordi alt stoff er her vet du. Jaja, amfetamin, kokain, alt mulig"*. Byen er ikke et blivende sted for den som ønsker å leve et rusfritt liv, takket være tilgjengeligheten av *"den fucking heroinen"*. Stoffet rammer relativt blindt og binder offeret til seg. Det er langs disse linjene jeg forstår Ikars fortelling. Heroinet – og ikke systemet, rusmiljøet eller egen psyke – er ansvarlig for den unge mannens fall (Lalander 2003:92-93). For Ikar har heroin, som kaotiske kraft, evne til å overvinne selv den sterkeste, mest vellykkede migrant.

5.3.2 Stadieforløpet

Så det ene førte til det andre (Adil)

Flere av informantene beskriver det eskalerende rusmiddelbruket som et stadieforløp. Yassin forklarer at *"det balla på seg"*, mens Karim fastslår at *"det gikk oppover da"*. Dette er velkjente perspektiver i rusmiddelforskningen. Enkelte rusmidler – tobakk, alkohol og marihuana – fungerer som en "gateway" for andre og tyngre stoffer (Kandel 2002:3). Thommesen (2010:5) innlemmer forestillingen om stadier i masternarrativet om rusmiddelbruk. Den er forankret i kollektive erfaringer, samtidig som den bekreftes og

forsterkes av forskningsresultater. Til tross for at flere av informantene forstår egen russosialisering langs disse linjene, er det kun Adil som fremhever stadieforløpet og ilegger den "milde" rusdebuten forklaringskraft. Hans historie er av typen "fra hasj til heroin til helvete" (Pedersen 2006:40). Adil forsøker hasj for første gang på ferie i hjemlandet og beskriver hendelsen slik: *"Og jeg røyker det, eller vi røyker det, [slektningen] min begynte å kaste opp, jeg lo. Jeg hadde mer glede enn ulempen med å være ruset da. Gleden var mye større enn ulempen"*. Dette er innledningen på informantens svar på hvordan han kom i kontakt med rusmidler i Norge. Forklaringen ligger i den umiddelbare latteren og gleden. Vel hjemme i Norge blir han introdusert for hasj gjennom et familiemedlem, som får ham *"til å begynne igjen"*. Adil var tilsynelatende ikke vanskelig å be, *"fordi jeg hadde en sånn glede av å røyke"*. Med Adils ord var det dermed *"i gang"*. Han nøytraliserer hasjbruken ved å trekke inn de mange andre *"som røyker hasj, det har gått bra, så det går bra med meg og"*. Adil blir derimot *"lettere mottagelig når andre tilbyr meg noe"*. I kjølvannet av lystbetont hasjbruk følger stoffene på rad og rekke, før han til slutt setter den første sprøyten med heroin: *"Det er få ting jeg ikke har prøvd"*. Stadieforløpet spiller altså en sentral rolle i Adils fortelling om rusmiddelbruk i Norge. For å gi mening til fortsatt rusmiddelbruk trekker Adil, i likhet med flere av de andre, på en rekke supplerende forklaringer. Faren ekskluderer den rusavhengige sønnen, uten at barnevernet griper inn: *"Dem stod på vent liksom, for å lære. Det kan jeg forstå også. Men jeg måtte klare meg selv, jeg kom i konflikt med faren min, jeg kunne ikke dra tilbake"*. Relasjonen til faren, som ifølge Adil *"prøver å fornekte"* ham, blir en selvmedisineringsgrunn. For Adil hadde heroin evnen til å *"fjerne deg fra alt det som gjør vondt"*. Igjen nyanseres den endimensjonale forklaringen. Adil vektlegger ikke migrasjonsbelastninger, og beskriver overgangen til det norske samfunn i positivt ladde termer. Likefullt gir han uttrykk for et behov for å fjerne seg fra noe. Adil forteller at han måtte klare seg selv. Denne prosessen kan forstås som en marginaliseringsprosess, hvor både familie og mottakerkultur ikke evner å fange opp individet, noe som fordrer grep fra den unge mannen. Han forteller følgende historie om sitt første tyveri:

Jeg husker når jeg stjal første gang, det var makrell på boks, og jeg svetta, jeg vet ikke hvor mange liter jeg svetta, jeg klarte det ikke. Men jeg gjorde det, jeg måtte det, ikke sant. For han klarte det, han gjorde det, så da klarer du det også, ikke sant, selv om hele kroppen og fornuften kjemper imot. Men jeg måtte overleve, jeg måtte ha mat i magen. Så jeg ventet (...) to sekunder, det holder, hvis du får litt sånn styrke ikke sant,

da er det gjort. Og så gjorde jeg det da, og når jeg først gjorde det, så var jeg mesterhjerne til å stjele.

Denne hendelsen fremstilles som en nødvendighet. Adil stjal ikke prangende forbruksartikler, men makrell på boks. Etter å ha brutt den første barrieren ble han en ”mesterhjerne til å stjele”. Fortellingen er av typen ”nød lærer naken kvinne å spinne”. Til tross for den uttalte nøden forstår jeg altså Adils forklaring først og fremst som en stadieforløpsforklaring. Den milde debuten fremholdes som den utløsende faktoren. Den sosiale nøden følger det tunge rusmiddelbruket, som på sin side følger det lette rusmiddelbruket.

5.3.3 Nytelse

Jeg liker å ruse meg, som jeg sier rett ut, jeg gjør det (Karim)

Flere av de intervjuede vektlegger nytelsesaspektet ved rusen, men stort sett som biforklaringer på fortsatt rusmiddelbruk. Nytelse, som sådan, er en underkommunisert dimensjon ved narkotikabruk (Weihe 2004:14). Tilfellet med Karim er det nærmeste jeg kommer en fortelling hvor nytelsen fremholdes som et viktig argument for vedvarende rusmiddelbruk. I likhet med de øvrige supplerer han med andre forklaringer, men vender stadig tilbake til nytelsesaspektet. Der Adils eskalerende narkotikabruk forstås som en ruskarriere med bestemte stadier, gir Karim uttrykk for et vedvarende kjærlighetsforhold til rusen (Svensson 2007:285). Menneskelige partnerskap går gjennom ulike faser – topper og bunner. Det samme gjelder partnerskapet mellom rusmidlene og brukeren. Karim har inngått et ekteskap med heroinet. Det faste forholdet fremstår derimot ikke som ”en grå vardagsrelation”, men som en relasjon preget av ”uppflammande förälskelse” (Svensson 2007:281). Det overnevnte sitatet er det første han sier i intervjuet. Etter 11 år med heroin, 11 år på hospits og 11 overdoser er Karim fortsatt forelsket. Av denne grunn har han aldri vært inne til behandling: ”Hvis jeg vil kutte ut så kan jeg kutte ut etter hvert, men jeg liker å ruse meg som jeg har sagt. Hehe.”. Det kan virke som heroinet, som på sett og vis representerer døden, eller i hvert fall overhengende risiko, fascinerer i større grad enn det avskrekker. Karim fremstår som en slags ekstremsportutøver (Lalander 2003:164). Det daglige inntaket av rusmidler beskrives på følgende måte:

Cocktail³⁴ er jo digg da, for å si det sånn. Blanding av amfetamin og heroin, det er jo digg. Ikke sant, rusen, forklare deg, det blir vanskelig, det må du teste sjøl. Hehe. Ikke sant, det må du innpå sjøl da. Men det er digg. Det var derfor jeg tok det. Men etter hvert så ble det litt sånn at jeg måtte ha det da, kroppen. Avhengig av alle greiene, ikke sant.

Det deilige flyter gradvis over i det tvangsmessige. Jeg spør Karim om han opplevde den første sprøyten med heroin som "veis ende", hvorpå han avkrefter:

Nei, jeg opplevde det ikke sånn at nå er jeg på vei down. Jeg syntes det var digg, og det ble til at jeg ble hekta på sprøyter ja, og prøvde igjen og prøvde igjen, og så ble jeg hekta på sprøyta da. Det er digg med en cocktail som jeg sa tidligere.

Til tross for uttalt avhengighet vender informanten tilbake til nytelsesaspektet. Mot slutten av intervjuet flyter selvmedisinering og nytelse over i hverandre på følgende måte:

Jeg tar jo maska på meg da, når jeg ruser meg. Jeg ruser meg fordi jeg kommer fra et land med krig (...) jeg husker ikke så mye, jeg var yngre da, jeg husker ikke så mye, men jeg har jo hatt tøff far da, skjønner du. Og tøft liv for å si det sånn. Og hatt problemer med barnevernet, hatt problemer med alt. Så jeg prøver bare skjule meg litt, glemme bort og fjerne alt (...) Ja, det er derfor jeg gjør det, prøve å kvitte ting, glemme ting og bare ha den masken, som jeg har sagt. Problemet er at jeg ruser meg fordi det er digg å ruse seg, det er jo det.

I dette utdraget ligner Karims rusmiddelbruk virkelighetsflukt. I lys av dette, samt forrige kapitels skildringer av opplevd rasisme, har rusen, med den masken den tilbyr, funksjoner utover det å være "digg". Karim ruser seg ikke bare fordi det føles bra, men har en rekke

³⁴ Karim beskriver en cocktailinjeksjon slik: "Jeg koker først heroinet, og så tar jeg speed oppi, så varmer jeg det, og noen ganger så har jeg råd til en pille da, det og. Så varmer jeg det, så drar jeg det opp i pumpa, det ser ut som en løsning med heroin, brunt. Og så setter jeg det da, og når jeg setter det da får jeg det kicket. Ah. Ikke sant, bare begynner å klø liksom. Hehe."

gode grunner i bakhånd. Han fremhever like fullt den sensasjonsartede rusen en cocktailinjeksjon gir.

5.3.4 Rekreasjon

Alle problem bare forsvant (Yousseuf)

Intervjuet med Yousseuf vokste ut av en spontan samtale på et lavterskeltilbud for rusmiddelmisbrukere. Han var tilsynelatende utenfor både tiltakets og studiets målgruppe. Den utadvendte mannen innrømmet visse tilbøyeligheter, men ikke rusmiddelmisbruk på linje med de øvrige informantene. Han brukte "*litte grann*" kokain og amfetamin, men kun i perioder, og da primært "*på disko eller på pub*". Yousseufs historie, slik den kom til uttrykk i den påfølgende intervjuanssen, kompliserer grenseoppgangen mellom bruk og misbruk. Sporadisk festing tar i økende grad form som selvmedisinering av tanke- og følelsesliv. Informanten "*tar noen ting for å være borte fra det her; hverdagen*". Kompliserte farskapssaker er det trykkende punktet i Yousseufs historie. Han "*har tre barn med tre forskjellige mødre*", men ikke foreldrerett:

Det gjelder sånn der barnetvist. Og så sitter man der og så mister man lysten å gå på jobb og man sykemelder seg og synes det er vanskelig. Og så var man ute blant folk for å kunne smelte inn, i stedet for å bare sitte hjemme og tenke på (...) du vet, alle mennesker elsker sine barn. Og så, det var en kollega, kaller han for kompis da, fikk jo testa amfetamin, første gang vi sniffet.

Hendelsesforløpet går som følger: barnetvist, psykiske belastninger, sykemelding, festing, tilgang til narkotika via en bekjent og rusdebut. Beretninger om eskalerende rusmiddelbruk kompliserer bildet av det sporadiske bruket ytterligere:

Jeg har vært mange ganger på legevakta. For at (...) om jeg har en lagret depresjon, tar det der for å glemme det. Det er en dårlig kombinasjon. Fikk jo verdens verste panikkangst og det kjentes som hjertet skulle hoppe ut og ambulansen kom og hentet meg mange ganger.

Youssof anlegger med Lalanders (2003:33-34) ord et medisinsk sinn. Amfetaminer og kokain benyttes som umiddelbare løsninger på hverdagsproblemer. På sikt virker medisinenene mot sin hensikt. Depresjon avløses av panikkangst og tiltagende depresjon. Inntak av rusmidler blir etter hvert en sosial nødvendighet: *"Du kan ikke gå ut, være blant folk og være sosial om du ikke tar noen ting"*. Rusmiddelbruket får omfattende konsekvenser for Youssofs livssituasjon. Det som i utgangspunktet er en tilbøyelighet, koster ham jobben: *"Jeg jobbet på bra steder her i Oslo. Så blir det at man etter jobben: ja, jeg tar litt grann [simulerer sniffing], så dagen etter gikk man ikke på jobb, så mister man jobben"*. Distinksjonen mellom sporadisk bruk og problembruk er i dette tilfellet høyst flytende. Youssof erfarer negative konsekvenser av rusmiddelbruket, selv om det går *"minst én uke"* mellom hver gang det forekommer. Han setter ord på ambivalensen: *"jeg vet ikke om jeg var avhengig"*. Det sporadiske bruket, også kalt rekreasjonsbruk, fortoner seg som problematisk selvmedisinering. Språklig sett er rekreasjon og selvmedisinering beslektede fenomener. Rekreasjon forstås gjerne som avkopling, atspredelse eller tidsfordriv. For Youssof er rusmidlenes atspredende funksjon det sentrale. Istedenfor *"å bare sitte hjemme og tenke"* kobler han av med rus. Han beskriver kokainrusen på samme måte som Lalanders (2009:152) svensk-chilenere beskriver heroinrusen: *"Alle problem bare forsvant"*. Youssofs rekreasjonsbruk er et uttalt selvmedisineringsprosjekt.

5.3.5 Den kaotiske forklaringen³⁵

Jeg skylder ikke på noen grunn, men (...) (Kamal)

De overnevnte historiene organiseres rundt bestemte vendepunkter. Rusmiddelbruket settes inn i en narrativ, kausal struktur, her forstått som plot. Med Kamals historie stiller det seg noe annerledes: *"Jeg synes jeg bare babler fordi (...) disse tingene, jeg klarer ikke, jeg sikter på så masse ikke sant"*. I et semistrukturert intervju, hvor fraværet av ledende spørsmål er grunnleggende, evner han til dels dårlig å gi mening til situasjonen han er i. Dette er på ingen måte unikt for Kamal. Samtlige forklaringer i dette kapitlet er til en viss grad uoversiktlige. Det tunge rusmiddelbruket forstås som sluttproduktet av psykiske traumer, sosial nød, tilfeldighetenes spill, avhengighet og nytelsesjag. De overnevnte hovedforklaringene er uten unntak forskerens forenklinger. Det spesielle ved Kamals historie er ikke fraværet av identifiserbare vendepunkter, men vanskene med å avgrense ett vendepunkt som det

³⁵ Dette perspektivet stammer fra Arthur W. Franks (1995:97) *"The Wounded Storyteller"*

avgjørende. Fortellingen mangler en klar, narrativ struktur og blir dermed kaotisk (Frank 1995:97). I starten av intervjuet forteller Kamal om den første tiden i Norge. Han ankom Norge med en *”skade i hjernen, en liten blødning på høyre side her oppe i hjernen, som førte til at jeg begynte å få epilepsi”*. Dette forhindret ham i å forfølge drømmen om å bli *”aktiv militær”*. Han husker tilbake til dagen da han innså at sykdommen ville hindre ham fra å bli det han ønsket:

Og jeg husker fra den dagen at jeg bestemte meg, nei hvis jeg ikke kan bli militær (...) jeg ble sint, jeg husker den følelsen veldig godt, jeg ble sint. Så jeg sa: ok, fuck, til helvete med dem, å gå inn i militæret eller bli politi eller sånn. Da kan jeg sjekke den andre (...) motsatt av det å være samfunnsbeskytter.

Av alle jeg snakket med synes Kamal å ta et uvanlig bevisst steg inn i underverdenen. Han velger, om enn i affekt, det *”motsatte”* av et konvensjonelt levesett. Denne hendelsen inntreffer riktignok etter ankomst til Norge. Den unge mannen har en forhistorie rusmiddelbruket kan forstås på bakgrunn av:

Jeg kom her til Norge som 8-åring jeg. Altså rus, hasj og sånn, jeg visste om det før jeg kom til Norge. Jeg har sett det inne i fengsel. Ja, foreldra kom ut av fengsel fra [hjemland], før jeg kom til Norge. Jeg har sittet der i fengsel også.

I dette utdraget aner vi konturene av *”hard”* barndom. Kamal tvinges tidlig over i voksentilværelsen. Informanten bruker derimot ikke refleksjoner som dette for å gi mening til kokainavhengigheten i Norge, men vender stadig tilbake til spolerte karrieremuligheter:

Men det er ikke noe man velger, å bli rusmisbruker, bare nå jeg kan si at jeg valgte. Det var tunnelsynet jeg fikk, liksom, den dagen jeg leste om den der epilepsi-greia, at jeg ikke kan gå inn i militæret eller politiet.

I retrospektiv er rusmiddelmisbruket selvvalgt. Denne valgfriheten står i skarp kontrast til den ikke-valgte sykdommen. Kamal forteller om bivirkninger av operasjonen i form av *"aggresjon og humørsvingning"*. Dette resulterer i utagering på skolen og hasjbruk. Etter fem år i Norge trappes den kriminelle karrieren opp:

Når jeg var 13 jeg gikk inn i barnevernet og så begynte å rømme derfra, bare begynte å være sammen med personer som var eldre enn meg, mens jeg røyka hasj eller sånn. Og etter det var det mer kriminelt, selging og sånn. Jeg begynte å selge kokain, som jeg har vært veldig avhengig av, og liksom, heroin og sånn, før jeg fylte 16 år.

Økonomiske insentiver slår over i eget bruk og inklusjon i rusmiljøet. Årsakssammenhengene forblir derimot uklare. Grunnet *"egen stolthet"* gir Kamal *"faen i systemet"*. Han *"gjorde seg til outcast"* i det norske samfunn generelt og *"fra sitt eget folk"* spesielt. Forestillingen om valgfrihet går igjen i hele intervjuet. Kamal *"valgte"* underverdenen, salg av rusmidler og kokain. På den annen side forteller han om valg foretatt av et barn med bakgrunn fra et krigsherjet land. Hvordan bør Kamals forklaring, eller snarere fraværet av sammenhengende forklaringer, forstås? Kaoset i fortellingen speiler trolig opplevd kaos – fravær av kausalitet og kontroll (Frank 1995:100). Jeg tolker Kamals forsikringer om valgfrihet som forsøk på å gjenvinne kontroll over egen biografi (Giddens 1991:70). Han er ikke overlatt til en kaotisk skjebne, hvor systemet, eget folk, sykdom, rusmiljøet og kokain trekker ham ned. Han *"valgte"*, *"gav faen"* og *"gjorde seg til outcast"*. Kamal er ikke et viljeløst offer, men en handlende agent (Schultz 2007:40).

5.4 Oppsummering

“Choose your future, choose life. But why would I want to do a thing like that? I chose not to choose life, I chose something else. And the reasons? There are no reasons. Who needs reasons when you’ve got heroin?” (Trainspotting³⁶, David Boyle)

³⁶ Filmen er basert på Irvine Welsh’ roman fra 1993.

For Mark "Rent Boy" Renton, fortellerstemmen i filmen *Trainspotting* fra 1996, er heroinbruket valgt og selvforklarende. Sitatet over er hentet fra en scene hvor Renton synker sammen på gulvet i heroinrus. Rommet han oppholder seg i er nedslitt, Rentons kropp like så. Til tross for dette utstråler han en form for lykke der han ligger med sigarettstumpen i munnviken. Han er hinsides tid og rom. Dette bildet er tilstrekkelig for å forstå Rentons inntak av rusmidler. Han injiserer heroin av den enkle grunn at det føles overmåte godt. Denne forklaringen synes utilstrekkelig i sin overfladiskhet. Kan illegalt, destruktivt rusmiddelbruk forklares med nytelse og nytelse alene? Selv Karim, som vektløse nytelse over belastninger, trekker på bakenforliggende årsaker. Han har hatt et *"tøft liv"* med *"tøff far"* og *"mye rasisme"*. Heroin er et nytelsesmiddel, men kanskje først og fremst et tabubelagt stoff (Lalander 2009:273). Det er i dette landskapet kausale forklaringer blir viktige. Tungt, illegalt rusmiddelbruk er ikke en handling som går upåaktet hen. Det er en trussel mot selvbildet – et "(...) black mark, as it means dependence, lack of freedom and, not least, a flawed, weak, character" (Lalander 2003:87-88). For å gjenta Ibrahim: *"Du blir ødelagt mann, du blir borte"*. Stilt ovenfor selvutslettelse er Rentons litterære forklaring i beste fall utilstrekkelig.

Selvet avhenger av meningsfulle årsakssammenhenger (Frønes 2001:113). Som svar på mitt innledende spørsmål om oppvekst spør Nader: *"(...) altså, jeg vet ikke om jeg liksom skal fortelle hvordan jeg begynte å bruke dop og sånn?"*. Med dette synliggjøres forventningene til intervjuans, samt det underliggende forklaringsbehovet. Nader vet inderlig godt hvorfor jeg tok kontakt med nettopp ham, og at handlingene jeg er interessert i både er illegale og stigmatiserte. Han går derfor rett på sak. Nader forklarer hvorfor han begynte å bruke illegale rusmidler i hjemlandet, og hvordan dette fulgte ham til Norge. Det er i denne fortellingen nåværende handlinger legitimeres (Frønes 2001:126). Bestemte hendelser kom forut for rusmiddelmisbruket i tid. Når Yassin løfter skjorten og avdekker skuddsår blir dette overtydelig. Den unge mannen har blitt utsatt for ubeskrivelig urett. Jeg behøver ikke spørre hvorfor en traumatisert barnesoldat utvikler problemer med rusmidler, men gjør det likevel. Krigens har tatt bolig i den unge mannens psyke. Innslaget av kausalitet er på sitt mest fremtredende i samtalen med Yassin. Langt fra alle kan peke på tilsvarende medisineringsbehov. Når det er sagt oppgir alle de intervjuede gode grunner for å ruse seg. Ved å peke på psykiske og fysiske problemer som følge av krig, flukt, reise, isolasjon, skilsmisse, marginalisering, rasisme og familiekonflikter både eksternaliseres og internaliseres problemet. Rusmiddelbruket skyldes at noe der ute har tatt bolig på innsiden. Dette er sosialt funksjonelle redegjørelser av rusmiddelmisbruk (Davies 1997:2).

Informantene benekter ikke egenansvar, men toner ned grad av valgfrihet (Sykes og Matza 2006:234). Omstendigheter biologiseres og psykologiseres på en måte som både begrenser og frigjør individet. Kamals og Naders forklaringer skiller seg ut på dette punktet. Kamal hengir seg ikke til strukturelle eller psykologiske forklaringer, selv om han med rette kunne gjort det, men understreker vedvarende ansvar for egne handlinger. På samme måte vektlegger Nader primært egne valg. Både sykdomsforståelsen og marginaliseringsforståelsen bygger på forestillinger om irrasjonalitet (Lalander 2003:6). Offeret for en sykdomsepidemi har ikke valgt sin skjebne, i like liten grad som offeret for eksterne krefter har tatt et informert valg. Nøytraliseringsteknikker, i form av eksterne og/eller psykologiske/biologiske forklaringer, kan slik sett virke selvutslettende. Forklaringen, som uttrykk for fortellernes selvforståelse, må velges med omhu (Maruna og Copes 2005:222). Forskjellen mellom det viljeløse offer og den handlekraftige aktør er stor (Bourgois og Schonberg 2007:11).

Dersom jeg skal peke på ett fellestrekk ved de mangefasetterte forklaringene må det være psykiske problemer. Denne forklaringen bærer eller supplerer de fleste fortellingene. Årsakene til rusmiddelmisbruket lokaliseres i det omkringliggende, men ligger i snakkende stund i individet (Berg 2003:49). Heri ligger koblingen til kulturens dominerende fortelling om narkotikabruk (Frønes 2001:96). Fortellinger om det (psykisk) syke individ ligger innenfor det Driscoll (2000:5) betrakter som rammene for hva som er "fornuftig" og "sant" når det gjelder narkotikaproblemet. Dersom problemet anses som individuelt og sjelelig blir subjektet skyteskive for kontroll, tiltak og klassifisering (Foucault 1977:182). Sykdomsforståelsen både frigjør og binder brukeren av tunge rusmidler. I tillegg legitimeres den norske samfunnsstrukturen på to måter. For det første bekrefter sykdomsmodellen at tungt rusmiddelbruk ikke kan forstås på bakgrunn av sosial eksklusjon alene. For det andre legitimeres samfunnets løsningsforslag, slik disse er nedfelt i individorienterte behandlingstilbud for rusavhengige. I Bergs (2003:8) studie kolliderer individorienterte behandlingstiltak med innvandrerklientenes kollektive orientering. Spenningen mellom samtaleterapien, som må sies å være forankret i en medisinsk forståelse av problemforholdet, og sosiale/materielle løsninger, der rusavhengigheten anses som et resultat av strukturelle begrensninger, er fremtredende. Behandlerne og klientene har med Bergs (2003:46-48) ord ulike situasjonsdefinisjoner. Førstnevnte forholder seg til "selvstendige enheter som har problemer med seg selv (...)", mens sistnevnte forholder seg til sosial eksklusjon. Den første problemforståelsen krever bearbeidelse og terapi av enkeltindivider, mens den andre postulerer politiske løsninger.

Room (2005:324) advarer mot å trekke enkle slutninger mellom migrasjon og problematisk narkotikabruk. Med dette påpeker han det enkle, men viktige faktum, at innvandrere ikke er "én homogen befolkningsgruppe" (Abebe m.fl. 2010:1454). Ved å behandle innvandrere som en enhetlig gruppe tilsløres forskjeller i for eksempel migrasjonshistorie som kan være av betydning for å forstå den enkeltes situasjon. På den annen side vil gruppen av innvandrere dele risikofaktorer og sårbarhetstrekk. Goldberg (2009:12) advarer mot biologisering og individualisering av narkotikaproblemet. Basert på tallmateriale fra Stockholm påpeker han det opplagte. Rusmiddelmisbruk er forankret i ufordelaktige, samfunnsmessige forhold. Disse forholdene rammer minoritetsgrupper sterkere enn majoritetsbefolkningen. Binyam, Tariq og Ali er de fremste eksponentene for et slikt syn. De er systemkritiske. Institusjonalisert diskriminering på offentlige kontorer og i arbeidslivet, samt et overveldende assimileringstrykk i det norske samfunn, fremholdes som vektige beveggrunner. I tråd med Sykes og Matza (1957:236) fordømmes fordømmeren. Jeg forventet systemkritikk fra innvandrere av første generasjon. Det relative fraværet av slike forklaringer kom derfor som en overraskelse. Ansvar tilskrives hyppig eksterne forhold, men med forbehold om at det virkelige problemet ligger på innsiden av informantene selv. Individuering overskygger og fortrenger sosiale faktorer (Driscoll 2000:12-14).

6 Rusvenn

Det er hardt liv mann. Og det kommer alltid å være bråk eller ting som skjer. Det er derfor jeg holder meg mesteparten for meg sjøl. Folk fucker deg opp mann, dem gjør det (Karim)

6.1 Introduksjon

På baksiden av Oslo Børs kom vi over en bortgjemt gruppe på fire³⁷. Det vil si tre og en halv. Den siste lå livløs på en tralle. Han var ung og tilhørte etter alle øyemål målgruppen for studiet. De tre andre, som var eldre og av skandinavisk opphav, hadde løftet den kraftløse kroppen opp fra den kalde asfalten og over på noen papplater. Nå satt de stille på fortauskanten og observerte. Kameratene *"passet på"*. Jeg gledet meg over utslaget av solidaritet, men tenkte samtidig at gutten behøvde mer enn et komfortabelt leie. Vi ble forsikret om at det ikke dreide seg om en heroinoverdose. Gutten hadde tatt piller, kanskje GHB³⁸ og *"for alt vi vet alkohol"*. Han pustet jevnt, men var slapp som en potetsekk. Øyeeplet reagerte svakt på det skarpe lyset fra lommelykten. Utover dette var det ingen respons å få. Jeg ville ringe ambulanse, men ble advart om at *"de kom til å ransake ham"*. Vi kunne enten stole på at det kom til å gå bra, eller bryte med rådene vi fikk fra ruskameratene. Etter mye om og men bestemte vi oss for å ta ham med til legevakten selv. De andre mente det var det samme som å kjøre ham rett i fengsel. Hva om han har lommene fulle av illegale rusmidler? Den ene tok til å ransake ham *"for hans eget beste"*. Vi ble stående passive og paffe. Var dette utslag av omtanke eller egeninteresser? Etter noen sekunders tvilende måping grep vi inn. Jeg uttrykte ubehag over hele situasjonen. Det er ikke vår jobb å ransake en bevisstløs person. Det er ei heller legevaktens ansvar å anmelde forholdet til politiet. Vi rygget bilen inntil og tok til å flytte den tunge kroppen inn i baksetet. Hodet hang og slang hit og dit. Luftveiene åpnet seg sporadisk. Vi hinket bort til bilen, akkompagnert av en mann med hendene i baklommene på den sovende. Jeg ba ham fjerne seg, men ble møtt med forsikringer om at gutten ville få de illegale eiendelene tilbake etterpå. Det var på høy tid å få den unge

³⁷ Feltobservasjoner den 01.09.11 sammen med Frelsesarméens nattpatrulje

³⁸ (7)URL: Forkortelse for gammahydroksybutyrat. Overdoser kan føre til dypt koma

mannen bort fra vennene. Vi veltet inn i baksetet. På en hvilken som helst annen dag ville han vært en velegnet informant. Jeg ble sittende med ham i armene mine på vei mot legevakten. Et lite stykke opp i gaten sluttet han å puste. Jeg forsøkte å tvinge opp munnen hans, men kjevene stod i spenn. Jeg lente øyeeplet helt inntil og merket at det fortsatt seg luft ut av det sammenbitte gapet. Jeg snakket meg gjennom det: *"Hei, hører du meg? Vi er ikke politiet, men kjører deg til legevakten. Alt kommer til å gå bra"*. På legevakten reagerte personalet uvanlig raskt. Gutten ble lagt på bære og plassert i helsevesenets kompetente hender. Overgangen fra bil til bære så ut til å vekke ham fra den dype søvn. De ansatte ved legevakten smilte lurt. De har sett det hundrevis av ganger før.

Hendelsen som utspilte seg i mørket bak Oslo Børs illustrerer hovedtematikken i dette kapitlet. Det handler om egeninteresser og gruppesolidaritet – individ og samfunn. Ved første øyekast tok kameratene vare på den bevisstløse gutten. Rusmiljøet passer på sine egne når rusmiddelbruk slår over i overforbruk. Ransakingen stiller derimot saken i et annet lys. Gruppesolidariteten slår over i vektige egeninteresser. Til tross for forsikringer om at ransakingen ble gjennomført av omtanke for gutten selv, er det nærliggende å tro at kameratene var ute etter rusmidler til eget bruk. Dette er et utbredt problem i rusmiljøet. Johansen (2002:7) omtaler interne ran av overdoseofre som "kamerattyverier". Den som sover har i praksis ingen kamerater, men er alene. Møtet med legevakten illustrerer et annet viktig poeng. Overdoser, eller nesten-overdoser, forekommer hyppig i hovedstaden. Personalet utstrålte gjenkjennelse og rutine. På avstand er rusmiljøet skremmende eksotisk. For dem som oppholder seg innenfor eller tett på er det normalt. Deltakere i rusmiljøet kan beskrives som like eller vesensforskjellige fra "folk flest", alt etter hvilket ståsted man uttaler seg fra (Smith-Solbakken og Tungland 1997:111-112).

Som opplevd fellesskap er rusmiljøet et "communitas" i den norske samfunnsstrukturen (Frønes 2001:130). Rusmisbrukeren står gjerne utenfor storsamfunnets makt- og belønningssystemer, men innenfor et samfunn i samfunnet. Av denne grunn har rusmiljøet blitt beskrevet som en særegen sosial verden – en narkotikaverden (Moshuus 2005:90 og Svensson 2007:92). Individuer tilhører samfunnet i stort, men integreres først og fremst i ulike undergrupper. Arbeidstakere, idrettsutøvere, politikere, studenter, familiemedlemmer og rusmiddelmisbrukere tilhører på sett og vis ulike, lokale stammer (Frønes 2001:136). Som én av mange stammer i det norske samfunn er rusmiljøet både sammenlignbart og distinkt. Til sammenligning er rusmiljøet, som miljøer flest, normregulert. Ærlighet og trofasthet verdsettes på lik linje som i andre samfunnsstammer. På den annen side

er avstanden til andre grupperinger stor. Normer om ærlighet og trofasthet inntar distinkte former på en arena hvor lovbrudd og illegale rusmidler utgjør kjernen. Trofasthet ovenfor egen gruppe innebærer gjerne uærlighet i møte med politiet. I et *communitas* av rusmisbrukere verdsettes egenskaper som vekker anstøt utenfor og vice versa. Når Sandberg og Pedersen (2009:44) beskriver gatekapitalen som feltspesifikk synliggjøres dette momentet. Kroppsliggjort kunnskap om voldsbruk og narkotikahandel kommer godt med i gatekulturen, men underbygger terskler mot andre arenaer i samfunnet. Inklusjon i rusmiljøet medfører gjerne eksklusjon fra andre sfærer i samfunnet og vice versa (Smith-Solbakken og Tungland 1997:134). Slik sett illustrerer forestillingen om en atskilt narkotikaverden et viktig poeng. Den fungerer som en barriere mot verden utenfor, hvor de feltspesifikke egenskapene nedgraderes og latterliggjøres. Man er et talent innad, men en klient utad (Smith-Solbakken og Tungland 1997:140).

I forrige kapittel beskrev jeg ulike veier inn i tungt rusmiddelbruk. Dette kapitlet omhandler konteksten rusmidlene omsettes og inntas i. For noen av informantene fortøner deltakelsen i rusmiljøet seg som distansert og avventende. Jeg anser like fullt samtlige som en del av et fellesskap. Ifølge Smith-Solbakken og Tungland (1997:17) er dette en forutsetning for, og en årsak til, vedvarende, tungt rusmiddelbruk. Flere av de intervjuede beskriver ankomsten til Oslo som et vendepunkt. Her blir de introdusert for en verden der rusmidler spiller en dominerende rolle. Ifølge Ahmed er denne verdenen *”det første du blir kjent med”*. Betrachtninger av denne typen fremhever viktigheten av et tilgjengelig miljø som inkluderer og binder individer til seg. Hos Smith-Solbakken og Tungland (1997:131) karakteriseres denne prosessen som utvikling av *”kulturøkonomisk avhengighet”*. Integrasjon i det sosiale rusmiljøet og den illegale narkotikaøkonomien blir den sentrale beveggrunn for fortsatt rusmiddelbruk.

6.2 Fellesskapet

Den 18. november 2010 marsjerte en gruppe vanskeligstilte demonstranter fra Plata til Stortinget. Anført av Foreningen for Human Narkotikapolitikk (FHN) satte rusmiddelmisbrukere søkelys på egen utsatthet. Demonstrasjonen, som var den tredje i rekken, representerte et kollektivt *”ja til human narkotikapolitikk”*. Ved å samle seg under felles paroler fremstod rusmiddelmisbrukerne som et interessefellesskap. Aksjonen kan i så måte forstås som en aktivisering av den kollektive rusmisbrukeridentiteten (Griswold

2008:101). På den annen side, og i et slags motsetningsforhold til det kollektive ropet om hjelp, ble demonstranternes individuelle behov fremhevet. Under overskriften ”Folk glemmer at vi er individer” skildrer dittOslo³⁹ demonstrasjonstoget. En kvinne uttrykker frustrasjon over at rusmisbrukere håndteres som en masse, og etterspør med det individorienterte behandlingstilbud. Spenningen mellom det kollektive og det individuelle kommer til syne i en ”vi protesterer fordi jeg trenger hjelp”-situasjon.

Kan rusmiljøet med rette kalles et miljø, eller er det kun en løs sammenslutning av individer, presset sammen rundt illegale rusmidler? Individene som møtte meg i Skippergata på nattestid forholdt seg naturlig nok til hverandre. De utgjorde en gruppe ved et bestemt gatehjørne. På samme måte opplevde jeg grupperingene på og rundt hospitsene jeg besøkte som sosiale. Knytter samhandling i marginale rom de perifere sammen til et ”vi” av den typen som demonstrerte utenfor Stortinget? Narkotikabruk og likeartede avhengighetsproblemer fungerer trolig som sosialt lim. Svensson (2007:315) beskriver narkotikaverdenen i Malmø som sosial, i den forstand at dens deltakere omgås hverandre hyppig. På den annen side omtaler han den samme narkotikaverdenen som usolidarisk (Svensson 2007:318). Dette skyldes i hovedsak økonomiske transaksjoner mellom bekjente, der det konstante behovet for rusmidler kolliderer med skiftende betalingsevne. Narkotikahandel mellom venner baner vei for svik, mistenkeliggjøring og brutte relasjoner. Ifølge Svensson (2007:321) dreier dette seg om sammenstøt mellom to interne, motstridende normsett. Det første settet omhandler gruppesolidaritet, eksemplifisert med normer om å ikke ”tyste på” eller ”bøffe”⁴⁰ hverandre. Dette normsettet står i et motsetningsforhold til den individorienterte normen. Denne setter egne rusbehov i høysetet, gjerne på bekostning av andres interesser. Det overnevnte kamerattyveriet hører hjemme her. Innbakt i Svenssons resonnementet ligger spenningen mellom kollektive og individuelle interesser. Flere av informantene beskriver rusmiljøet langs disse to dimensjonene. De posisjonerer seg i et kollektiv, samtidig som de understreker at de er alene. Karim beskriver rusmiljøet i kjente termer, bestående av bekjente, heller enn venner:

Rusmiljøet i Oslo, hvordan skal jeg forklare det (...) det er tungt og det er ikke noen venner da, det er bekjente. Alltid stjeler dem fra deg, det er ikke venna dine, de folka

³⁹ (8)URL

⁴⁰ Bøffe: ”Å somle bort, bruke eller lure unna stoff slik at en ikke kan betale. Stifte narkogjeld. Lure noen. Brukes også om å blande ut stoff dvs. bøffe ut stoff” (Smith-Solbakken og Tungland 1997:10).

skuffer deg da, for å si det sånn. Det er et hardt, hardt liv. Er ikke lett. Og (...) stoff er det alltid i miljøet.

Sagt med Svenssons (2007:318) ord: rusmiljøet er sosialt, men ikke solidarisk. Karim fortsetter:

Når dem bøffer deg, baksnakker deg (...) det er ikke venner som gjør sånn. Venner møter opp for venner, og det finner du ut i fengsel, på sykehuset. Der finner du ut hvem som er venna dine da. Jeg har jo vært innom fengsel og jeg har vært på sykehuset og. Ingen som kommer og besøker deg for å si det sånn. Det er ikke noe kult.

Karim er på sett og vis alene i et miljø. Svensson (2007:324) antyder at vennskapelige ytringer i rusmiljøet kan ha en instrumentell funksjon. Vennskap spiller en viktig rolle for tilgangen til rusmidler, men følger deg ikke inn i fengsel eller på sykehus. De er med Ahmeds ord "rusvenner".

Den dominerende forestillingen om subkulturer og gjenger som formelle konstellasjoner kolliderer med bildet av det løst sammensatte rusfellesskapet (Klyve 2009:12). Yassin avmystifiserer gjengtilhørighet: "Det var ikke sånn at vi var med i en gjeng, men vi var en gjeng på 40 stykker da, som visste om hverandre, og hvem som pusha, hvem som hadde det beste [dopet]." Miljøet består av personer som vet om hverandre. Relasjonene er spesifikke, i den forstand at kjennskapet dreier seg om tilgang til rusmidler. Dette kan forenkle samhandlingen på tvers av etniske og relasjonelle skillelinjer. På den annen side kan rusmidlenes sentralitet svekke sosiale bånd (Lalander 2003:58). Illegale stoffer er per definisjon eksklusive. Kampen om disse gir rom for desintegrerende selviskheter. I krig og kjærlighet er tilsynelatende alt tillatt. Dersom kjærligheten til rusmidlene er større enn alt annet, kan krigen om de knappe, kostelige godene gå på bekostning av grenseoverskridende vennskap (Lalander 2003:59). Bourgois og Schonberg (2012:82) beskriver miljøet av heroinbrukere i San Francisco som et fellesskap av avhengige kropper, bundet sammen i gjensidig avhengighet. Man er til dels alene, men avhengig av andres evne til å dele. De praktiserer slik sett en form for bytteøkonomi, hvor varer, i form av tjenester, støtte og rusmidler, muliggjør sjenerøsitet og/eller svik. Miljøet i Oslo beskrives som flyktig, voldelig og uærlig. Det er flyktig i den forstand at bekjentskaper svikter eller dør. Ahmed beskriver

volden som en forlengelse av uærligheten: *”Det hendte selvfølgelig, jeg ble banka en del ganger fordi jeg klagde på å bli lurt, og da fikk jeg juling. Så da skjønnte jeg at jeg skal være forsiktig med det.”* Faren for å bli lurt for penger fordrer instrumentelle vennskap og spesifikke kjennskap. Ikar forteller om en situasjon hvor fraværet av disse komponentene fikk fatale konsekvenser den abstinente heroinbrukeren:

Du må ha peiling vet du. Du kan ikke kjøpe av hvem som helst, ikke sant, du må kjenne de folkene som har det gode, noen som gir deg Fisherman’s Friend vet du. Du vet Fisherman’s Friend? Dem selger på gata av og til. Det ligner [på heroin] vet du. En gang jeg hadde 500, jeg var syk som faen vet du, så jeg gikk til Plata, så kjøpte jeg et halvt gram. En som jeg ikke kjenner, norsk var det, han sier: det er god, den beste. Det er Fisherman’s Friend. Jeg gikk hjem, åpner, setter i aluminium – ingenting.

På dette tidspunktet er Ikar fersk i miljøet. Han kjenner verken farene eller langerne.

I lys av de mørke beskrivelsene av rusmiljøet er det ikke overraskende at informantene distanserer seg fra det. For det første er det et marginalt miljø organisert rundt illegalt rusmiddelbruk. For det andre er det et miljø bestående av bekjente som, under gitte omstendigheter, svikter deg. Ahmed, som på intervjuetidspunktet var rusfri, slår fast at han har vært en del av rusmiljøet i Oslo *”i mange år”*. På den annen side setter han ord på den ambivalente identifiseringen: *”(...) men jeg er sikker på at jeg ikke så meg sjøl som en del av rusmiljøet i Oslo når jeg brukte rus. Fordi, som jeg sa, du prøver å heve deg hele tida.”* Informanten hever seg over og ut av et stigmatisert miljø. De negative karakteristikkene av fellesskapet inngår i det Lamont og Molnár (2002:168) kaller symbolsk grensedragning. På den annen side handler reell distansering, eller sosial grensedragning, om livssjanser. Utenforskap slipper ikke taket med det første. Veien tilbake til det marginale fellesskapet blir kort, slik det kommer til uttrykk hos Binyam: *”Jeg begynte å ta subuxone. Jeg klarte meg bra på [bydel i Oslo], men problemet: miljø, miljø, vennskap. Å skifte, det er ikke (...) du passer ikke, du er ikke ung lenger, forstår du? Du kommer tilbake til de folkene du kjenner.”* Til tross for legemiddelassistert rehabilitering og egen bolig på siden av rusmiljøet drifter Binyam tilbake. Rusmiljøet er av typen som binder individet i *”kulturøkonomisk avhengighet”* (Smith-Solbakken og Tungland 1997:131). Midlertidig marginalitet slår over i permanent tilhørighet til et marginalt miljø.

6.3 Arenaene

Det tunge rusmiljøet i Oslo knyttes gjerne til oppholdsstedet Plata og gis navnet Plata-miljøet. Betegnelsen Plata fungerer både som enkelt tegn og komplekst symbol. Ifølge Griswold (2008:22) er enkle tegn ensbetydende, mens komplekse symboler har multiple bibetydninger. I enkel forstand viser Plata-navnet til et åpent område ved sentralbanestasjonen i Oslo⁴¹, mens det i kompleks forstand viser til en sosial arena utenfor det normale, aksepterte og anerkjente. Denne arenaen, som strengt tatt ikke kan knyttes til noe bestemt territorium, rommer bestemte sosiale tilstander. Her finner man gatefolket, de elendige eller de narkomane. Disse sosiale kategoriene leder blikket ut mot marginene av samfunnet. Her ute i periferien oppstår ulike fellesskap. Disse fellesskapene opprettholdes og vedlikeholdes blant annet av ”de marginale roms politikk” (Larsen og Mortensen 2009:12). I Oslo finnes det en rekke bosteder og oppholdssteder for marginaliserte og utenforstående. Rusmiljøet bor blant annet på hospitser. I tillegg er miljøets deltakere å finne i Skippergata, i parker, ved ulike gatehjørner og på forskjellige lavterskeltilbud og avrusningsinstitusjoner. Disse værestedene anses gjerne som alternativer til Plata. Jeg betrakter dem som en forlengelse av Plata. Med det mener jeg helt enkelt at Plata-miljøet er å finne på en rekke steder i Oslo. Når miljøet rundt Eika ved Akerselva kalles ”Plata 2” gjøres grensene mellom det opprinnelige Plata og andre arenaer i byen utydelige (Kuovame 2005:42). Sandberg og Pedersen (2005:84) beskriver Eika som et ”svært belastet område med mye blandingsmisbruk”. Slik sett gir betegnelsen ”Plata 2” mening. I Kuovames (2005:42-43) studie av Eika-miljøet trekker deltakerne skarpe skiller mellom eget miljø og Plata. Ifølge dem er Eika en naturlig del av det resterende Akerselva-området, kjennetegnet av mildere rusmidler og mindre desperasjon. Grenseoppgangene er derimot utydelige. Plata som kultur strekker seg utover det opprinnelige stedet. Lalander (2009:272-273) påpeker at gaten, som er gatekulturens viktigste bestanddel, er en opplevelse i like stor grad som den er et sted. Gaten denoterer geografi, men konnoterer utenforskap. Det samme gjelder altså for betegnelsen Plata. På spørsmål om han er en del av Plata-miljøet svarer Ahmed:

Ja, jeg har vært det, men jeg har ikke hengt på Plata så veldig mye. Jeg har hengt der mest på nettene (...) Sånn fra tolv og utover, da pleide jeg å være der, men ikke på dagen, ikke ettermiddagen. Det var bare sånn: no! Hehe. Men selvfølgelig, det var en

⁴¹ Christian Frederiks Plass

del ganger der jeg var desperat og ikke fikk tak i noe, så dro jeg dit og kjøpte det, men da var det liksom: kjøpe, rett inn i bussen, gå derfra liksom. Ikke bli sett, helst ikke bli sett. Men, om man ikke går på Plata, man er en del av rusmiljøet fortsatt. Jeg bodde jo på hospits, der det eskalerte liksom, til mer rusvenner(...) og rommet mitt var liksom pitstop for å hente og kjøpe. Jeg er glad for at jeg ikke bor der ass.

For Ahmed er Plata først og fremst et sted han motvillig oppsøkte i desperate øyeblikk. Stigmaet som hefter ved stedet fordret diskresjon og effektive transaksjoner. Gjennom opprettholdelse av relasjonell distanse beskyttet Ahmed egen identitet fra ekstern kategorisering. Han hevet seg over og ut av et lavstatusmiljø. Dette er trolig en vanlig strategi blant individer som kobles til Plata-miljøet (Sandberg og Pedersen 2005:79). Til tross for tungt rusmiddelbruk, og derigjennom sterke koblinger til narkotikaomsetningen på Plata, vektlegger flere av informantene denne identitetsmessige distansen. Ahmed bidrar derimot med en viktig presisering. Miljøet og den tilhørende kulturen strekker seg utover stedet og inn på hospitser. Rusmidlene gis fritt spillerom til å strukturere hospitsenes indre liv. Dette er ifølge informantene et gjennomgående trekk ved rusmiljøet i stort.

6.4 Sosiale typer

Makten er dop og stoff. Ikke dine muskler, hjernen din, det spiller ingen rolle (Binyam)

Rusmidler er rusmiljøets sentrale bestanddel. Med utgangspunkt i Binyams utsagn fremstår dopet som rusmiljøets organiserende prinsipp. Han utdyper: ”(...) hvis du ikke har [dop] du er drit, hvis du har, du er bra. Ingen rører deg, du gjør hva faen du vil”. Egenskaper ved individet spiller en forsvinnende liten rolle. Det er tilgangen til rusmidler som hierarkiserer miljøet. Bruk av psykoaktive stoffer inngår i det Room (2005:323) kaller ”performances”. Tilgang til verdsatte, utilgjengelige varer symboliserer makt og dominans. Nok en gang er det Binyam som forteller:

Binyam: Hehe, nei, nei. Det er ikke noen gode venner. De beste vennene dine er (...) hvis jeg har stoff, hvis det er 3 folk som sitter der, de kan bli som slavene mine da. Hvis jeg vil ha en sigarett, de kan hente for meg. Og så i morgen, hvis jeg ikke har, jeg

henter sigaretter. Men, når du skyter, når du sover for eksempel, det blir tatt, hele tingen du har, så du blir slave igjen. Du er tom. Så du kan ikke stole på én eneste ting.

TA: *Det er stoffet som (...)?*

Binyam: *Stoffet teller.*

Bruk av psykoaktive stoffer er i tillegg en sosial handling som bekrefter inklusjon eller eksklusjon i en sosial gruppe. Heroinbrukeren knyttes gjerne til Plata-miljøet, eller bestemte fraksjoner i rusmiljøet, men kan selv motsette seg kategoriseringen. Det utspilles en kamp om de dominerende fortellingene om rusmiddelbruk, hvor individenes selvforståelse inngår (Frønes 2001:117). Tilgang til og bruk av rusmidler ilegges bestemte meninger i et aktivt symbolsk grensedragningsarbeid. Derigjennom konstrueres prestisjesystemer innad i kulturen. Den narkomane beskrives i kontrast til øvrige rusmisbrukere, som igjen beskrives i kontrast til ressurssterke pushere. Utlendingen er en grenseoverskridende sosial type, men knyttes kanskje først og fremst til pushing.

6.4.1 Narkoman

Jeg så på meg selv mer eller mindre som narkoman. Kanskje ikke akkurat narkoman, men jeg følte at jeg var i et rusmiljø og (...) det har jo blitt sett ned på da (Adil)

Informantene beskriver ved gjentatte anledninger den typiske narkomane. Karakteristikkene kom enten som svar på direkte spørsmål fra meg, som impulsive betraktninger over ”de andre” eller som selverkjennelser. Adil anså seg ”mer eller mindre som narkoman” og åpner med det opp for ambivalens og meningsmotesetninger. Narkomani er verken mer eller mindre enn et ord. Dreier det seg om avhengighet? Ahmed er pragmatisk: ”Det å være narkoman kan først og fremst være at du bruker rus, at du er avhengig, at du ikke klarer å være uten den”. Dette er det nærmeste jeg kommer en ordbokforståelse av narkomani i datamaterialet. Den narkomane er tvingende avhengig av rusmidler. På spørsmål om hva det vil si å være narkoman forteller Tariq følgende historie fra eget liv:

Ikke tenke på noe egentlig, ikke tenke på noe. Jeg tenker bare jeg må ha når jeg våkner, jeg har 400 eller 600, jeg går på Plata og røyker to røyk [heroin] før jeg kan

gjøre noe, før jeg kan gå og stjele noen klær eller (...) du stjeler alt, hva som helst (...) jeg tenker ikke på livet mitt.

Det er gjerne slik man forestiller seg rusmisbrukertilværelsen. Avhengigheten fyller hodet og kroppen på en måte som fortrenger alt annet. Rusmidler, som er det første Tariq tenker på når han våkner, må anskaffes til enhver pris (Lalander 2009:166). Rusmiddelmisbrukeren er et plaget individ, herjet av eskalerende sykdom. Tariq utdyper: *"Stakkars narkoman. Fra han våkner, han vil bare ha friskmelding, til han sover. Og når han våkner neste dag, han vil bare ha den friskmeldingen. Det er rutine"*. Begrepet friskmelding, som er utbredt i rusmiljøet, underbygger og henter næring fra den tidligere nevnte sykdomsforståelsen. Ibrahim forstår narkomani *"mer som en sykdom"* enn noe annet. Det er derimot ingen epidemi som rammer alle likt: *"Det går ikke å si: han er narkoman, og sette alle i samme kurv. Det er veldig, veldig individuelt og forskjellig. Det er stor forskjell"*. De narkomane er i Ibrahims øyne syke individer med høyst forskjellige symptomer og medisineringsbehov. Sykdomsmodellen virker som sagt individuerende (Driscoll 2000:12). Gruppen av rusmiddelmisbrukere består av rusavhengige enkeltindivider.

Hittil legger informantene seg tett på gjengse forståelser av narkomani. Den narkomane er en slave av stoffet. For informantene flest er derimot fysisk og psykisk avhengighet underordnet fremtoning. Den narkomane er ikke først og fremst rusmisbruker, men påfallende synlig. De unge heroinbrukerne i Lalanders (2003:100) studie holder fast ved forestillingen om at eget rusmiddelbruk er tilnærmet usynlig for omverdenen. Det samme gjelder Nader: *"Jeg skal ikke skryte av det, men jeg ser ikke så veldig sånn narkoman (...) jeg ser ikke så veldig slitt ut"*. Ovenfor familie, venner og storsamfunnet er dette avgjørende. Nader er ikke narkoman i andres øyne og kan leve ut det han kaller et *"dobbeltliv"*. I mine øyne er den unge mannens utseende fjernt fra karikerte bilder av slitne heroinister. Dette kan ha noe med konteksten for intervjuet å gjøre. Som pasient på en avrusningsinstitusjon var Nader nykter, ren og pen. Han avsluttet oppholdet et par dager etter intervjuet, men vil etter alt å dømme tviholde på et plettfritt ytre: *"Og jeg måtte bare holde fasaden hele tida (...) jeg vil bare være litt oppegående (...)"*. Fasaden skiller den narkomane fra øvrige rusmiddelbrukere. Den narkomane er ikke oppegående, men sliten, skitten og nedbrutt. Den sosiale statusen, eller stigmaet, oppstår i andres blikk. Becker (1963:9) definerer avvik som et produkt av andres respons:

TA: *Du ser ikke på deg selv som narkoman?*

Ikar: *Nei, nei. Folk kan ikke merke på meg at jeg bruker i det hele tatt.*

Til tross for individuelle, finmaskede selvforståelser, kobles individer til rusmiljøet i kraft av ytre trekk (Thommesen 2010:10). Oslos synlige rusmiljø har tilsvarende synlige deltakere. Tungt rusmiddelbruk, eller snarere livsstilen som omgir bruket, preger kroppene – blodårer, tenner og ansikt. Deltakerne er med andre ord ikke unndratt Goffmans (1963:14) første stigmaform rettet mot kroppslige avvik. Ved å ivareta et rent ytre, blant annet gjennom å avstå fra sprøytebruk, makter Nader og Ikar å opprettholde en viss distanse til den trange, stigmatiserte kategorien. For Karim fortøner dette seg som et spill:

Tror ikke det er noen jenter som løper etter en heroinist for å si det sånn. Hehe. Og da lønner det seg å ha den maska, eller holde seg nykter, eller late som du er nykter da, ikke sant. Må spille spillet som det er, spille korta riktig.

Innad i miljøet kan fortellinger om store brukerdoser og sterk avhengighet fungere som selvskryt (Bourgois og Schonberg 2009:85). Disse fortellingene kommer etter alt å dømme til kort på utsiden av narkotikaverdenen. Ifølge Karim er tungt rusmiddelbruk ikke lenger ansett som "kult". Jentene "synes ikke det er tøffe gutter som ruser seg". I møte med utenforstående, her representert ved intervjueren, har de fleste et eksplisitt forhold til egen tilstand og merkelappen narkoman. Ved å heve seg over andre i samme miljø, løftes det klebrige stigmaet over på den stereotypiske narkomane (Thommesen 2010:12). Moralske grenser, som er én av Lamonts (2002:98) tre former for symbolske grenser, spiller en sentral rolle. Den narkomane lider, til forskjell fra de fleste av informantene, av karakterbrist og sviktende personlig integritet. Som hos Goffman (1963:14) kommer negative karaktertrekk til syne i dårlige vaner:

TA: *Hva vil det si å være narkoman?*

Karim: *En som ikke skifter, en som ser dirty ut da, en som er uteligger. Jeg kaller meg ikke narkoman, rusmisbruker kan du si, enklere, lettere svar da (...) Jeg kan ikke si at*

jeg er narkoman, jeg sier at jeg er rusmisbruker, enkelt og greit, for en narkoman det er jeg ikke.

Som vist i forrige kapittel injiserer Karim heroin hver dag, aller helst i kombinasjon med amfetamin. Han titulere seg som rusmisbruker, men ikke som narkoman. Grensen går ved fremtoning og (u)vaner. Den narkomane er påfallende skitten (Copes m.fl. 2008:260). Karims distinksjon er meningstung for ham selv, uten at den nødvendigvis har sosial relevans utenfor rusmiljøet (Jenkins 1997:168). Han kan med letthet kobles til Plata-miljøet, narkoman eller ei. Med Ikar forholder det seg annerledes. Han er ingen sprøytemerket heroinist, og plasserer seg trygt på siden av den stigmatiserte kategorien narkoman. Sprøytebrukeren kjennetegnes, i likhet med Karims narkomane, av kroppslig forfall. Ikar utdyper: *"Fordi du glemmer kroppen din vet du. Tenker ikke vet du, enten dusje, bytte klær eller noe sånn. Tenker ikke til slutt, eneste bare: bom-bom, sprøyter. Hvor er dopen? Hehe. Ja, hvor er heroinen? Shit"*. Ikars distinksjon mellom sprøytebrukere og øvrige ligner Moshuus' (2005:142) skille mellom "dope heads" og "partygoers". Der førstnevnte må betale prisen for et ukontrollert inntak, utviser sistnevnte gruppe selvdisciplin.

Som i tilfellet med etniske identiteter kan den sosiale identiteten som narkoman sitte i eller på kroppen (Svensson 2007:332). Klær, hygiene, pressende avhengighet og kroppslige deformasjoner røper den *"ordentlig narkomane"*. Denne prototypen er den norske ekvivalenten til amerikanernes "crackhead" (Copes m.fl. 2008:254). Med økende rusmiddelbruk, marginalisering og avhengighet øker synligheten. Løsningen blir å vedlikeholde et rent ytre, samt trekke treffsikre grenser mellom en selv og andre i miljøet. Alternativt kan den sosiale identiteten aksepteres, slik Ibrahim tydeligvis gjør når han beskriver sitt tidligere selv som *"typisk junky"*. Som metadonpasient med gjentatte tilbakefall frykter han at familien, og da især barna, skal betrakte ham som *"(...) en cyste, søppel, junky"*. Selvforståelsen beror på de signifikante andres blikk. Ifølge Svensson (2007:327) oppstår den sosiale identiteten som narkoman i samspill mellom aktørene selv, journalistikk/litteratur og ekspertsystemer. Populærkulturens karikerte fremstillinger av den narkomane kan være av en helt annen art enn den sosiale identiteten som formidles i rusmiljøet. De eksterne bildene, eller kategoriene, kan derimot internaliseres av deltakerne selv (Jenkins 1997:70, Svensson 2007:332). Tilslutning til merkelappen, slik det kommer til uttrykk hos Ibrahim, kan derimot sitte langt inne. For mange oppleves det som et selvutslettende nederlag. Ahmed forteller om erkjennelsesprosessen:

Hvis du bruker stoff i en periode, der du mener du ikke er narkoman, men samtidig så går du og peker på de narkomane som står på Plata: ja, fy faen, de er jo dritt. Det er jo sånn som å speile seg holdt jeg på å si. Da snakker du om deg selv, da snakker du på en måte om ting du er redd for å bli, men du vet ikke at du har blitt det liksom.

Narkomane, eller det bildet jeg lagde i hodet av narkomane, er de som står på Plata. Men jeg har jobb, jeg viser meg ikke rusa foran alle, jeg klarer å stå opp på morgenen, ikke sant. Sånn tenkte jeg. Altså, det er veldig mange som gjør det den dag i dag, altså tror og mener at de ikke har noe rusproblem liksom. Det er jo, som jeg sa, det er jo første tegn på at du har problemer, hvis du ikke klarer å se dine svakheter liksom.

Fravær av selverkjennelse forstås gjerne som fravær av selvvinnsikt (Berg 2003:71-73). Dersom man som bruker av tunge rusmidler ikke evner å speile seg i dem ”som står på Plata”, men hever seg over, har man ”problemer”. Selverkjennelsen har nemlig helbredende kraft. Det første trinnet i Anonyme Alkoholikers velkjente ”tilfriskningsprogram” lyder som følger: ”Vi innrømmet at vi var maktesløse overfor alkohol, og at vi ikke lenger kunne mestre våre liv”⁴². Denne innrømmelsen, eller bekjennelsen, er første steg i gjenopprettelsen av ”sunn fornuft”. Naders fornektelse kom lenge i veien for bedring: ”Jeg ville ikke akseptere helt frem til for noen måneder siden at jeg er narkoman, men da skjønnte jeg at det er en del av prosessen å bli rusfri å akseptere at man er narkoman”. Bekjennelse av personlige problemer, som i dette tilfellet innebærer tilslutning til den negative sosiale statusen narkoman, har ikke nødvendigvis helbredende kraft. Grenseoppgangen mellom konstruktiv selverkjennelse og resignasjon er uklar. I tillegg kan innrømmelse, av den typen Anonyme Alkoholikere forfekter, anses som en fordreining av problemet. Klientene i Bergs (2003:46) studie anerkjenner ikke den individuerende ”snakkekuren” som legitim løsning på det de oppfatter som et kollektivt forankret problem. Dette blir av ansatte i behandlingsapparatet oppfattet som kulturelt betinget fornektelse (Berg 2003:44). Som vist i forrige kapittel dreier det seg snarere om forskjellige problemforståelser. Klientene med innvandrerbakgrunn søkte normalisering gjennom sysselsetting (Berg 2003:60). De anså seg ikke som syke, men sosialt ekskluderte. Ahmed og Nader har gjennomført flere behandlingsopphold. Den opprinnelige

⁴² (9)URL

skepsisen mot merkelappen narkoman har måttet vike av behandlingshensyn. Dette er et eksempel på hvordan den sosiale identiteten oppstår i samspillet mellom aktørene selv og ekspertsystemer (Svensson 2007:327).

Sandberg og Pedersen (2005:37) rokker ved tesen om at fysisk nærhet til et åpent rusmiljø som Plata automatisk resulterer i rekruttering av ungdommer. Den relasjonelle distansen kommer til syne i ungdommenes karakteristikk av Plata-miljøet, med dets ”narkiser”, som avskrekkende og uinteressant (Sandberg og Pedersen 2005:74). Den narkomane er ingen trendsetter, men en stigmatisert sosial type. Binyam forteller om en gutts møte med miljøet. Det blir opp til de etablerte deltakerne å avsløre sitt sanne ansikt:

Fordi ungdommen, når de leverer sånne ting [pusher rusmidler], de tror de er tøffe. I miljøet da. Så det er status da. Til dem går ned da, blir søppel etterpå. Hehe. Jeg lover deg, jeg husker én mann, en gutt, han kom fra et land, vi bodde på broa [møtested for rusmiddelmisbrukere i Oslo] vet du. Jeg husker, han kom, ung, han tror vi er tøffe, han sitter med svarte mennesker, han er tøff, så han gjør masse ting. Så vi sa til ham, det var én mann som sa til ham: vet du hva, vi som sitter her, vi er søppel. Vi tror ikke vi er tøffe, vi er søppel. Så, hvis du skal bli søppel, du sitter her og blir søppel. Vi er ikke noe tøff. Du trenger ikke tenke at vi er tøffe, at vi går og sloss. Vi kan ikke gjøre noen ting, vi kan ikke bevege oss. Som du ser, vi sitter her, vi er søppel (...) fordi, han kan ikke bli tøff når det er masse drit, masse folk skyter, du kan ikke bli tøff på denne plassen.

Binyam og kameratene ved broen tar selverkjennelsen til et nytt nivå. Det å karakterisere egen gruppe som ”søppel” ligner selvutslettelse. Binyam innleder fortellingen med å slå fast at ungdommer som selger rusmidler ”tror de er tøffe”. Plata-miljøet, i den vide forstand jeg anlegger her, består ikke utelukkende av ”street consumers”, men også av ”connections” (Moshuus 2005:129). De to sosiale typene befinner seg i hver sin ende av narkotikatransaksjoner. Selgeren har tilsynelatende høyere status enn kjøperen. Skillet trekkes mellom ”haves” og ”have-nots” (Moshuus 2005:131). I tråd med dette knytter Binyam tøffhet til nettopp salg. I forlengelsen, og mer implisitt, knyttes tøffheten til ”svarte mennesker”.

6.4.2 Pusher

I ”Den Gode Fiende” omtaler Christie og Bruun (1985:88) den myteomspunne narkohaien. Ved å profitte på andres ulykke, uten selv å bruke narkotika, er narkohaien en ideell skyteskive for restriktiv narkotikapolitikk. Bildet av den profittorienterte narkotikaforhandleren stemmer overens med Karims gjengivelse av statushierarkiet i rusmiljøet. På spørsmål om det befinner seg noen i toppen svarer han: *”Det er det jo alltid da, men ikke sant, de gutta bruker ikke, dem bare selger.”* Spørsmålet Christie og Bruun (1985:90) stiller er om bildet av den rusfrie narkohaien er representativt for den gjengse narkotikaselger. Konklusjonen er klar. Brorparten av dem som dømmes for narkotikaomsetning bruker narkotika selv (Christie og Bruun 1985:93). De er ikke narkohaier, men tilhører narkotikaøkonomiens nedre sjikt, kjennetegnet av relativ deprivasjon og sosial eksklusjon (Thorsen 2004:11, Moshuus 2005:140). Slik sett representerer Karims eget salg det gjennomsnittlige. Han selger for å bruke. Det samme gjelder Ahmeds salg. Han knytter det til tilgang, snarere enn økonomisk gevinst:

(...) så blir du kjent med heroinmiljøet og kjøper ganske store mengder slik at du kan selge. Ikke tjene penger på det, men at du har tilgjengelig hele tida. For det er det som er kjipt når du er blakk, du kan ikke få tak i dop ikke sant.

Nær samtlige av informantene snakker om salg av rusmidler. De plasserer seg stort sett på det nivået Karim og Ahmed beskriver. Lalander (2003:63) kaller dem narkotikaøkonomiens arbeiderklasse. Kamal befant seg tilsynelatende på et høyere nivå:

Det er mange prinsipper jeg har slitt med, og som jeg har brutt, sånn som å selge heroin. Det har skadet meg, og det har jeg har slutta med til slutt, selv om jeg trengte de pengene. Og smugle liksom, å jobbe med folk som smugler og sånn (...)

Han gir her uttrykk for ”narkohaiens” kvaler. Kamal skildrer tiden som rusfri selger, forut for egen kokainavhengighet. Yassin trekker det derimot enda lenger. Den prototypiske ”hustler” kjennetegnes blant annet av distingvert fremtoning, materiell velstand, kjølighet, kriminell

kapabilitet, styrke og mot (Copes m.fl. 2008:260-264). Disse trekkene er svært fremtredende i Yassins historie. Han var for det første velstående:

Altså, du har penger, da må alle smile til deg, alle gutta, alle horene bare smiler, skjønner du? Penger, du har penger. Uten penger kan du ikke bevege deg Thomas, skjønner du? Jeg brukte jævlige mye penger ass. Om dagen, jeg kunne brenne sånn 60-70000 på en dag mann. Ja, på klubbene og sånn. Jeg eide bordet mann, jeg eide bordet.

Pengene stammet fra utstrakt salg av rusmidler. Han skildrer hverdagen som kapabel sysselsatt i narkotikaøkonomien:

TA: *Var du mye nede i sentrum her og pusha eller?*

Yassin: *Jaja, Akerselva. Pusha mye på Akerselva, jeg pusha mye på Plata. Der har jeg pusha mange år, alle årene.*

TA: *Så du pusha hasj langs Akerselva og tyngre ting på Plata?*

Yassin: *Ja hasj, og så dro jeg til byen og solgte piller og kokain og sånn. Det gjorde jeg. Og det var sånn to arbeidsplasser da, formiddagen der og på kvelden der. Det var to vakter ikke sant.*

I tillegg til gode forretningsevner fremviser Yassin styrke og mot. Han har med Copes' m.fl. (2008:264) ord "heart". Følgende historie fra et lengre fengselsopphold illustrerer:

Yassin: *Jeg sloss mot fengselsbetjenter kamerat. De bryr seg ikke, de bare låser deg inne 23 timer, de kommer én time: [banker i bordet] hallo, skal vi på luft? Og de er frekke, de sier du skal på luft.*

TA: *På luft faktisk.*

Yassin: *På luft. Det er ydmykende kamerat. Du lufter en bikkje mann.*

I Yassins historie havner kokainavhengigheten i skyggen av narkotikasalgs, penger, fengselsopphold og vold. Noen av gjengivelsene er trolig satt på spissen. Uavhengig av dette kommuniserer Yassin en bestemt posisjon i rusmiljøet. Han posisjonerer seg som "hustler" i det som gjerne kalles gatekulturen (Copes m.fl. 2008:255, Bourgois 2003:8, Sandberg og Pedersen 2009:44). Det vi forstår som gatekultur er uløselig knyttet til kriminalitet, men kan ikke sidestilles med kriminelle handlinger (Lalander 2009:270). Gatekultur, slik den beskrives av Bourgois (2003:8), er et komplekst motsvar på strukturell segregering og marginalisering. Yassins historie er på mange måter en fortelling om kriminelle motstandsstrategier. I kjølvannet av en traumatisk barndom, etterfulgt av flukt og immigrasjon, inntar han en meningsfull posisjon i en alternativ kultur som tilbyr verdighet og respekt.

Innvandrerens posisjon i rusmiljøet må ses i forhold til etniske relasjoner og maktfraksjoner (Lalander 2009:185). Tilgang til rusmidler ser ut til å hierarkisere rusmiljøet. Dersom innvandreren anses som bindeleddet til narkohaiene, slik Yassin fremstår, posisjoneres han deretter. I Moshuus' (2005:16) studie rettes fiendtlige ytringer mot kategorien "utlending". Ideen om "dem" som et destruktivt element i heroinverdenen knytter an til skillet mellom brukeren og forretningsmannen. Utlendingen, som abstrakt størrelse, tilhører utelukkende den siste kategorien. Forretningsmannen står utenfor brukerfellesskapet, mens utlendingen uten forretningsforbindelser risikerer å bli utstøtt (Moshuus 2005:141-142). Det er i dette landskapet "gangsteren" gjør sin entré. Som sosial type gjenoppretter gangsteren balanse i et skjevfordelt miljø. Innvandreren blir betydningsfull i et samfunn som nedgraderer ham. Moshuus (2005:167) betrakter ikke innvandrerne i studiet som ofre for sosiale omstendigheter alene, men som aktive agenter som forfølger opplevelser som bekrefter "hvem han er på gata". Utlendingens rykte som forretningsmann ekskluderer ham fra brukerfellesskapet, men tilgjengeliggjør ansette posisjoner i rusmiljøet (Moshuus 2005:194). Dette er innvandreren gatekulturelle fortrinn.

Sandberg og Pedersen (2009:132-134) beskriver hvordan deltakerne i gatekulturen ved Akerselva beskytter seg selv gjennom iscenesettelse av aggressivitet. Her spiller hudfarge, migrasjonserfaringer og sosioøkonomisk marginalisering inn. Egenskapene konvergerer i akkumulasjon av det forfatterne kaller gatekapital eller gatehabitus. Her ligger det en parallell til Moshuus' (2005:156) minoritetsspesifikke "gangster". Innvandrerne snur underlegenhet til overlegenhet. Stereotypiske bilder av kriminelle innvandrere har over lengre tid vært en del av det norske ordskiftet (Falck 1992:8). Bildene gjør seg særlig gjeldende på narkotikafeltet. Såkalte innvandrergjenger har spilt en nøkkelrolle i den norske narkotikaøkonomien siden

begynnelsen av 70-tallet (Moshuus 2005:138-139). Koblingen mellom innvandrerbakgrunn og narkotikarelatert kriminalitet er veletablert. Koblinger, som i utgangspunktet er negative for innvandrerbefolkningen, tas aktivt i bruk av deltakere i gatekulturen. Ved å fremvise et voldelig og farlig potensiale kan innvandrene bekrefte folks fordommer, og derigjennom befeste den symbolske makten gruppen har på gateplan (Sandberg og Pedersen 2009:133-134). Evnen til å vekke frykt i andre er en verdsatt ressurs, enten den er basert på fordommer eller ei. Mørk hud, som i mange sammenhenger anses som en ulempe, blir et statussymbol (Rogstad 2000:26). Det samme gjelder traumatiske krigserfaringer. Sandberg og Pedersen (2009:136-138) beskriver hvordan høyst reelle og tragiske opplevelser fra krigsherjede hjemland fungerer som valuta i en voldelig gatekultur. Erfaringer fra faktiske krigssituasjoner blir et trumfkort i forhandlinger om status. Yassin ankom Norge *"rett fra krigen"*. Skuddsårene er synlige tegn på levd liv fjernt fra den norske virkeligheten. En barnesoldats tragiske skjebne kan i verste fall resultere i avmakt, desperasjon og selvmedisinering. Følgende bieffekt er av en annen karakter: *"Jeg har jo mistet evnen til å være redd ikke sant"*. Yassins historier om voldsbruk i og utenfor fengsel må ses i forhold til barnesoldatens tilegnede fryktløshet. Den som har stirret døden i hvitøyet har lite å tape. Kamal forteller om barndomserfaringer fra opphavslandet: *"Det var der jeg lærte å skyte, før jeg fylte 7 år. Jeg begynte å lære meg å skyte AK47"*. Kommentarer som dette er skremmende eksotiske, men må ikke lede oppmerksomheten bort fra det vonde. Yassin og Kamal opererer innenfor det Sandberg og Pedersen (2009:137) kaller en gangsterdiskurs, men vitner i tillegg om sårbarhetstrekk av den typen jeg beskrev i forrige kapittel.

I et forsøk på å bedre forstå gjengrelatert vold fremhever Vigil (2003:230) viktigheten av en gatespesifikk mentalitet kalt *"locura"*. Denne mentaliteten er et sluttprodukt av traumatiske erfaringer, og kan best beskrives som kalkulert galskap. Den uberegnelige bedrer egne vilkår i gatekulturen ved å skape frykt hos potensielle motstandere. Tidligere barnesoldater som har *"mistet evnen til å være redd"* besitter denne mentaliteten. Som aktiv selger på de åpne omsetningsstedene ved Akerselva og Plata vil Yassin kunne dra nytte av sitt rykte. Sandberg og Pedersens (2009:136) flyktninger vitner om det samme. I mitt datamateriale er derimot Yassin et unntak. Det tunge rusmiddelbruket skiller mine informanter fra de fleste i Sandberg og Pedersens materiale. Der tungt, illegalt rusmiddelbruk først og fremst forstås som uttrykk for desperasjon, fortøner storstilt narkotikasalg seg i større grad som valgt strategi. Pusheren er en annen sosial type enn rusmisbrukeren, selv om salg og

rusmiddelbruk som oftest går hånd i hånd (Sandberg og Pedersen 2009:90). Utlendingene i dette studiet er først og fremst rusmiddelmissbrukere.

6.4.3 Utlending

Det er flere utlendinger nå enn det var (Karim)

På bakgrunn av 11 års erfaring fra rusmiljøet i Oslo fastslår Karim at den etniske sammensetningen har endret seg. Det norske stampelet har blitt ettertrykkelig svekket. Representerer denne endringen fragmentering av rusmiljøet, eller sammenblanding på tvers av etniske skillelinjer? Ifølge Kamal representerer de nyankomne utlendingene noe tilsvarende nytt. Han knytter dette til traumatiske krigserfaringer: *"(...) og så har det kommet mer barn som har sett blod og drap, granater"*. Disse representerer en undergruppe av *"totalt ukontrollerbare mennesker"* med *"tyngre problemer"*. De nyankomne er bærere av *"locura"*, men i mindre kalkulert form enn det Vigil (2003:230) presenterer. Kamal snakker om et oppstykket miljø, hvor utlendingen, uansett landbakgrunn, *"ikke ser på en norsk narkoman, selv om han sjøl er narkoman; han ser ikke på han som et menneske"*. Denne situasjonsbeskrivelsen knytter an til skillet mellom brukere og forretningsmenn, narkomane og gangstere. Utlendingen trer lettere inn i rollen som gatesmart forretningsmann enn det etnisk norske gjør (Moshuus 2005:194). Dette er trolig et resultat av både intern identifisering og ekstern kategorisering (Jenkins 1997:72). Ifølge Kamal er den interne identifisering med noe annet/andre enn norske narkomane fremtredende blant utlendinger. Han beskriver en situasjon hvor den voksende minoriteten stigmatiserer den etnisk norske majoriteten. Kamal lar seg provosere av utviklingen: *"Nei, nå jeg blir sur, fuck dem, fuck utlendingene"*. Dette er uventede perspektiver fra en som selv innvandret til Norge. Kamal forklarer: *"(...) var lukka fra mitt eget folk, så jeg var outcast, jeg gjorde meg til outcast, fordi jeg gav faen i dem"*. I fraværet av identifisering med eget folk søker han trygghet i det norske brukerfellesskapet:

Og det har fått meg, mer og mer i mitt rusmiljø, å være sammen med norske som er eldre enn meg. Selv om vi ikke brukte samme (...) jeg tok ikke noen sprøyter eller noe sånn, men jeg var bare sammen med dem, likte dem.

Kamal beskriver i første omgang steile fronter mellom "*utlendinger*" og etnisk norske, mens han i andre omgang beskriver mottagelsen og innflytelsen fra den norske fraksjonen som god: "*De jeg kjente de var ærlige mot meg. De var liksom: du må ikke gjøre sånn, ikke bruk det der, du tilhører ikke her* [rusmiljøet] *Kamal*". De symbolske skillelinjene nedfelles ikke i sosiale grenser for den unge innvandreren (Lamont og Molnár 2002:169).

I en studie av injiserende heroinbrukere i San Francisco karakteriserer Bourgois m.fl. (2006:1808) samhandlingen mellom afroamerikanere og hvite som fiendtlig. Konflikten, som hadde sitt utspring i hudfarge, var samtidig en konflikt mellom sosiale typer. Afroamerikanerne betraktet seg i stor utstrekning som vellykkede lovløse, med relativt prestisjetunge inntektskilder, moteriktige klær, vedvarende relasjoner til familie og et aktivt seksualliv. De hvite befant seg i motsatt ende av skalaen. Der afroamerikanerne søkte spenning, nytelse og autonomi, ble de hvite tvunget ut i periferien. Afroamerikanerne, som anså seg selv som selvregulerte, profesjonelle gateaktører, fant sin antihelt i de utstøtte, hvite heroinbrukerne (Bourgois m.fl. 2006:1808). Denne gjengivelsen av sosiale typer er en forenkling (Bourgois og Schonberg 2007:15). Dersom man nøyer seg med å stadfeste forskjeller mellom etniske kategorier, overser man de bakenforliggende maktrelasjonene som muliggjør den symbolske grensedragningen. Bourgois og Schonbergs (2007:28) funn kan ikke analyseres uavhengig av det "rasemessige" bakteppet i USA. Afroamerikanernes selvbilde må ses i sammenheng med den maskuline selvrespekt som kjennetegnet unge, lavt utdannede, urbane, afroamerikanske arbeiderklasse menn, hvis foreldre flyktet fra undertrykkelse i sørstatene til byer lenger nord. Denne selvrespekten var utenfor de hvites rekkevidde. Av denne grunn konnoterte lys hud lav sosial status i den lokale gatekulturen (Bourgois og Schonberg 2012:82). På tross av dette, og i kraft av vedvarende forskjellsbehandling og rasisme den andre veien, holdt de underordnede, hvite heroinbrukerne fast ved forestillinger om hvit overlegenhet. De tok termen "nigger" i sin munn, selv om den i praksis rammet dem selv. Til tross for søramerikanske, dyptgående skillelinjer forekom grenseoverskridende samhandling hyppig. Som i tilfellet med Kamal og Moshuus' (2005:15) "shooting gallery" var miljøet hierarkisert langs etniske dimensjoner, men ikke fragmentert. Dette er et viktig poeng. Bourgois og Schonberg (2007:9) beskriver interaksjonen som et tilfelle av "intimt apartheid". Segregeringen er intim i betydning nær. Rusmiddelmissbrukerne lever i det som best kan beskrives som multikulturelle enklaver, bundet sammen av delt rusmiddelbruk og fattigdom. Grenser mellom etniske kategorier i marginale rom er reelle, i

betydning meningstunge, men hindrer ikke lovløse og utstøtte fra å søke sammen, det være seg i Oslo eller San Francisco.

6.5 Smeltedigel

Etniske identiteter er, i tråd med Eriksen (2002:30-31), situasjonsbetingede. Av dette følger det at det finnes en rekke situasjoner der etnisitet ikke spiller noen rolle. Samhandling i rusmiljøet fremstår på sett og vis som en slik situasjon. Under rusmidlenes tunge slør er alle tilsynelatende like. Adil hevder at *"vi er av støv alle sammen"*. Forsterker opplevelser av delt avhengighet denne forestillingen? Ved første øyekast er rusmiljøet en effektiv smeltedigel. Ved å redusere mennesker til en form for essens, eller støv, overskygger det tunge rusmiddelbruket etniske og individuelle forskjeller (Bourgois og Schonberg 2007:8). Denne prosessen er ikke grenseoverskridende, men grenseutslettende. Demonstrantene i starten av kapitlet opponerte mot denne formen for reduksjonisme. Ifølge dem består rusmiljøet av særegne individer med tilsvarende særegne behov. Dette er et viktig budskap. På den annen side er forestillingen om likeartede rusmiddelbrukere også viktig. Deltakerne i rusmiljøet har mye til felles. Ifølge Schultz (2007:89) vil rusmiddelbrukere ha mer til felles jo lenger ut i stadieforløpet de kommer. Rusmiljøet blir i sitt ytterpunkt en ansamling av avhengige kroppar (Bourgois og Schonberg 2009:79). Opplevd likhet muliggjør mellommenneskelige møter på tvers av landbakgrunner og livshistorier (Lalander 2009:197). Det som i første omgang fremstår som en marginaliseringsarena, kan dermed også forstås som en integreringsarena. Tariq, som ved flere anledninger kaller seg en *"outsider"*, beskriver gamle Plata som en viktig sosialiseringsarena. Miljøet fungerte som en møteplass for mennesker som innså at de var i samme bås. Det oppstod en form for mekanisk solidaritet mellom dets deltakere. *"Kollektiv bevissthet om likhet"* er den mekaniske solidaritetens fundament (Østerberg 1983:40):

TA: *Kan du beskrive det miljøet for meg?*

Tariq: *Det miljøet egentlig, du kan snakke med norske, du kan snakke med afrikanske, du kan snakke med afghanere, du kan snakke med (...) vi har samme problemer, kanskje derfor vi kan bli sosiale. Uten det miljøet, jeg har aldri hatt en norsk venn, jeg har aldri hatt.*

Jeg skrev innledningsvis at likeartede problemer trolig fungerer som sosialt lim. Det er dette Tariq gir uttrykk for her. Til tross for forskjellige landbakgrunner kan deltakerne *"bli sosiale"*. Nordmenn, som ifølge Tariq er utilgjengelige, kommer informanten i møte på felles premisser i et marginalet rom. Fraværet av sosiale grenser er viktig for en mann som *"har aldri hatt en norsk venn"*. Ikar trekker frem lignende erfaringer, og snur bildet av Plata som en usolidarisk arena på hodet. De norske brukerne trekkes frem som imøtekomende *"kompiser"*:

Ikar: *Av og til, når jeg ikke har penger til å bruke, jeg går til norske som jeg har kjent i kanskje seks måneder nå, siden jeg begynte å røyke, de som står på Plata vet du. Dem gir meg med én gang. Og jeg sier: jeg har ikke penger i dag. Ok, vær så god, bare betal når du vil. Dem er hyggelige vet du.*

TA: *Ok, du fikk god kontakt med folk der?*

Ikar: *Ja, jeg har kompiser her, norske kompiser. Vi går sammen og drikker av og til og. Og så bruker det her, røyker den heroindriten.*

Ikar og kompisen samles rundt rusmidlene. Når noe deles, det være seg alkohol eller heroin, oppleves fellesskap. Rusmidler og rusmiddelavhengighet fremstår i denne sammenhengen som et universelt, integrerende språk. Den kollektive narkotikabruken gjør samhandlingen egalitær (Lalander 2003:26).

Forskjeller i holdninger til og bruk av rusmidler følger gjerne etniske skillelinjer (Room 2005:324). Rusmidler er en ressurs individer og grupper kan identifisere seg med eller mot. Dersom rusmidlene reproducerer og styrker etniske skillelinjer, bidrar rusmiddelbruk, som symbolsk ressurs, til differensiering. Dette er Schultz' (2007:8) hovedpoeng. I studien av innvandrerdoms møte med norske rusvaner viser han hvordan den norske drikkekulturen, eksemplifisert med alt fra ungdomsskolefester og russetid til "lønningsspils" og vinlotterier, kan fungere som terskel for inklusjon av innvandrerdoms, og da især ungdom med muslimsk bakgrunn. Av dette følger det at alkoholbruk oppfattes som fornorskende. Alkoholbruk, som sosial handling, etablerer og styrker bånd på tvers av etniske skillelinjer (Room 2005:328). Tidlig i stadieforløpet kan ønsket om fellesskap være en viktig drivkraft for rusmiddelbruk. Som innvandrer søker man ikke et hvilket som helst fellesskap, men tilhørighet til den norske storfamilie (Schultz 2007:88-89). Hva gjelder informantene i dette studiet er bildet noe mer tvetydig. Tariq og Ikar snakker om opplevd fellesskap på Plata, men

med forbehold om at de heller ville tilhørt andre samfunnsstammer (Frønes 2001:136). Det illegale rusmiddelbruket er todimensjonalt. Grensene rundt et bestemt "oss" intensiveres i takt med grensene mot det lovlydige samfunn (Lalander 2003:25). Eksklusjon og inklusjon blir to sider av samme sak. Thommesen (2010:7) beskriver fellesskapet som oppstår blant eksfanger og narkotikabrukere som et "kategorifellesskap". Delte erfaringer, atferd og gjenkjennelsesaspektet binder personer, som i utgangspunktet ville avstått fra sosial omgang, til en felles kategori på siden av det etablerte. Fellesskapet stikker ikke dypt, men beror på rusmidlenes sentralitet (Lalander 2009:197-198). Du er verdt din vekt i dop, uavhengig av bakgrunn og hudfarge.

6.6 Nye fiendebilder

Karim snakker om gamle Plata i nostalgiske vendinger. *"På den tiden"* var det samhold, fred og fordragelighet. Dette er en velkjent fortelling med et klassisk plot. Med tiden forverres samfunnet og menneskene som bebor det: *"Det var mye bedre på den tiden"*. Tariq omtaler det gamle og det nye rusmiljøet som henholdsvis integrert og differensiert. Den andre Schengen-bølgen og finanskrisens barn får skylden for å ha "ødelagt" Plata. De nyankomne bryter med prinsippene de narkomane tross alt holder i hevd:

(...) nå kommer det masse folk fra Europa, fra Spania, fra (...) dem har ødelagt Plata. Men før var det bra for narkomane kan du si. For sånne som meg, sånne som andre. Det var bra, vi sitter der, vi hjelper hverandre. Du ser noen som er syk, du kan hjelpe han. Jeg kan si de ødelegger fordi dem selger. Dem andre selger til hvem som helst. Før (...) hvis vi ser en 16-åring eller 17, dem kan ikke komme. Hvis du selger til noen [unge], du får problemer, folk kan få bank. Jeg har sett folk som har fått bank (...) folk dem hadde prinsipper, vi var narkomane, men vi hadde prinsipper.

Innvandrer Tariq kritiserer nyankomne for å ødelegge samholdet i rusmiljøet. De selger rusmidler til barn og hjelper bare seg selv. Tariq, som selv har vært en del av miljøet i underkant av 20 år, er meningsberettiget. Han fremstiller seg som en "outsider" i det norske samfunn, men ikke på Plata. Ifølge Tariq er det "dem andre" som "ødelegger for de narkomane". Han er i utgangspunktet positiv til det sosiale potensialet i rusmiljøet, men ender

opp med å karakterisere det nye Plata i tråd med de overnevnte beskrivelsene av et usolidarisk miljø. Sagt med Amirs ord: *"det blir verre, de går og stjeler fra hverandre, fiendskapet er høyt"*. Spenningen mellom individet og miljøet, egeninteresser og gruppesolidaritet kommer nok en gang i forgrunnen. De nye innvandrerne anses som desintegrerende, drevet av egeninteresser alene (Svensson 2007:321). Med dette introduseres en ny form for hierarkisering. De nyankomne plasseres på bunnen av det moralske hierarkiet (Lamont 2002:98). Dette kan leses som en reaksjon på å selv tilhøre bunnsjiktet. Jo lenger ned i samfunnshierarkiet man befinner seg, desto viktigere blir det å identifisere noen under seg, for derigjennom å projisere eget stigma over på andre (Moshuus 2005:274). Det vil med andre ord alltid finnes fremmedelementer i rusmiljøet. For rundt 20 år siden var Tariq ny og fremmed. Nå er det andre som besitter dette sjiktet. Erfarne deltakere som Tariq ser ut til å være en del av brukerfellesskapet, mens nyankomne anses som kyniske pushere (Moshuus 2005:16). Fiendebildet lever videre, men rammer ikke innvandrere på generelt grunnlag.

6.7 Oppsummering

Det er noe allment ved dette kapitlet. Store deler kan leses uavhengig av informantenes status som innvandrere. I tråd med studier av rusmiddelmissbrukere med majoritetsbakgrunn beskriver informantene et usolidarisk miljø, preget av svik, ensomhet og rusmidlenes sentralitet (Svensson 2007:318, Johansen 2002:12, Lalander 2003:58). Nettopp dette blir et viktig poeng. I de typiske fremstillingene fremstår innvandrerne som typiske deltakere. Moshuus' (2005:156) informanter ble ikke betraktet som typiske deltakere i rusmiljøet. Konfrontert med manglende tilhørighet til brukerfellesskapet ble gangsterposisjonen et nærliggende alternativ. Ifølge Sandberg og Pedersen (2009:45,133) spiller gangsteren på sin annerledeshet, for derigjennom å vinne (selv)respekt i gatemiljøet. Innvandrerne i min studie trekker i liten grad på sin eksotiske annerledeshet. Satt på spissen ligger de tettere på Ibrahims *"typisk junky"* enn den prototypiske gangsteren. Yassins historie er derimot et unntak. Han *"eide bordet"* i kraft av penger, status og et voldelig potensiale. I hans beskrivelser av deltakelsen i rusmiljøet er kokainavhengigheten underordnet narkotikaomsetning. Dette gjelder til en viss grad Kamal også. De øvrige informantene er primært rusmiddelmissbrukere. Salg av rusmidler, i den grad det finner sted, handler om tilgang, snarere enn fortjeneste. Her går det et skille mellom gatemiljøet ved Akerselva og det såkalte Plata-miljøet. Der førstnevnte kjennetegnes av salg, karakteriseres sistnevnte i hovedsak av bruk. På Plata

havner den gatesmarte gangsteren gjerne i skyggen av rusmiddelmissbrukeren. Forestillingen om innvandreren som kalkulerende forretningsmann, eller farlig gangster, vekker både respekt og avsky (Moshuus 2005:16). "Gangster" blir en hedersbetegnelse og et fiendebilde. Informantene bryter med bildet av innvandreren som inntrenger i rusmiljøet. De fleste tar riktignok avstand fra merkelappen narkoman, men slutter seg til gjengjeld til samlebetegnelsen "*rusmisbruker*". Heri ligger det overnevnte integrerings- eller assimileringspotensialet.

Rusmiljøet fungerer som en smeltedigel i den grad det eksisterer en "kollektiv bevissthet om likhet" (Østerberg 1983:40). Den mekaniske solidariteten kan virke forlokkende på innvandrere, og da især isolerte innvandrere som Tariq. Stigmatiseringen er trolig svakere, eller tar andre former, i et allerede stigmabelagt miljø (Freng og Lund 2012:12). Lalander (2009:265) beskriver den chilenske gatekulturens fremvekst som et resultat av en kollektiv opplevelse av utenforskap i det svenske samfunn. Ved å ta del i en allerede foreliggende gatekultur, med på forhånd gitte posisjoner, blir informantene noe annet og mer enn innvandrere. Fortrenger merkelappen "*rusmisbruker*" utlendingen som sosial type? Etnisk identitet er ikke en grenseløst formbar størrelse (Prieur 2002:5). Visse situasjoner og kontekster, som for eksempel samhandling i et rusmiljø, vil være preget av varierende grader av fleksibilitet. Dersom delte interesser, avhengighet og sosial nød bygger ned etniske skillelinjer, foreligger det høy grad av etnisk fleksibilitet. Refleksjonene mot slutten av kapitlet, hvor de nyankomne innvandrerne fremstilles som desintegrerende, bærer bud om vedvarende, etniske skillelinjer. De symbolske grensene knytter derimot ikke an til innvandrerbakgrunn i seg selv, men til manglende erfaring og normovertredelser. Innvandreren er ikke per definisjon den fremmede, men fremstår, i dette kapitlet, som en veletablert "*rusvenn*".

7 Avslutning

"Uansett samfunn, er forholdet mellom person og kollektiv avgjørende for det menneskelige liv" (Eriksen 1997:35).

Hvordan forstår innvandrere i Oslos synlige rusmiljø situasjonen de befinner seg i?

Informantenes forståelser av henholdsvis innvandrerststatus, rusmiddelmisbruk og deltakelse i rusmiljøet befinner seg i skjæringsfeltet mellom person og kollektiv. I denne avslutningen tar jeg for meg hvert av disse nivåene, før individorienterte forståelser av rusmiddelmisbruk og deltakelse i rusmiljøet problematiseres.

7.1 Personen

Etnisitet er som sagt et relasjonelt fenomen (Barth 1969:9). Informantenes etniske identiteter kan derfor ikke forstås uavhengig av migrasjonsprosessen – møtet med et nytt samfunn og nye etniske kategorier. På den annen side kan etnisitet forstås som noe dypt personlig (Eriksen 2002:59). Fortellinger om røtter, tradisjon og kultur inngår i innvandrernes personlige biografier (Giddens 1996:70). Opphavet, som spiller en viktig rolle for samtlige, blir et iboende trekk ved dem som enkeltpersoner. Dette gjør informantene grunnleggende annerledes enn etnisk norske.

På samme måte kan rusmiddelmisbruket forstås som en personlig tilstand. Informantene forteller om psykiske traumer som følge av krig, flukt, savn, assimileringstrykk, isolasjon, marginalisering, rasisme og familiekonflikter. De vektlegger eksterne faktorer, men med forbehold om at disse tar bolig på innsiden av enkeltpersoner. Denne problemforståelsen ligger tett på den moderne narkotikadiskursen, hvor narkotikaproblemet trekkes ned på det individuelle, sjelelige plan (Driscoll 2000:12-14). I forlengelsen lokaliseres forbedringspotensialet, og til dels ansvaret, i enkeltpersoner (Bourgois 2003:54). På dette nivået handler ikke rusmiddelmisbruk om sosial deprivasjon, men om enkeltpersoners manglende evne til å takle motgang.

Informantene er i tillegg en del av et rusmiljø som forsterker opplevelsen av individualitet og egenansvar. I fravær av solidaritet og genuine vennskap overlates

enkeltpersoner til seg selv. Rusmiljøet, slik det fremstilles av de fleste, er ikke et miljø i ordets rette forstand, men en ansamling av uavhengige rusavhengige. Gruppesolidariteten må tilsynelatende vike for pressende egeninteresser (Svensson 2007:318).

7.2 Kollektivet

Nå er det ikke slik at informantene primært forstår egen innvandrersstatus som et personlighetstrekk. Egen identifikasjon med og mot grupper, samt påtvungne etniske klassifikasjoner, er langt mer fremtredende (Jenkins 1997:166). Innvandrersstatusen, eller den etniske identiteten, er med andre ord kollektivt forankret. Nok en gang spiller opphavet en sentral rolle. Informantene er selverklærte utlendinger i kraft av røtter, kultur og tradisjoner. Det skilles mellom "mitt eget og det norske" (Larsen 1992:32). Identifikasjon med egen innvandrerguppe er som oftest positivt ladd. Informantenes forståelse av opphavet må derimot ses i forhold til møtet med nordmenn og norskhet. Til tross for at de fleste uttrykker forkjærlighet for det norske samfunn, er tilhørigheten til det norske kollektivet grunnleggende ambivalent. Informantene behersker det norske språk og såkalte norske væremåter, men kan aldri bli fullt ut norske. Hudfargen fremstår i flere tilfeller som et statisk hinder. Informantene er synlige bærere av annerledeshet i et overveiende "hvitt" samfunn.

Rusmiddelmisbruket kan også forankres i det omkringliggende. Informantenes narkotikabruk tilskrives opphav utenfor individet, i form av traumatiske erfaringer og negative omstendigheter (Davies 1992:1). Som vist over flytter eksterne faktorer inn i individet på måter som individualiserer narkotikaproblemet. Det blir derfor viktig å holde fast ved forestillingen om eksterne beveggrunner. I Binyam og Tariqs forståelser av rusmiddelmisbruket fremholdes sosial eksklusjon og institusjonalisert diskriminering som viktige årsaksforklaringer. Narkotikabruken blir i disse fortellingene et produkt av samfunnets evne til å støte ut (Larsen og Mortensen 2009:10).

Rusmiljøet forstås ikke utelukkende som en usolidarisk arena. Det sosiale potensialet kommer kanskje sterkest til uttrykk i beskrivelser av rusmiljøet som en grenseutslettende smeltedigel (Bourgois og Schonberg 2007:8). Personer med likeartede problemer forholder seg til hverandre i et delt, marginalt rom. Symbolske grenser mellom narkomane, rusmiddelmisbrukere og pushere nedfelles i liten grad i sosiale grenser (Lamont og Molnár 2002:169). Informantene forstår deltakelsen i rusmiljøet i både marginaliserings- og integreringstermer.

7.3 Refleksjoner

I Sverige har problematisk narkotikabruk spredd seg raskere blant innvandrere enn i den øvrige populasjonen⁴³ (Goldberg 2009:10-11). Ikke-vestlige innvandrere⁴⁴ utgjør om lag 30% av befolkningen i Stockholm. Til sammenligning utgjør denne innvandrerggruppen hele 50% av rusmisbrukerpopulasjonen. Det foreligger ikke tilsvarende tall for Oslo⁴⁵, men mye tyder på at den samme tendensen gjør seg gjeldende her. Hvordan bør denne utviklingen forstås? Dersom narkotikaproblemet individualiseres, psykologiseres og biologiseres, slik mange av informantene tenderer mot, tilsløres utstøtingsmekanismer i det norske samfunn (Driscoll 2000:14). Sårbarhetstrekk ved den generelle innvandrerbefolkningen underkommuniseres i et landskap av individorienterte problemforståelser.

Narkotikaproblemet er ikke et isolert problem, men må ses i sammenheng med bakenforliggende deprivasjon (Bourgois 2003:325, Goldberg 2009:11). Dersom uproporsjonalt mange ikke-vestlige innvandrere lever under vanskelige kår i Norge, risikerer man en tilsvarende uproporsjonal tilstrømning til rusmiljøene fra denne delen av befolkningen. Innvandrernes "inntog" i rusmiljøet representerer slik sett ikke noe nytt, men en ny variant av et gammelt problem. Det synlige rusmiljøet tiltrekker seg depriverte, det være seg flyktninger eller etnisk norske "med en vanskelig barndom" (Snertingdal 2010:112). Denne tilnærmingen til narkotikaproblemet innebærer et oppgjør med tanken om at narkotikaepidemien rammer blindt. Ibrahim setter ord på ambivalensen vedrørende utbredelsen av narkotikaproblemet: *"(...) jeg ser på det som en sykdom, og nesten alle kan rammes, eller mange kan rammes. Spesielt folk som er litt mer (...) det er veldig individuelt"*. Mange kan uten tvil "rammes" av narkotikamakten. Jeg holder derimot en knapp på at det synlige rusmiljøet primært tiltrekker seg *"folk som er litt mer (...)"*.

Jeg forventet et større innslag av misnøye med det norske samfunn i informantenes fortellinger. Tausheten er derimot et signal det bør lyttes til (Frønes 2001:120). Hvorfor snakker såpass få om sosial eksklusjon som første bevegelse? Det kan skyldes den dominerende fortellingen om den syke rusmiddelmissbrukeren (Driscoll 2000:12). I denne fortellingen havner det patologiske samfunnet i skyggen av det patologiske individet. En slik problemforståelse bør derimot ikke gå upåaktet hen (Bourgois 2003:325). Innvandrere i Norge befinner seg gjerne i en utsatt situasjon, kjennetegnet av opplevd annerledeshet,

⁴³ Basert på de nasjonale kartleggingene UNO-1992 og MAX-1998

⁴⁴ Bakgrunn fra Asia, Afrika og Mellom/Sør-Amerika

⁴⁵ Uteseksjonens årlige tellinger i det synlige rusmiljøet gir riktignok en pekepinn på utviklingen

eksklusjon og uvisshet. De utgjør ikke en homogen gruppe, men deler trekk rusmiddelmisbruket kan forstås på bakgrunn av (Rahbæk m.fl. 2005:32-37).

Hittil har ingenting blitt skrevet om Emmanuel. Dette til tross for at jeg traff ham regelmessig i perioden jeg oppsøkte det synlige rusmiljøet i Oslo. Hans historie passer inn her. Mannen, som er i femtiårene, var fast innslag i miljøet på og rundt Sentralbanestasjonen på kvelds- og nattestid. Han oppsøkte i tillegg flere av lavterskeltilbudene deltakere i rusmiljøet benytter seg av. Emmanuel var innvandrер, men ikke rusmiddelmisbruker. Deltakelsen i rusmiljøet var i beste fall perifer. Han pleide å riste oppgitt på hodet over de andres rusavhengighet. Hvorfor oppholdt han seg i et avskydd miljø? Manglende språkkompetanse kom mellom ham og fast arbeid. Utdannelsen fra hjemlandet strakk heller ikke til. I fravær av jobb uteble oppholdstillatelse og bolig. Av disse grunner var han å treffe på gaten om natten. Den fysiske og sosiale avstanden til rusmiljøet opphører for hjemløse. Jeg traff ham noen uker før denne teksten gikk i trykken. Han hadde fått endelig avslag på søknad om oppholdstillatelse, og ba meg kikke over dokumentene han nettopp hadde mottatt fra advokaten. Av teksten fremgikk det at Emmanuel hadde oppholdt seg ulovlig i Norge i over ett år. Tvangsutsendelse ventet. Han ville gjøre et siste forsøk på å skaffe seg jobb og derigjennom oppholdstillatelse, men så ikke lyst på saken. Det foregående året hadde gått med til språkopplæring og jobbsøk, uten nevneverdig suksess. I skrivende stund vet jeg ikke hvor Emmanuel befinner seg. Det kan tenkes at han fortsatt oppholder seg på gaten i Oslo. Kanskje sover han på biblioteker som før. På den annen side kan det tenkes at han befinner seg i hjemlandet for første gang på mange år. I Emmanuels øyne ville det være det verste utfallet. På den annen side kom han seg ut av Norge uten rusproblemer. Med tanke på den umiddelbare nærheten til rusmiljøet er det godt gjort.

Litteraturliste

- Abebe, Dawit Shawel, Ragnhild Storstein Spilker og Karin Harsløf Hjelde. (2010). "Innvandrerne er ikke en homogen gruppe." *Tidsskrift for Den norske legeforening* 15/10: 1454.
- Agar, Michael H. (1977). "Ethnography in the Streets and in the Joint: A comparison", i: Robert S. Weppner (red.): *Street Ethnography: Selected Studies of Crime and Drug Use in Natural Settings*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Amundsen, Ellen J. (2005). *Alkohol- og tobakksbruk blant ungdom: Hva betyr innvandrerbakgrunn?* SIRUS-rapport nr. 5/05.
- Anderson, Elijah. (1999). *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York: W. W. Norton & Company.
- Barth, Fredrik. (1969). "Introduction", i: Fredrik Barth (red.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Becker, Howard. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.
- Becker, Howard. (1967). "Whose side are we on?" *Social Problems* 14: 239-247.
- Berg, Elin. (2003). *Samhandlingens monolog: En studie av interaksjon mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmisbrukere*. SIRUS-rapport nr. 1/03.
- Berg, Elin og Ragnhild Audestad. (2006). *Rusmiddelbehandling og skam: Rusmiddelbrukere med etnisk minoritetsbakgrunn og deres møte med behandlingssystemet*. Oslo: Rusmiddelstatens kompetansesenter.
- Berry, J. W. (2001). "A Psychology of Immigration." *Journal of Social Issues* 57(3): 615-631.
- Bourdieu, Pierre. (1995). *Distinksjonen: En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Bourgois, Philippe. (2003). *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. 2. ed. New York: Cambridge University Press.
- Bourgois, Philippe, Alexis Martinez, Alex Kral, Brian R. Edlin, Jeff Schonberg og Dan Ciccarone. (2006). "Reinterpreting Ethnic Patterns among White and African American Men Who Inject Heroin: A Social Science of Medicine Approach." *PLoS Medicine* 3(10): 1805-1815.
- Bourgois, Philippe og Jeff Schonberg. (2007). "Intimate apartheid: Ethnic dimensions of habitus among homeless heroin injectors." *Ethnography* 8(1): 7-31.

Bourgois, Philippe og Jeff Schonberg. (2009). *Righteous Dopefiend*. Berkeley: University of California Press.

Bourgois, Philippe og Jeff Schonberg. (2012). "Righteous Dopefiend", i: Patricia A. Adler, Peter Adler & Patrick K. O'Brien (red): *Drugs and the American Dream: an Anthology*. Chichester: Wiley-Blackwell.

Brochmann, Grete og Knut Kjeldstadli. (2008). *A History of Immigration: The Case of Norway 900-2000*. Oslo: Universitetsforlaget.

Burroughs, William S. (2003). *Junky: the definitive text of "Junk"*. New York: Penguin Books.

Carter, Stacy M, Christopher F. C. Jordens, Catherine McGrath og Miles Little. (2008). "You have to make something of all that rubbish, do you? An empirical investigation of the social process of qualitative research." *Qualitative Health Research* 18(9): 1264-1276.

Christie, Nils og Kjetil Bruun. (1985). *Den Gode Fiende: Narkotikapolitikk i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Cohen, Phil. (1997). "Subcultural Conflict and Working-Class Community", i: Ken Gelder & Sarah Thornton (red.): *The Subcultures Reader*. London: Routledge.

Copes, Heath, Andy Hochstetler og J. Patrick Williams. (2008). "We Weren't Like No Regular Dope Fiends: Negotiating Hustler and Crackhead Identities." *Social Problems* 55(2): 254-270.

Crow, Graham. (2008). "Reciprocity", i: Lisa M. Given (red.): *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Vol. 2*. Los Angeles: Sage.

Davies, John Booth. (1992). *The myth of Addiction: An application of the psychological theory of attribution to illicit drug use*. Chur: Harwood Academic Publishers.

Davies, John Booth. (1997). *Drugspeak: The Analysis of Drug Discourse*. Amsterdam: Harwood.

Douglas, Mary. (1997). *Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag.

Driscoll, Lawrence. (2000). *Reconsidering Drugs: Mapping Victorian and Modern Drug Discourses*. New York: PALGRAVE.

Durkheim, Emile. (2001). *Selv mordet: En sosiologisk undersøkelse*. 3. ed. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

EMCDDA. (2011). *The Drug Situation in Norway 2011: Annual report to EMCDDA*. Oslo: SIRUS.

Eriksen, Thomas Hylland. (1997). "Identitet", i: Thomas Hylland Eriksen (red.): *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Tano Aschehoug.

- Eriksen, Thomas Hylland. (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*. 2. ed. London: Pluto Press.
- Espedal, Tomas. (2006). *Biografi, Dagbok, Brev*. Oslo: Gyldendal.
- Falck, Sturla. (1992). *Utlendinger og Kriminalitet: En analyse av forholdet mellom straffede norske og utenlandske statsborgere*. Oslo: Barnevernets Utviklingssenter.
- Foucault, Michel. (1977). *Det moderne fengsels historie: Ulike former for straff fra 1600-tallet til i dag*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Foucault, Michel. (2000). *Power*. New York: The New Press.
- Frank, Arthur W. (1995). *The Wounded Storyteller: Body, Illness, and Ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Freeman, Melissa. "Hermeneutics", i: Lisa M. Given (red.): *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods: Vol. 1*. Los Angeles: Sage.
- Freng, Espen J. og Simen Jørgen L. Lund. (2012). *"Freeland" – ventefasen, rus og livsinnhold: En rapport om rusmiddelbruk på asylmottak*. Oslo: Kompetansesenter rus.
- Frønes, Ivar. (2001). *Handling, kultur og mening*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Giddens, Anthony. (1996). *Modernitet og selvidentitet: Selvet og samfundet under sen-moderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag A/S.
- Gobo, Giampietro. (2008). *Doing Ethnography*. Los Angeles: SAGE.
- Goffman, Erving. (1959). *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin Books.
- Goffman, Erving. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Goldberg, Ted. (2009). "Innvandrare och problematisk konsumtion av narkotika." *Alkohol & Narkotika* 103(4): 10-12
- Griswold, Wendy. (2008). *Cultures and Societies in a Changing World*. 3. ed. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Gullestad, Marianne. (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hebdige, Dick. (1997). "The Meaning of Style", i: Ken Gelder & Sarah Thornton (red): *The Subcultures Reader*. London: Routledge.
- Heggen, Kåre og Tormod Øia. (2005). *Ungdom i endring: Mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forlag AS.

- Hellevik, Ottar. (2002). *Forskningsmetode i Sosiologi og Statsvitenskap*. 7. ed. Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Hjertnes, Bjørn Lois. (2005). *Andre blikk: Et innsyn i livssituasjonen til tre sprøytebrukere med ikke-vestlig bakgrunn i Oslo*. Oslo: Rusmiddeletatens kompetansesenter.
- Ihlebak, Camilla og Ellen J. Amundsen. (2007). *Majoritet og minoritet: alkoholbruk blant ungdom utenfor storbyen*. SIRUS-rapport nr. 3/07.
- Jenkins, Richard. (1997). *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: SAGE Publications.
- Johansen, Nikolay B. (2002). *Tillit og svik i narkomiljøet*. SIRUS-rapport nr. 4/02.
- Kandel, Denise B. (2002). "Examining the Gateway Hypothesis: Stages and Pathways of Drug Involvement", i: Denise B. Kandel (red.): *Stages and Pathways of Drug Involvement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klyve, Arne. (2009). *Sinte unge menn: i kunnskapssamfunnet*. Bergen: Folio forlag AS.
- Kristiansen, Arne. (2000). *Fri från narkotika: Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Vaxholm: Bjurner och Bruno.
- Kuovame, Moses B. B. (2005). *"Eikaguttene": Marginalisert etnisk minoritetsungdom i et marginalt miljø i Oslo*. Oslo: Rusmiddeletatens kompetansesenter.
- Lalander, Philip. (2003). *Hooked on Heroin: Drugs and Drifters in a Globalized World*. Oxford: Berg.
- Lalander, Philip. (2009). *Respekt: Gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber AB.
- Lamont, Michèle. (2002). "Symbolic Boundaries and Status", i: Lyn Spillman (red.): *Cultural Sociology*. Malden: Blackwell Publishers Inc.
- Lamont, Michèle og Virág Molnár. (2002). "The Study of Boundaries in the Social Sciences." *Annual Review of Sociology* 28: 167- 195.
- Larsen, Guri. (1992). *Brødre: Æreskamp og hjemløshet blant innvandringens ungdom*. Oslo: Pax Forlag.
- Larsen, Jørgen Elm og Nils Mortensen. (2009). "Indledning: sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed", i: Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.): *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lilly, Robert J, Francis T. Cullen og Richard A. Ball. (2007). *Criminological Theory: Context and Consequences*. 4. ed. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Lipsky, Michael. (1980). *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.

- Maruna, Shadd og Heith Copes. (2005). "What Have We Learned from Five Decades of Neutralization Research?" *Crime & Justice: A Review of Research* 32: 221-320.
- Miller, Jody og Barry Glassner. (2004). "The "inside" and the "outside": finding realities in interviews", i: David Silverman (red.): *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. 2. ed. London: Sage.
- Mortensen, Nils. (2009). "Kortlægning af social marginalisering", i: Jørgen Elm Larsen & Nils Mortensen (red.): *Udenfor eller indenfor: Sociale marginaliseringsprocessers mangfoldighed*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Moshuus, Geir H. (2005). *Young Immigrants of Heroin: An Ethnography of Oslo's Street Worlds*. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Olsen, Hilgunn og Astrid Skretting. (2006). *Ingen enkle løsninger: Evaluering av Tiltaksplan for alternativer til rusmiljøene i Oslo sentrum*. SIRUS-rapport nr. 2/06.
- Pedersen, Willy. (2006). *Bittersøtt: Ungdom, Sosialisering, Rusmidler*. 2. ed. Oslo: Universitetsforlaget.
- Plummer, Ken. (1983). "Documents of Life: An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method", i: Martin Bulmer (red.): *Contemporary Social Research Series* 7. London: Unwin Hyman Ltd.
- Polkinghorne, Donald E. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Prieur, Annick. (2004). *Balansekunstnere: Betydningen av innvandrerbakgrunn i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Rahbæk, Helle, Kirsten Hvenegård og Jacob Als Thomsen. (2005). *Stofmisbrug blant etniske minoriteter i Danmark*. København: Als Research ApS.
- Richards, Keith og James Fox. (2010). *Life*. New York: Little, Brown and Company.
- Robins, Lee N. (1973). "The Vietnam Drug User Returns." *Special action office monograph* A(2).
- Rogstad, Jon. (2000). *Mellom faktiske og forestilte forskjeller: Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. ISF-rapport 17/2000.
- Room, Robin. (2005). "Multicultural contexts and alcohol and drug use as symbolic behaviour." *Addiction Research & Theory* 13(4): 321-331.
- Roulston, Kathryn. (2010). *Reflective Interviewing: A Guide to Theory and Practice*. Los Angeles: SAGE.
- Rubin, Herbert J. og Irene Rubin. (2005). *Qualitative Interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage.

- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen. (2005). "*Rett fra pikerommet, med ransel på ryggen?*": *Om ungdom som oppholdt seg rundt Plata*. NOVA-rapport nr. 6/05.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen. (2006). *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen. (2009). *Street Capital: Black cannabis dealers in a white welfare state*. Bristol: The Policy Press.
- Sayad, Abdelmalek. (2004). *The Suffering of the Immigrant*. Cambridge: Polity Press.
- Schultz, Jon-Håkon. (2007). *Ungdom og Rus: innvandrerungdom møter norske rusvaner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Silverman, David. (2005). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. 2. ed. London: SAGE Publications.
- Skarøhamar, Torbjørn, Lotte R. Thorsen og Kristin Henriksen. (2011). *Kriminalitet og straff blant innvandrere og øvrig befolkning*. SSB-rapport nr. 21/11.
- Smith-Solbakken, Marie og Else M. Tungland. (1997). *Narkomiljøet: Økonomi, kultur og avhengighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Snertingdal, Mette Irmgard. (2010). *The co-constitution of heroin crime: Narratives of smugglers and dealers meet the judicial practices*. Oslo: Faculty of Social Sciences, University of Oslo.
- Stonequist, Everett V. (1937). *The Marginal Man: A study in personality and culture conflict*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Stuen, John, Lisbeth Ulberg og Ragnhild Audestad. (2004). *Vi er ikke dumme, det er ikke derfor vi ruser oss: En intervjuundersøkelse av 15 tidligere rusmiddelmissbrukere*. Oslo: Rusmiddelstatens kompetansesenter.
- Svensson, Bengt. (2007). *Pundare, jonkare och andra: Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.
- Sykes, Gresham M. og David Matza. (2006). "Techniques of Neutralization", i: Eugene McLaughlin m. fl. (red.): *Criminological Perspectives: Essential Readings*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Thommesen, Hanne. (2010). "Master narratives and narratives as told by people with mental health and drug problems." *Journal of Comparative Social Work* 1: 1-16.
- Thornton, Sarah. (1995). *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*. Cambridge: Polity Press.
- Thorsen, Lotte Rustad. (2004). "Kriminalisering av fattige: Levekårssituasjon blant straffede for narkotikalovertredelse." *Årsrapport 2003*: 1-18. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi.

- Vedøy, Tord Finne og Ellen J. Amundsen. (2008). *Rusmiddelbruk blant personer med innvandrerbakgrunn: Oversikter fra befolkningsundersøkelser*. SIRUS-rapport nr. 1/08.
- Vetlesen, Arne Johan og Erik Stänicke. (1999). *Fra hermeneutikk til psykoanalyse: Muligheter og grenser i filosofiens møte med psykoanalysen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vigil, James Diego. (2003). "Urban Violence and Street Gangs." *Annual Review of Anthropology* 32: 225-242.
- Waal, Helge, Thomas Clausen, Atle Håseth og Pål H. Lillevold. (2012). *Statusrapport 2011: LAR i helseforetakene*. SERAF-rapport nr. 1/12.
- Wacquant, Loïc. (2008). *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Weihe, Hans-Jørgen Wallin. (2004). *Rus: Nytelse, lidelse og handling*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Wills, Thomas A, Carmella Walker og Jody A. Resko. (2005). "Longitudinal Studies of Drug Use and Abuse", i: Zili Sloboda (red.): *Epidemiology of Drug Abuse*. New York: Springer.
- Witoszek, Nina. (2009). *Verdens beste land: En pamflett*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Witoszek, Nina. (2011). *The Origins of the "Regime of Goodness": Remapping the Cultural History of Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Young, Jock. (2002). "Crime and Social Exclusion", i: M. Maguire, R. Morgan & R. Reiner (red.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Øia, Tormod. (2003). *Innvandrerungdom: kultur, identitet og marginalisering*. NOVA-rapport nr. 20/03.
- Øia, Tormod. (2005). *Innvandrerungdom – integrasjon og marginalisering*. NOVA-rapport nr. 20/05.
- Østerberg, Dag. (1983). *Emile Durkheims samfunnslære*. 2. ed. Oslo: Pax Forlag AS.

Internettkilder

- (1)URL: <http://www.etikkom.no/no/Forskningsetikk/Etiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/B-Hensyn-til-personer-5---19/> (sist besøkt 24.09.12)
- (2)URL: <http://no.wikipedia.org/wiki/Nordmannen#Teksten> (sist besøkt 30.05.12)
- (3)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/subutex-reckitt-benckiser-564208> (sist besøkt 30.09.12)

- (4)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/dolcontin-pfizer-548098> (sist besøkt 30.09.12)
- (5)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/nozinan-recipe-562213> (sist besøkt 30.09.12)
- (6)URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009-22/4/4/2.html?id=589180> (sist besøkt 01.03.12)
- (7)URL: <http://www.felleskatalogen.no/medisin/forgiftninger/book/forgiftningsagens-2> (sist besøkt 30.09.12)
- (8)URL: <http://dittoslo.no/nyheter/folk-glemmer-at-vi-er-individer-1.5818570> (sist besøkt 10.04.12)
- (9)URL: http://www.anonymealkolikere.no/info/info_12trinn.php (sist besøkt 01.08.12)

Avisartikler

Unge innvandrere i flertall på "Plata". Aftenposten Aften 19.06.08
(hentet fra <http://www.retriever-info.com/se/>).

Innvandrerne rykker inn i rusmiljøet. Dagbladet 04.08.08
(hentet fra <http://www.retriever-info.com/se/>).

Politiet renoverer Oslo. Aftenposten Morgen 01.07.12
(hentet fra <http://www.retriever-info.com/se/>).

Visuelle kilder

Boyle, David. (1996). *Trainspotting*. Channel 4 Films/Figment/Noel Gay.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Antall ord: 38 796

Vedlegg 1: Intervjuguide

Bakgrunn

1. *Kan du fortelle meg om landet du kommer fra?*
2. *Hvordan var det å vokse opp der?*
 - Utdannelse
 - Yrke
 - Sivil- og familiestatus
 - Venner og fritid
 - Tradisjoner
 - Religion
3. *Kan du fortelle meg om livet ditt før du/dere flyttet til Norge?*
4. *Hvordan hadde du det i hjemlandet når du/dere flyttet?*
5. *Hva var årsakene til at du/foreldrene dine flyttet fra hjemlandet?*

Møtet med det norske samfunn

1. *Kan du fortelle hvordan det var å komme til Norge?*
2. *Hvordan opplevde du møtet med det norske samfunn?*
 - Sivilsamfunnet: førsteinntrykk, nabolag, uformelle kontekster
 - Kan du beskrive hvordan det var å komme i kontakt med folk/venner?
 - Det offentlige Norge: skole, arbeidsmarked, myndigheter
 - Hvilke drømmer/planer hadde du da du kom hit?
 - Hva liker du med dette landet?
 - Hva liker du ikke med dette landet?
3. *På hvilke måter har din etniske bakgrunn spilt inn på livet ditt her i Norge?*
4. *Er etnisk tilhørighet viktig for deg? Og på hvilken måte?*
 - Føler du deg hjemme i Norge/Oslo?
 - Ser du på deg selv som norsk?
 - Hvilket land identifiserer du deg med/føler deg mest hjemme i og hvorfor?

Rusmidler

1. *Kan du fortelle meg om første gangen du brukte narkotika?*
2. *Hvordan kom du i kontakt med narkotika?*
 - Hadde du erfaringer med rusmidler tidlig i livet/i hjemland?
 - Er narkotika utbredt i hjemlandet ditt?
 - Kan du fortelle om holdningene til narkotika der?
3. *Kan fortelle meg om hvilken rolle rusmidler spiller/spilte i livet ditt i dag?*
4. *Rusopplevelse(r). Hva er bra med rusen?*
5. *Hva er negativt med å bruke rusmidler?*
 - Hva tenker du om narkotika, avhengighet?
 - Hva vil det si å være narkoman?
 - Hvordan tror du folk i Norge ser på narkomane?
 - Betrakter/betraktet du deg selv som narkoman?
 - Har du noen tanker om hvorfor du bruker/brukte narkotika?

Rusmiljøet

1. *Føler du deg som en del av rusmiljøet i Oslo?*
2. *Hvordan opplever du rusmiljøet i Oslo?*
3. *Kan du beskrive rusmiljøet for meg?*
4. *Hvordan ser en "typisk" dag ut i rusmiljøet?*
 - Hvordan opplever du gruppens sammensetning?
 - Hvordan er det å ha innvandrerbakgrunn i rusmiljøet?

Vedlegg 2: Orienteringsskriv

Orientering om deltakelse i prosjektet:

«Livsløp og rusmiddelbruk hos personer med innvandrerbakgrunn»

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) gjennomfører nå en undersøkelse om ikke-etnisk norske som bruker/har brukt tunge rusmidler. Det skal gjennomføres en intervjuundersøkelse av personer i Oslo. Intervjuet omhandler opphavskultur, møtet med det norske samfunn og rusmiddelbruk.

Vi inviterer deg til å delta i undersøkelsen. Undersøkelsen foregår ved personlige dybdeintervjuer, hvor du blir gitt anledning til å dele din livshistorie. Hvert intervju varer mellom 1 og 1½ time. Intervjuene tas opp digitalt og opptakene blir etterpå skrevet inn på en pc. Som takk for deltakelsen vil du motta to pakker sigaretter.

Opplysningene vil bli lagret på en pc. Vi vil ikke registrere ditt navn, men variabler som kjønn, alder o.l. vil gjøre at du indirekte kan gjenkjennes i datamaterialet. Opplysningene vil ikke bli gitt til andre enn de forskerne som arbeider med dette prosjektet. Deltakelse i undersøkelsen er frivillig og du kan på ethvert tidspunkt velge å ikke besvare et spørsmål eller trekke deg. Deltakelsen vil ikke få noen innvirkning på eventuelle behandlinger eller tilbud du benytter deg av.

Alt publisert materiale vil være helt anonymt. Senest ved prosjektslutt 01.08.14 vil datamaterialet, det vil si utskrifter og lydopptak som behandles på pc, slettes og eventuelle indirekte personidentifiserbare opplysninger slettes eller grovkategoriseres. Alle involverte forskere på prosjektet er underlagt taushetsplikt. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Om du har noen spørsmål kan du kontakte student Thomas Anton Sandøy (SIRUS) på 97 75 57 83 eller e-post ts@sirus.no, eller forsker Mette Irmgard Snertingdal (SIRUS) på 22 34 04 47 eller e-post ms@sirus.no.

Det hadde vært flott om du ville dele din historie med oss.
Takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen
Thomas Anton Sandøy

Vedlegg 3: Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet «Livsløp og rusmiddelbruk hos ikke-etnisk norske tunge rusmiddelbrukere» og er villig til å delta i studien.

Sted _____ Dato _____

Underskrift _____